

Ἄντι Προλόγου

Τὸ παρὸν τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ δημοσιεύει πέντε ἄρθρα ποικίλης θεματικῆς. Τὸ πρῶτο ἐξ αὐτῶν ἀφορᾷ στὸ ἄρθρο τοῦ Καθηγητῆ Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Kentucky (ΗΠΑ) David Bradshaw, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου γιὰ τὴ θεία Χάρη καὶ τὴν ἐλεύθερη βούληση. Στὴ συνέχεια ἡ Καθηγήτρια τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς στὸ ΕΚΠΑ Εἰρήνη Χριστινάκη ἐπιχειρηματολογεῖ γιὰ τὸν δικαιοπλαστικὸ χαρακτήρα τῆς πρὸς Αητόιον ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. Ἀμέσως μετὰ ὁ ἐπίκουρος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ πρωτ. Βασίλειος Γεωργόπουλος, μὲ τὸ πρῶτο ἀπὸ μία σειρά ἄρθρων του, ἀναφέρεται στὴ νεοσχολαστικὴ ἐκδοχὴ τῆς περὶ τῶν μυστηρίων δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀκολουθῶς ὁ Θεοχάρης Παπαβησσαρίων ἀναλύει θεολογικὰ τὸν Ἀγιορειτικὸ Τόμο. Τὸ τεῦχος συμπληρώνει τὸ ἄρθρο τοῦ Ἰάκωβου Γιοκαρίνη, στὸ ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ ἔννοια τῆς ὄντως Ἀλήθειας μὲ βάση συγκεκριμένο διήγημα τοῦ Ντοστογιέφσκι.

Ὁ ἐπιμελητὴς

ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Ζ΄, ΤΕΥΧΟΣ Γ΄

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί Προλόγου.....	1
David Bradshaw, <i>Θεία Χάρη καὶ ἐλεύθερη βούληση, κατὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο</i>	3
Ειρήνης Χριστινάκη, <i>Ὁ δικαιοπλαστικὸς χαρακτῆρας τῆς πρὸς Αἰητίον ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης</i>	18
Πρωτ. Βασίλειου Γεωργόπουλου, <i>Ἡ περὶ τῶν μυστηρίων δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας [Ἡ νεοσχολαστικὴ τους ἐκδοχή]</i>	29
Θεοχάρη Παπαβησσαρίωνος, <i>Θεολογικὴ προσέγγιση τοῦ Ἀγιορειτικοῦ Τόμου</i>	36
Ἰάκωβου Γιοκαρίνη, <i>«Το ὄνειρο ενός γελοίου». Εὐκαιρία ἀποκατάστασης</i>	48

Θεία Χάρη και ἐλεύθερη βούληση, κατὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο¹

David Bradshaw

Καθηγητὴ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Kentucky, ΗΠΑ

Ὁ John Milton, στὸ 2ο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Χαμένος Παράδεισος* (*Paradise Lost*), μᾶς λέει ὅτι μεταξὺ τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων στὴν Κόλαση βρίσκονταν καὶ αὐτοὶ ποὺ

«κάθονταν χῶρια πάνω σὲ ἓνα λόφο ἀπόμερα
βυθισμένοι σὲ ὀργιῶδεις σκέψεις καὶ ὑψηλὴ λογικὴ
γιὰ τὴν πρόνοια, τὴν πρόγνωση, τὴ βούληση καὶ τὴ μοῖρα,
τὴν προκαθορισμένη μοῖρα, τὴν ἐλεύθερη βούληση καὶ τὴν ἀπό-
λυτη πρόγνωση,

καταλήγοντας ὅμως σὲ ἀδιέξοδο, περιπλανώμενοι καὶ χαμένοι
σὲ λαβύρινθους»².

Ἡ περιγραφή τοῦ Milton γιὰ τὴ ματαιότητα τῆς δαιμονικῆς συλλογιστικῆς, ὡς πρὸς τὴ θεία χάρη καὶ τὴν ἐλεύθερη βούληση, θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύσει ὡς βάση καὶ ἀφετηρία καὶ γιὰ τὶς ἀντίστοιχες συζητήσεις περὶ αὐτοῦ τοῦ ζητήματος μέσα στοὺς κόλπους τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πελαγιανῆς ἔριδας, οἱ συζητήσεις σχετικὰ μὲ τὴ σχέση χάριτος, ἐλεύθερης βούλησης, προορισμοῦ καὶ προγνώσεως ἔχουν ἀναζωπυρωθεῖ ἐπανειλημμένα στὴ χριστιανικὴ σκέψη, ὀδηγώντας συχνὰ σὲ μόνιμες καὶ δυσεπίλυτες διαρρέσεις. Ὁ χωρισμὸς ἀνάμεσα στὶς παραδόσεις τῶν

1. Τὸ παρὸν ἄρθρο πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ, *Common Ground Journal*, vol. 2, n. 2 (Fall 2015), σσ. 31-37.

2. J. MILTON, *Paradise Lost*, II, ἐκδ. G. Teskey, New York – London 2005, p. 41, 557 – 42, 561.

Καλβινιστῶν (ἢ τῶν Μεταρρυθμισμένων) καὶ τῶν Ἀρμινιανιστῶν μέσα στὸν Προτεσταντισμὸ εἶναι ἴσως τὸ πιὸ γνωστὸ παράδειγμα. Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ διάκριση μεταξὺ Θωμιστῶν καὶ Μολινιστῶν στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία καὶ μεταξὺ «κλασικῶν» καὶ «άνοικτῶν» θεϊστῶν στὴ σύγχρονη φιλοσοφία τῆς θρησκείας.

Ὑπὸ τὸ φῶς τέτοιων μόνιμων καὶ φαινομενικὰ δυσεπίλυτων διαφωνιῶν, εὐλόγο εἶναι νὰ ἀναρωτηθοῦμε ποιὰ ἦταν ἡ χριστιανικὴ σκέψη στὸ θέμα αὐτὸ πρὶν ἀπὸ τὴ πελαγιανὴ ἔριδα. Πῶς κατάφεραν οἱ Πατέρες τῶν τεσσάρων πρώτων αἰῶνων νὰ συμβιβάσουν τὶς φαινομενικὰ ἀποκλίνουσες τάσεις, οἱ ὁποῖες τελικὰ ὀδήγησαν στὴ ρήξη ἀνάμεσα στὸν Πελάγιο καὶ τὸν Αὐγουστῖνο; Μήπως ἦταν ἀπλὰ ἀφελεῖς καὶ δὲν ἔβλεπαν ὅτι πρέπει τελικὰ νὰ δοθεῖ προτεραιότητα εἴτε στὴ θεία πρωτοβουλία, εἴτε στὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου; Ἦ μήπως εἶχαν ἀντιληφθεῖ κάτι σημαντικό, τὸ ὁποῖο οἱ μεταγενέστεροι σχολιαστὲς δὲν κατανόησαν;

Στὸ παρὸν ἄρθρο προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω τὴ διδασκαλία τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (περ. 347-407) γιὰ τὴ θεία χάρις καὶ τὴν ἐλεύθερη βούληση. Παρὰ τὸ ὅτι ὁ ἱερός Χρυσόστομος πέθανε προτοῦ ὁ Πελαγιανισμὸς κάνει τὴν ἐμφάνισή του, ἐντούτοις μερικὲς φορές θεωρήθηκε, κατὰ τρόπο ἀναχρονιστικό, ὡς ἡμι-πελαγιανιστής. Κατηγορήθηκε δηλαδὴ ὅτι ἔθετε σὲ δευτέρη μοῖρα τὴν κατὰ τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα θεία βοήθεια γιὰ τὴ σωτηρία καὶ προέτασσε τὴν ἀνθρώπινη θέληση. Πρόκειται ὅμως γιὰ ἐσφαλμένη ἐρμηνεία τῶν ἀντιλήψεών του, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀπόλυτα βιβλικὲς καὶ ἐπουδενὶ συμπίπτουν εἴτε μὲ τὸν πελαγιανισμὸ εἴτε μὲ τὸν ἡμι-πελαγιανισμὸ εἴτε μὲ τὶς θέσεις τοῦ Αὐγουστίνου. Γι' αὐτὸ καὶ πιστεύω ὅτι ἀξίζει ἰδιαίτερης προσοχῆς, ἀφοῦ ἐνδέχεται νὰ ὑποδειξοῦ τὸν τρόπο γιὰ ὑπέρβαση τουλάχιστον κάποιων ἀπὸ τὶς διαιρέσεις, οἱ ὁποῖες σήμερα κυριαρχοῦν κατὰ τὶς διάφορες θεολογικὲς συζητήσεις.

Ὁ Χρυσόστομος ἦταν κυρίως ποιμένας καὶ ἱεροκήρυκας παρὰ συστηματικὸς θεολόγος. Ἔτσι καὶ οἱ ἀπόψεις του περὶ χάριτος καὶ ἐλεύθερης βούλησης δὲν ὑπάρχουν σὲ κάποιο εἰδικὸ ἔργο ποῦ συνέταξε, ἀλλὰ βρίσκονται διάσπαρτες σὲ ὅλες τὶς ὁμιλίες του. Εὐτυχῶς ὅμως, ποῦ ἀρκετὲς μελέτες ἔχουν ἤδη κάνει τὴν ἀπαραίτητη ἐπιστη-

μονικὴ ἔρευνα, ἀνοίγοντας τὸν δρόμο γιὰ μία πιὸ διεξοδικὴ ἐξέταση τῶν συγκεκριμένων ζητημάτων³.

Ὁ Χρυσόστομος ἀναγνωρίζει ὅτι σὲ κάθε ἐλεύθερη πράξη, τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο ἡ ἀνθρώπινη συμβολὴ τελειώνει καὶ ταυτόχρονα ἄρχεται ἡ ἀντίστοιχη θεία, εἶναι δυσδιάκριτο. Ἐντούτοις ἐπιμένει στὴν ἀνάγκη ὑπαρξῆς κάποιου εἴδους ὀρίου, διότι σὲ διαφορετικὴ περίπτωση ἡ ἀνθρώπινη βούληση θὰ ἦταν μόνο κατ' ὄνομα ἐλεύθερη. Ἔτσι δηλώνει:

«Πάντα μὲν ἐπὶ τῷ Θεῷ· ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε τὸ ἀντεξούσιον ἡμῶν βλάπτεσθαι... Ἐφ' ἡμῖν ἐστι τοίνυν, καὶ ἐπ' αὐτῷ· δεῖ γὰρ ἡμᾶς πρῶτον ἐλέσθαι τὰ ἀγαθὰ, καὶ ὅτε ἐλώμεθα ἡμεῖς, τότε καὶ αὐτὸς τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσάγει. Οὐ προφθάνει τὰς ἡμετέρας βουλήσεις, ἵνα μὴ λυμῆνται τὸ ἀντεξούσιον ἡμῶν· ὅταν δὲ ἡμεῖς ἐλώμεθα, τότε πολλὴν εἰσάγει τὴν βοήθειαν ἡμῖν»⁴.

Στὴ συνέχεια ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει ὡς πιθανὴ ἔνσταση τὸ περίφημο χωρίο τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «οὐ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ» (Ρωμ. 9, 16). Ἡ ἀπάντησή του εἶναι ὅτι ἐδῶ ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ μία κοινὴ ιδιοματικὴ λεκτικὴ κατασκευή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ δημιουργὸς τοῦ μεγαλύτερου μέρους ἐνὸς ἔργου θεωρεῖται ὡς ἡ μόνη του αἰτία· ἓνα σπῆτι π.χ. χαρακτηρίζεται ὡς ἔργο κάποιου ἀρχιτέκτονα, παρὰ τὸ ὅτι αὐτὸς ἀπλῶς τὸ σχεδίασε. Ὁ σκοπὸς τοῦ Παύλου, λέει ὁ Χρυσόστομος, εἶναι νὰ μᾶς διδάξει, ὥστε «μὴ ἐπαίρεσθαι ἐφ' οἷς κατορθοῦμεν ... Κἂν τρέχῃς τοίνυν, κἂν σπουδάζῃς, φησί, μὴ νόμιζε

---

3. Βλ. E. JAUNCEY, *The Doctrine of Grace up to the end of the Pelagian Controversy*, London 1925, σσ. 166-172. E. BOULARAND, «La nécessité de la grace pour arriver à la foi d'après Saint Jean Chrysostom», *Gregorianum* 19 (1938), σσ. 515-542. A. KENNY, «Was Saint John Chrysostom a Semi-Pelagian?», στό, *Reason and Religion: Essays in Philosophical Theology*, Oxford and New York: Blackwell 1987, σσ. 103-120. M. WILES, *The Divine Apostle: The Interpretation of St. Paul's Epistles in the Early Church*, Cambridge University Press 1967, σσ. 106-108.

4. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν Πρὸς Ἑβραίους*, 12, 3, PG 63, 99.

σὸν εἶναι τὸ κατόρθωμα· ἂν γὰρ μὴ τῆς ἄνωθεν τύχης ῥοπῆς, πάντα εἰκῆ»⁵.

Μὲ βάση τὰ πῶς πάνω ἀποσπάσματα εἶναι εὐκόλο νὰ ἀντιληφθεῖ κανεὶς γιατί ὁ Χρυσόστομος θεωρήθηκε ὡς ἡμι-πελαγιστής. Λέει ὅτι «δεῖ γὰρ ἡμᾶς πρῶτον ἐλέσθαι τὰ ἀγαθὰ» καὶ μόνο τότε ὁ Θεὸς προσφέρει τὴ βοήθειά του. Παρόλο πὺν τονίζει μὲ ἔμφαση τὴν ἀνάγκη γιὰ θεῖα βοήθεια, θεωρώντας ὡς ἀσέβεια νὰ πιστεῦει κανεὶς ὅτι τὸ ὅποιο καλὸ ἀποτελεῖ δικό του κατόρθωμα, ἐντούτοις μὲ τὶς ἐκφράσεις πὺν χρησιμοποιεῖ φαίνεται νὰ ἀφήνει τὴν ἀπόλυτη πρωτοβουλία στὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν πράγματι αὐτὸ εἶναι πὺν ἐπιδιώκει, τότε σαφῶς καὶ δὲν δίνει ἰδιαίτερη βαρῦτητα στὸ θέμα τῆς ἐκ Θεοῦ ἐκλογῆς καὶ προορισμοῦ.

Ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἡ χρυσοστομικὴ θέση εἶναι περισσότερο συγκεκριμένη ἀπὸ αὐτὸ πὺν τὰ προαναφερθέντα χωρία φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ὑποδηλώνουν. Κατ' ἀρχὰς ὁμως ἄς ἀναλογιστοῦμε τί ἐννοοῦμε ὅταν κάνουμε λόγο γιὰ πράξη ἐπιλογῆς καὶ πόσο πολὺπλοκή εἶναι μία τέτοια πράξη. Αὐτὸ εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικό ὥστε νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν ἀληθινὴ ἀξία τῆς χρυσοστομικῆς θέσης.

Ἐπάρχουν τουλάχιστον δύο πηγές, οἱ ὁποῖες περιπλέκουν τὰ πράγματα ὡς πρὸς τὴν πράξη τῆς ἐπιλογῆς. Κατ' ἀρχὰς, ἐὰν καὶ ἐφόσον θέλει κανεὶς κάτι, αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο πὺν περιγράφεται, ἢ, περισσότερο συγκεκριμένα, ἀπὸ τὸν τρόπο πὺν αὐτὸς τὸ περιγράφει στὸν ἑαυτό του. Γιὰ παράδειγμα, θέλω νὰ φάω τὸ κομμάτι τῆς τούρτας πὺν βρίσκεται μπροστὰ μου· δὲν θέλω νὰ φάω τὶς ἑκατοντάδες θερμίδες πὺν βρίσκονται μπροστὰ μου. Θέλω νὰ κάνω ὅ,τι χρειάζεται ὥστε νὰ γίνω ἕνας καλὸς ἀκαδημαϊκός· δὲν θέλω νὰ ξενοχτῶ μελετώντας (ἀρχαῖα) ἑλληνικά, κ.λπ. Ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι ἡ πολλότητα τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποῖους μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ ἡ ἴδια πράξη, οὐσιαστικὰ περιπλέκει τὶς ἀποφάσεις μας. Μερικὲς φορὲς πρέπει νὰ προηγεῖται τῆς ἐπιλογῆς τοῦ πῶς θὰ ἐνεργήσουμε ἢ σκέψη καὶ ἢ ἀπόφαση γιὰ τὸν τρόπο πὺν θὰ ἐπιτελέσου-

5. Στὸ ἴδιο, 12, 3, PG 63, 100.

με τὴν ὅποια πράξι. Ἔτσι, ὡς πρὸ τὸ κομμάτι τῆς τούρτας πὺ ἔχω μπροστά μου, ἐπικεντρώνομαι στὶς θερμίδες πὺ αὐτὸ περιέχει καὶ ὄχι στὰ ἄλλα του χαρακτηριστικά. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἀδυνατοῦμε νὰ ἐπιλέξουμε ἀνάμεσα στοὺς διάφορους τρόπους πὺ ἀφοροῦν μία πράξι καὶ μένομε ἀναποφάσιστοι, ἢ ἐπιτρέπουμε στὴν ἀναποφασιστικότητά μας νὰ καταλήξει σὲ τυχαία ἐπιλογή. Γιὰ παράδειγμα, δὲν μπορῶ νὰ ἀποφασίσω κατὰ πόσο ἢ ἐπιθυμία μου νὰ μάθω (ἀρχαῖα) Ἑλληνικά ὑπερτερῶ τῆς ἀπροθυμίας μου νὰ δουλέψω τὸ βράδυ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπιτρέπω στὴν προσοχή μου νὰ διασπαστεῖ καὶ νὰ περιπλανᾶται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, μὲ ἀποτέλεσμα, σύντομα, τυχαῖα γεγονότα νὰ παρεμβάλλονται καὶ νὰ ἀναιροῦν τὴν ἀρχική μου ἀπόφαση.

Ἡ ἐξάρτηση τῆς ἐπιλογῆς ἀπὸ τὴν περιγραφή ἀποτελεῖ τὴν πρώτη πηγὴ ἢ ὅποια περιπλέκει τὰ πράγματα. Ἡ ἄλλη πηγὴ ἀφορᾶ στὸ ὅτι ἢ θέλησή μας εἶναι ἀνταντακλαστική, καὶ πράγματι πολλαπλασιάζεται. Μπορεῖ νὰ θέλω νὰ θέλω κάτι (ἢ νὰ μὴν τὸ θέλω), ἢ ἀκόμα νὰ θέλω νὰ τὸ θέλω, καὶ οὕτω καθεξῆς. Οἱ φιλόσοφοι πὺ ἔχουν συζητήσει αὐτὸ τὸ φαινόμενο μιλοῦν γιὰ πρώτη καὶ δευτέρης, ἢ ἀκόμη καὶ μεγαλύτερης, τάξης ἐπιθυμίες⁶. Ἐπομένως μπορεῖ νὰ μὴν θέλω νὰ προσευχηθῶ αὐτὴ τὴ στιγμή, ἀλλὰ θέλω νὰ θέλω νὰ προσευχηθῶ. Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἢ ἐπιθυμία εἶναι καλή, καὶ ἢ ἔλλειψη αὐτῆς εἶναι λάθος. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ πῶς αὐτὲς οἱ δευτέρης τάξης ἐπιθυμίες μεταφράζονται στὴν πρώτη τάξη ποικίλλει ἀπὸ περίπτωση σὲ περίπτωση. Μερικὲς φορές κάποιος μπορεῖ νὰ ἐπιθυμεῖ νὰ θέλει κάτι χωρὶς στὴν οὐσία νὰ τὸ θέλει πραγματικά. Γιὰ παράδειγμα, μπορεῖ νὰ θέλω νὰ θέλω νὰ φάω μόνο ὑγιεινὰ τρόφιμα, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀναγνωρίζω ὅτι αὐτὸ θὰ ἦταν μία ἐξαιρετική ἐπιθυμία, καὶ εἰλικρινὰ εὐχομαι νὰ τὴν εἶχα, χωρὶς ὅμως στὴν πραγματικότητα νὰ τὴν κατέχω. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου τὸ νὰ θέλεις νὰ θέλεις κάτι εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ νὰ θέλεις τὸ ἴδιο τὸ

---

6. Βλ. H. FRANKFURT, «Freedom of the Will and the Concept of the Person», στὸ, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, Cambridge University Press 1988.

πρᾶγμα. Για νὰ ἐπιστρέψω στὸ παράδειγμα τῆς προσευχῆς, ἂν θέλω νὰ θέλω νὰ προσευχηθῶ, δὲν θὰ ἤθελα ἔτσι, κατὰ μία ἔννοια, νὰ προσευχηθῶ; Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἡ καθαρὴ ἔλλειψη ἐπιθυμίας· εἶναι ὅτι ἡ ἐπιθυμία εἶναι παροῦσα, ἀλλὰ ὑπανάπτυκτη, καὶ πρέπει νὰ ἐκφραστεῖ ἐνεργά. Συχνὰ σὲ μία τέτοια περίπτωση μπορεῖ κανεὶς νὰ καλλιεργήσει τὴν ἐπιθυμία, ἐνεργώντας σὰν νὰ εἶχε ἤδη μία. Ἐνας χαρακτήρας στὸ *Tristram Shandy* παρατηρεῖ: «φιλῶ τὸν πατέρα μου ὄχι ἐπειδὴ τὸν ἀγαπῶ, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν ἀγαπήσω». Αὐτὸ περιγράφει πολὺ εὐστοχα τὴν πολυπλοκότητα τῆς ἀνθρώπινης ἐπιθυμίας: ὑπάρχει αὐτὸ πὸν θέλουμε καὶ αὐτὸ πὸν θέλουμε νὰ θέλουμε καὶ συνεχῶς ἐνεργοῦμε ἀποβλέποντες καὶ στὰ δύο εἶδη ἐπιθυμιῶν.

Ἐλπίζω ὅτι αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις θὰ καταστήσουν ἐμφανὲς ὅτι τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ πράξη τῆς πίστεως προέρχεται ἀπὸ ἐμᾶς ἢ τὸν Θεὸ μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει μία ἀπλὴ ἀπάντηση. Τί εἶναι ἡ πράξη τῆς πίστεως στὸ κάτω-κάτω; Εἶναι νὰ πιστεύεις, ἢ νὰ θέλεις νὰ πιστεύεις, ἢ ἴσως ἀκόμα καὶ νὰ θέλεις νὰ θέλεις νὰ πιστεύεις; Καὶ νὰ πιστεύεις σὲ τί, ἢ σὲ ποῖον; Τί γίνεται, γιὰ παράδειγμα, μὲ κάποιον πὸν καταλήγει νὰ πιστέψει στὸν Χριστὸ κατὰ τὸν τρόπο πὸν τὸν κήρυξαν οἱ Ἀρειανοί; Ὑποθέτω ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος ἀργὰ καὶ ἀνεπαίσθητα ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ Ἀρειανισμὸς εἶναι ἀνεπαρκῆς καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ ἀναγνωριστεῖ ὡς πραγματικὸς Θεός. Ὑπάρχει ὅμως κάποιο συγκεκριμένο σημεῖο σὲ αὐτὸ τὸ συνεχές πὸν νὰ λειτουργήσει ὡς ἡ ἀπαρχὴ γιὰ τὴν (ὀρθή) πίστη; Καὶ τί μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὸ κίνητρο; Τί σημαίνει ὅταν κανεὶς πιστέψει ἐπειδὴ νομίζει ὅτι ἔτσι θὰ πάει στὸν παράδεισο, ἀλλὰ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸ μεγαλύτερο καὶ βαθύτερο νόημά του; Μπορεῖ βέβαια κάποιος νὰ πεῖ ὅτι ἡ πίστη δὲν εἶναι πρωτίστως θέμα διανοητικῆς συναίνεσης, ἀλλὰ τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς μὲ πίστη. Ἀλλὰ πόση πίστη χρειάζεται καὶ πῶς ἐκφράζεται μὲ συνέπεια; Ἐὰν αὐτὸ πὸν ἔχει θεμελιώδη σημασία εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς καὶ ὄχι μία πράξη συναίνεσης, τότε γιὰτί πρέπει νὰ ἐμπλέκεται ἡ πίστη στὸν Θεό; Δὲν θὰ μπορούσε ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ζεῖ κανεὶς μία ἠθικὴ ζωὴ, ἡ ὁποία συχνὰ ὑπάρχει πολὺ πρὶν ἀπὸ ὅποιαδήποτε πράξη συναίνεσης, νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὴ ἡ ἀπαρχὴ γιὰ τὴν (ὀρθή) πίστη;

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲν σκοπεύω νὰ ἀπαντήσω σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, ἀλλὰ νὰ ὑποδείξω ὅτι μέχρι αὐτά, καὶ ἄλλα παρόμοια μὲ αὐτά, νὰ ἀπαντηθοῦν, τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ ἂν ἡ ἀρχὴ τῆς πίστεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς ἢ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀπλὰ δὲν ἔχει κανένα συγκεκριμένο νόημα. Εἶναι σὰν νὰ ρωτᾶμε ἐὰν τὰ βιβλία εἶναι καλύτερα ἀπὸ τὶς ταινίες, ἢ ἐὰν τὰ κυβερνητικὰ προγράμματα βοηθοῦν ἢ βλάπτουν τοὺς φτωχοὺς. Ὁ μόνος τρόπος νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς στὸ ἐρώτημα εἶναι ὑποθέτοντας ὅτι οἱ ὅροι τοῦ ἔχουν ἀποσαφηνιστεῖ, ὅταν στὴν πραγματικότητα θὰ μπορούσαν κάλλιστα νὰ ληφθοῦν μὲ ἀμέτρητους διαφορετικοὺς τρόπους. Ἄντι τοῦ πιὸ πάνω ἐρωτήματος ἐγὼ θὰ πρότεινα ἓνα διαφορετικὸ: στὴ διαδικασία ποὺ κορυφώνεται στὴν πίστη, πῶς ἀλληλοεπιδρᾷ ἡ ἀνθρώπινη καὶ ἡ θεία συμβολή;

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου στὸ χωρίο *Φιλιπ. 2, 12-13* ἀποτελεῖ τὸν καλύτερο τρόπο γιὰ νὰ ἀπαντηθεῖ τὸ συγκεκριμένο ἐρώτημα. Τὸ χωρίο ἀναφέρει: «*Ὡστε, ἀγαπητοὶ μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε· ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας*». Τὸ κλειδί γιὰ νὰ κατανοήσουμε αὐτὸ τὸ χωρίο εἶναι τὸ ρῆμα «ἐνεργεῖν», ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ ὡς «ἐργάζεται». Ἄν καὶ αὐτὴ ἡ ἀπόδοση εἶναι καλὴ γιὰ αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο πλαίσιο, ὅταν τὸ «ἐνεργεῖν» ἔχει ἀντικείμενο, συχνὰ παίρνει τὴν πιὸ συγκεκριμένη ἔννοια τοῦ «νὰ καταστήσῃ ἀποτελεσματικὸ» ἢ «νὰ ἐνεργοποιήσῃ»⁷. Ὁ Χρυσόστομος ἐπικαλεῖται αὐτὸ τὸ νόημα στὴν ἐρμηνεία του. Φαντάζεται ἓναν διάλογο γιὰ αὐτοὺς τοὺς στίχους ἀνάμεσα στοὺς Φιλιππησίους καὶ τὸν ἀπόστολο Παῦλο. Οἱ Φιλιππηῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ «ἐνεργοποιεῖ» ἢ «καθιστᾷ ἀποτελεσματικὴ (ἐνεργεῖ)» τὴ βούλησή τους, τότε τὸ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἔχουν ὑπακούσει δὲν ἔχει νόημα, διότι «*Θεοῦ γὰρ τὸ ὄλον ἐστίν*»⁸. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος τότε ἀπαντᾷ:

---

7. Βλ. τὸ ἡμέτερο: «The Divine Energies in the New Testament», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 50 (2006), σσ. 189-223, ἰδίως τὶς σσ. 214-220.

8. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν Πρὸς Φιλιππησίους*, 8, 1, PG 62, 240:

«Ἄν θελήσης, τότε ἐνεργήσει τὸ θέλειν. Μὴ φοβηθῆς, καὶ οὐδὲν κάμνης· καὶ προθυμίαν αὐτὸς ἡμῖν δίδωσι καὶ ἐργασίαν. Ὅταν γὰρ θελήσωμεν, αὐΐζει τὸ θέλειν ἡμῶν λοιπόν· οἶον, βούλομαι ἀγαθόν τι ἐργάσασθαι· ἐνήργησεν αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ἐνήργησε δι' αὐτοῦ καὶ τὸ θέλειν»⁹.

Τὸ οὐσιαστικὸ σημεῖο ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος καθιστᾷ τὸ καλὸ πὺν ἀναζητῶ ἀληθινὸ καὶ παρὸν σὲ μένα, καὶ μέσῳ αὐτοῦ κάνει καὶ τὴ θέλησή μου ἀποτελεσματικὴ. Ὡστόσο, γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ δυνατόν, πρέπει ἤδη νὰ ἀναζητῶ τὸ καλὸ, δηλαδὴ πρέπει νὰ ὑπάρχει ἤδη μέσα μου ἡ θέληση ἢ ὁποῖα νὰ εἶναι δεκτικὴ ὥστε νὰ ἐνεργοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὑπάρχουν ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς μου ὅπου ἐπιτελῶ τὸ καλὸ χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Ἡ θέληση, ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ εἶναι παρούσα, δὲν ἀποτελεῖ πράξη, ἀλλὰ ἀπλῶς μία κλίση ἢ ἐπιθυμία, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ καταστεῖ ἀποτελεσματικὴ χωρὶς τὴ θεία χάρη.

Πιστεύω ὅτι αὐτὸ καταδεικνύει ὅτι τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο ὁ Χρυσόστομος ἦταν ἡμι-Πελαγιανὸς εἶναι ἓνα ψευδο-πρόβλημα. Τὸ ἐρώτημα προϋποθέτει ὅτι μπορούμε νὰ μιλήσουμε κατὰ τρόπο ἀξιόπιστο γιὰ τὸ τί εἶναι ἡ δύναμη τῆς ἀνθρώπινης ἐπιλογῆς ξέχωρα ἀπὸ τὴ θεία χάρη. Ἐνας ἡμι-Πελαγιανός (καί, κατὰ μείζονα λόγο, ἓνας Πελαγιανός) εἶναι αὐτὸς πὺν πιστεύει ὅτι ἡ θέληση σὲ μία τέτοια κατάσταση (δηλαδὴ ξέχωρα τῆς θείας χάριτος) μπορεῖ νὰ ἐπιλέξει τὴν πίστη, ἐνῶ ἡ ἀντίθετη ἄποψη, αὐτὴ τοῦ Αὐγουστίνου, ὑποστηρίζει ὅτι δὲν μπορεῖ. Ὁ Χρυσόστομος ἀπορρίπτει τὶς προϋποθέσεις τοῦ ἐρωτήματος. Γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τέτοια κατάσταση, ὅπου ἡ βούληση νὰ ἐνεργεῖ ξέχωρα τῆς θείας χάριτος, διότι θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐν γένει ἐπιλογὴ τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι τὸ καλὸ εἶναι πραγματικὰ παρὸν σὲ ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, ἀποτελεῖ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Τὸ μόνον ἐρώτημα πὺν πάντοτε ὑφίσταται εἶναι κατὰ πόσο θὰ ἀνταποκριθοῦμε στὸ καλὸ πὺν ὁ Θεὸς ἔχει καταστήσει ὡς παρὸν. Δὲν ὑπάρχει ἀρχὴ σὲ αὐτὴ τὴ διαδικασία οὔτε ἄλλο τέλος ἐκτὸς ἀπὸ τὸν θάνα-

«Θεοῦ γὰρ τὸ ὄλον ἐστίν».

9. Στὸ ἴδιο.

το, διότι ἀποτελεῖ τὴν ἴδια τὴν κατάσταση τῆς ὑπαρξῆς μας. Ὁμολογουμένως, μὲ τὸ νὰ ὑποστηρίζω κάτι τέτοιο, προχωρῶ πέρα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται καθαρὰ στὸν Χρυσόστομο. Ὡστόσο, ἐπειδὴ μία τέτοια ἄποψη γιὰ τὴ βούληση ἦταν κοινὸς τόπος τῆς Ἀνατολικῆς πατερικῆς παράδοσης, συμπεριλαμβανομένων συγγραφέων ὅπως ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος, ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας, ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, μπορεῖ κανεὶς μὲ κάποια αὐτοπεποίθηση νὰ τὴν ἀποδώσει καὶ στὸν Χρυσόστομο¹⁰.

Τί ἐξυπνοεῖ αὐτὸ ὅμως γιὰ τὴν ἐκ Θεοῦ ἐκλογή καὶ τὸν ἀπόλυτο προορισμό; Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν ὅσων προαναφέρθηκαν, μπορεῖ ἤδη νὰ γίνει ἀντιληπτὴ ἡ ἄποψη τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Θεὸς μᾶς καλεῖ παρουσιάζοντας τὸ καλὸ σὲ ἐμᾶς μὲ τέτοια μορφή πού, ἂν ἀνταποκριθοῦμε σὲ αὐτὴ σωστά, μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ αὐτόν. Ὡστόσο, ἡ θέλησή μας πρέπει νὰ εἶναι δεκτικὴ, καὶ ἔτσι ἡ κλήση τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, εἶναι «προτρεπτικὴ» καὶ ὄχι «βιαστικὴ»¹¹. Ἔτσι, διαβάζοντας τὸ *Ρωμ.* 8, 28: «τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς» – τὸ ὁποῖο οἱ δυτικὸι σχολιαστὲς, μὲ πρῶτο τὸν Αὐγουστῖνο, ἐρμηνεύουν ὡς ἀναφερόμενο στὸν ἐκ Θεοῦ ἀπόλυτο προορισμό – ὑποστηρίζει ὅτι ἀναφέρεται στὴν ἀνθρώπινη θέληση¹². Ἡ κλήση εἶναι καθολικὴ, ἀλλὰ μόνο ὀρισμένοι, δηλαδὴ οἱ «κατὰ πρόθεσιν κλητοί», ἀνταποκρίνονται.

Μὲ ποιὰ ἔννοια, τότε, ὁ Θεὸς ἄλλους ἐκλέγει καὶ ἄλλους ὄχι; Γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ σὲ αὐτὸ ὁ Χρυσόστομος χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐκτροφέα ἀλόγων¹³. Ὁ ἐκτροφέας ἀλόγων ἀπὸ μόνος του εἶναι ἰκανὸς νὰ ἀναγνωρίσει τὰ ἄλογα, τὰ ὁποῖα πραγματικὰ ὑπερέχουν καὶ εἶναι εὐγενῆ, καὶ μὲ βάση αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ

---

10. Βλ. περισσότερα στὸ, D. BRADSHAW, «The Cappadocian Fathers as Founders of Byzantine Thought», στὸ, *The Cappadocian Legacy: A Critical Appraisal*, ἐκδ. Doru Costache, St Andrew's Orthodox Press 2013, σσ. 11-22.

11. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην*, 47, 4, PG 59, 268. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εἰς τὸ Κατὰ Ματθαῖον*, 80, 3, PG 58, 728.

12. Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὴν Πρὸς Ρωμαίους*, 15, 1, PG 60, 541: «οὐχ ἡ κλήσις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις τῶν καλουμένων τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο».

13. Στὸ ἴδιο, 15, 3, PG 60, 543.

ἐπιλέγει. Στὴν περίπτωση ἐκλογῆς ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ πὸν ἀναγνωρίζεται καὶ μετράει εἶναι ἡ πίστη, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ «εὐγένεια τῆς ἐπιλογῆς»· μὲ ἄλλα λόγια, μετράει ὁ βαθμὸς καὶ ἡ ποιότητα τῆς ἀνταπόκρισης στὴ θεία κλήση¹⁴. Τὸ ἀντίστοιχο δηλαδὴ τῆς εἰδικῆς ἰκανότητος τοῦ ἐκτροφέα ἀλόγων εἶναι ἡ θεία πρόγνωση. Μέσω τῆς πρόγνωσης ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ γνωρίζει, ἀκόμα καὶ καθὼς μᾶς καλεῖ, μὲ ποιὸ τρόπο τελικὰ θὰ ἀνταποκριθοῦμε. Ἔτσι, παρόλο πὸν ἡ κλήση εἶναι καθολικὴ, μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι ὁ Θεὸς «ἔχει καλέσει» – δηλαδὴ ἔχει καλέσει ἀποτελεσματικά – μόνο ἐκείνους πὸν τελικὰ θὰ ἀνταποκριθοῦν κατάλληλα. Μὲ δεδομένο ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζει ἤδη ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἡ Γραφὴ ἀναφέρεται σὲ αὐτοὺς ὡς «οἱ ἐκλεκτοί».

Τὸ ὅτι ἡ θεία ἐκλογὴ καθορίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς προγνώριζε τὴν ἐλεύθερὴ μας ἀνταπόκριση, ἀποτελοῦσε ὁμόφωνη σχεδὸν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας πρὶν τὸν Αὐγουστῖνο¹⁵. Παρόλα αὐτά, ἀπὸ μόνη τῆς ἡ διδασκαλία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐπαρκῆς. Μὲ τὸ νὰ ὑποτάσσει τὴ θεία ἐκλογὴ στὴ θεία πρόγνωση μοιάζει νὰ καθιστᾷ περιττὴ τὴν ἔννοια τῆς ἐκλογῆς. Μπορεῖ κανεὶς εὐλόγα νὰ ἀναρωτηθεῖ ἂν οἱ Γραφεῖς, ἀναφερόμενες στὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς, ἐπίδιωκαν πραγματικά νὰ ἀναφερθοῦν στὴν πρόγνωση τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ μελλοντικὴ μας ἀνταπόκριση, γιὰτὶ δὲν τὸ ἀνέφεραν ξεκάθαρα; Γιατί νὰ εἰσαγάγουν τὴ δυνητικὰ παραπλανητικὴ ἔννοια τῆς ἐκλογῆς, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει μίαν προτίμηση γιὰ κάποιους ἔναντι

14. Στὸ ἴδιο, 16, 6-7, PG 60, 556-557.

15. Βλ. DOM M. J. FARELLY, *Predestination, Grace and Free Will*, Westminster 1964, σσ. 73-79. J. JORGENSEN, «Predestination according to Foreknowledge in Patristic Tradition», *Salvation in Christ: A Lutheran – Orthodox Dialogue*, ἐκδ. John Meyendorff and Robert Tobias, Minneapolis: Augsburg 1992, σσ. 159-169. M. Havrda, «Grace and Free Will according to Clement of Alexandria», *Journal of Early Christian Studies* 19 (2011), σσ. 21-48. Γιὰ τὴν ἐν γένει προϊστορία τοῦ θέματος, βλ. τὴν ἐξαιρετικὴ ἀνάλυση τοῦ R. L. Wilken, «Free Choice and the Divine Will in Greek Christian Commentaries on Paul», *Paul and the Legacies of Paul*, ἐκδ. William S. Babcock, Dallas: Southern Methodist University Press 1990, σσ. 123-140.

κάποιων ἄλλων; Καὶ γιατί ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὸ 9ο κεφάλαιο τῆς *Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς* του, βασίζει τὸ ἐπιχείρημά του σὲ παραδείγματα ὅπου ὁ Θεὸς φαίνεται σαφῶς νὰ ἀπορρίπτει ὀρισμένα ἄτομα, ὅπως μὲ τὸ νὰ σκληρύνει τὴν καρδιά τοῦ Φαραῶ καὶ νὰ ἐπιλέξει τὸν Ἰακώβ ἀντὶ τοῦ Ἡσαῦ; Δίχως ἄλλο αὐτὰ τὰ παραδείγματα προορίζονται στὸ νὰ δώσουν ἔμφαση στὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν ἐπιλεκτικότητα τῆς θείας βούλησης. Δὲν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ προσπαθήσουμε νὰ κατανοήσουμε τὴ θεία πρωτοβουλία ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἄποψη μιᾶς κλήσης ποὺ ἀφορᾷ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ στὴν ὁποία μόνο ὀρισμένοι ἀνταποκρίνονται.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ μπορούμε ἐπωφελῶς νὰ ἐπικαλεστοῦμε μία ἰδέα ποὺ ὑπονοεῖται μὲν, ἀλλὰ δὲν τονίζεται πάντα ἐμφαντικά, στὰ κείμενα τοῦ Χρυσοστόμου. Θὰ ἦταν λάθος νὰ πιστέψουμε ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορὲς τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς ἢ τοῦ ἀπόλυτου προορισμοῦ σχετίζονται μὲ τὴν ἐκλογή συγκεκριμένων ἀτόμων στὴ σωτηρία. Αὐτὸ εἶναι ποὺ ὑπέθεσε ὁ Αὐγουστῖνος, ἡ δὲ θέση του υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὴ δυτικὴ θεολογία, ἀποτελώντας ἕκτοτε βασικὴ παράμετρο τῆς διδασκαλίας της. Ὡστόσο, ἂν αὐτὸ ἦταν τὸ θέμα ποὺ ἤθελε νὰ τονίσει ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὴν *Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολή*, τότε τὰ παραδείγματα τῆς ἀπόρριψης τοῦ Ἡσαῦ καὶ τῆς σκλήρυνσης τῆς καρδίας τοῦ Φαραῶ, δὲν θὰ ἦταν κατάλληλη ἐπιλογή. Στὸ κάτω κάτω δὲν ἔχουμε σαφῆ γνώση σχετικὰ μὲ τὸ ἐὰν τελικὰ σώθηκαν εἴτε ὁ Ἡσαῦ εἴτε ὁ Φαραῶ. Αὐτὸ ποὺ γνωρίζουμε εἶναι τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέλεξε νὰ τοὺς χρησιμοποιήσει μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας – διατηρώντας τὴ συνέχεια τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ Ἰακώβ ἀντὶ τοῦ Ἡσαῦ, καὶ «δοξαζόμενος» εἰς βάρος τοῦ Φαραῶ. Στὴν πραγματικότητα, ἐὰν δοῦμε τὴν εὐρύτερη συνάφεια τῶν κεφαλαίων 9-11 τῆς *Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς*, εἶναι ξεκάθαρο ὅτι τὸ θέμα τοῦ κεφαλαίου 9 δὲν ἀφορᾷ στὸ ποιοὶ ἄνθρωποι, ὡς ἀνεξάρτητες μονάδες, θὰ σωθοῦν, ἀλλὰ τὴ μοῖρα τοῦ Ἰσραὴλ ὡς τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξηγήσει τὸ πῶς εἶναι δυνατόν, μὲ δεδομένο τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ στὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του, ὁ Ἰσραὴλ νὰ ἔχει τώρα ἀπορριφθεῖ καὶ στὴ θέση του νὰ ἔχουν προσληφθεῖ οἱ Ἐθνικοί. Ἡ

ἀπάντησή του εἶναι ὅτι ἡ συλλογικὴ ἐκλογή τοῦ Ἰσραὴλ δὲν ἔχει ἀνακληθεῖ, ἀλλὰ ὅτι τώρα προστίθεται σὲ αὐτὴν καὶ ἡ συλλογικὴ ἐκλογή τῶν Ἐθνικῶν, ἢ μᾶλλον ἐκείνων τῶν Ἐθνικῶν ποὺ ἐπίδεικνύουν πίστη. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πρόσληψης δὲν εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ ὁ «ἐγκεντρισμὸς» τῶν Ἐθνικῶν ποὺ θὰ πιστέψουν στὸ «δέντρο» τοῦ Ἰσραὴλ σὲ ἀντικατάσταση τῶν σπασμένων του κλάδων (Ρωμ. 11, 19). Αὐτὸ ποὺ ἔχει προγνωρισθεῖ καὶ προκαθοριστεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀπλῶς ὅτι ὁ Θεός, τὴν κατάλληλη στιγμή καὶ μὲ τὸν σωστὸ τρόπο, θὰ «ἐγκεντρίσει» ὅσους Ἐθνικοὺς πιστέψουν στὸ «δέντρο» (τοῦ Ἰσραὴλ, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας). Ἐπομένως εἶναι ξεκάθαρο ὅτι δὲν γίνεται ἀναφορὰ στὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς καὶ ἄρα τῆς σωτηρίας, συγκεκριμένων ἀτόμων.

Ἀποδεχόμενοι ὅτι τὸ θέμα ποὺ διαπραγματεύεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος (στὰ προαναφερθέντα κεφάλαια τῆς *Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς*) ἀφορᾷ στὴ συλλογικὴ ἐκλογή, σημαίνει πὼς ἀναγνωρίζουμε ὅτι ἡ ἐκλογή ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πρόγνωση. Μόνο μὲ τὸν συνδυασμὸ καὶ τῶν δύο σημείων μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει τὸ στοιχεῖο τῆς θείας πρωτοβουλίας στὴν πράξη τῆς ἐκλογῆς, χωρὶς ἔτσι νὰ καθιστᾷ τὴν ἐκλογή ὡς κάτι αὐθαίρετο καὶ ἀνεξιχνίαστο¹⁶. Ἡ ἔρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου στὴν *Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολή*, παρότι δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφῆς σὲ αὐτὸ τὸ θέμα, εἶναι δίχως ἄλλο συμβατὴ μὲ μία τέτοια ἄποψη. Ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ἀπόρριψη τοῦ Ἡσαῦ ἀπὸ τὸν Θεὸ δὲν ἰσοδυναμοῦσε μὲ αἰώνια καταδίκη, ἀλλὰ πῶς πολὺ εἶχε νὰ κάνει μὲ τὸ ποῖο ἀπὸ τὰ δύο ἀδελφία θὰ ὑπηρετοῦσε τὸ ἄλλο¹⁷. Ὁμοίως ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Φαραὼ ἐπιλέχθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ὄχι γιὰ καταδίκη, ἀλλὰ γιὰ νὰ διαδραματίσει ἓνα συγκεκριμένο ρόλο στὴν ἱστορία¹⁸. Πολὺ προσεκτικὰ ἐξηγεῖ καὶ λέει: «*Εἰ δὲ μὴ ἐσώθη* (=

16. Γιὰ τὸ θέμα τῆς «συλλογικῆς ἐκλογῆς», βλ. περισσότερα στὰ ἐξῆς: J. BRECK, «The New Testament Concept of Election», *Salvation in Christ: A Lutheran – Orthodox Dialogue*, ὅπ.π., σσ. 151-158. J. L. WALLS – J. R. DONGELL, *Why I am not a Calvinist*, Downers Grove, Illinois 2004, σσ. 75-94.

17. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν Πρὸς Ρωμαίους*, 16, 5, PG 60, 555.

18. Στὸ ἴδιο, 16, 8, PG 60, 560.

ὁ Φαραώ), παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην τὸ πᾶν· ὡς τό γε εἰς τὸν Θεὸν ἦγον, οὐδὲν ἔλαττον τῶν διασωθέντων ἔσχεν»¹⁹. Τονίζει ἐπίσης ὅτι τὸ χωρίο, τὸ ὁποῖο κάνει λόγο γιὰ τὸν ἀγγειοπλάστη καὶ τὸν πηλὸ (Ρωμ. 9, 20-23) δὲν πρέπει νὰ ληφθεῖ ὡς ἐνδειξη διαφορᾶς στὴ δημιουργία, σὰν νὰ εἶχε δηλαδὴ ὁ Θεὸς δημιουργήσει κάποιους ὥστε νὰ καταδικαστοῦν. Ἄντ' αὐτοῦ δεικνύει τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία καὶ κυριαρχία τοῦ Θεοῦ: «εἰς οἰκονομιῶν ἐξουσίαν καὶ διαφοράν... (τὸν Θεόν) ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων τοὺς μὲν κολάζοντα, τοὺς δὲ τιμῶντα»²⁰. Τέλος, χρησιμοποιεῖ τὸ ἀπόσπασμα γιὰ τὴν ἐκλογή, ἀπὸ τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς Πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς, γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ στὰ «καθ' ἡμᾶς,» ὅπου τὸ «ἡμᾶς» ἀναφέρεται στὴν Ἐκκλησία: «ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦτο σπουδάξει δεικνύναι, ὅτι οὐ νεώτερα τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἄνωθεν οὕτω τετύπωτο, οὐδ' ἐκ μεταμελείας, ἀλλ' οὕτως ὠκονόμητο καὶ προώριστο. Καὶ τοῦτο δὲ κηδεμονίας πολλῆς»²¹.

Τὴν ἴδια στιγμή πάντως δὲν ἰσχυρίζομαστε ὅτι ὅλες οἱ Ἄγιογραφικὲς ἀναφορὲς στὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς ἀφοροῦν στὴ συλλογικὴ ἐκλογή. Τὰ Εὐαγγέλια παρουσιάζουν ἓνα διαφορετικὸ πλαίσιο ἀπὸ αὐτὸ τῶν παύλειων Ἐπιστολῶν. Στὰ Εὐαγγέλια ἡ συζήτηση γίνεται γενικὰ μεταξὺ τῶν Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴ νεαρή τους ἡλικία εἶχαν διδαχθεῖ τὸν νόμο τοῦ Θεοῦ. Ἡ συμπερίληψη τῶν Ἐθνικῶν στὸν ἐκλεκτὸ λαὸ δὲν ἀποτελοῦσε τότε θέμα ποὺ ἀπασχολοῦσε κάποιον. Εἶναι ἀπόλυτα λογικὸ σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο νὰ θεωροῦμε ὅτι ὅλοι ἔχουν κληθεῖ, ἀλλὰ μόνο ὀρισμένοι ἔχουν ἀποτελεσματικὰ κληθεῖ, ἔχουν δηλαδὴ ἀνταποκριθεῖ ἐλεύθερα μὲ ὑπακοή καὶ πίστη. Μὲ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν τρόπο ἀντιλαμβάνεται ὁ Χρυσόστομος τὸ Ἰω. 6, 37· 44, περὶ τοῦ ὅτι ὁ Πατέρας ἐλκύει τοὺς ἀνθρώπους στὸν Χριστό, καθὼς καὶ συγκεκριμένη δήλωση τοῦ Κυρίου στοὺς μαθητές του: «ὅμῃν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν

---

19. Στὸ ἴδιο, 16, 9, PG 60, 561.

20. Στὸ ἴδιο, 16, 8, PG 60, 559.

21. Τοῦ Ἰδιοῦ, Εἰς τὴν Πρὸς Ἐφεσίους, 1, 2, PG 62, 12.

οὐρανῶν» (Μθ. 13, 11)²². Καὶ οἱ δύο περιπτώσεις ὑποδεικνύουν ὅτι οἱ μαθητὲς καὶ ἀκόλουθοι τοῦ Χριστοῦ εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν κληθεῖ ἀποτελεσματικά.

Αὐτὸ ποὺ ἐνοποιεῖ τὴ σκέψη τοῦ Χρυσοστόμου σὲ αὐτὰ τὰ διαφοροποιημένα θέματα – ὁ Θεὸς ὡς ἐνεργὸς σὲ κάθε πράξη ἐπιλογῆς, θεία «ἐκλογή» τοῦ κάθε ἀνθρώπου ξεχωριστὰ ὡς συνώνυμη μὲ τὴν πρόγνωση, καὶ ἡ συλλογικὴ ἐκλογή – εἶναι ἡ θεία ἀγαθότητα. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός, ἐνεργὰ καὶ συνεχῶς μᾶς παρουσιάζει τὸ καλὸ, σεβόμενος τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ἀκατάπαυστα ἐργάζεται στὸ νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴ σωτηρία. Διὰ τῆς ἀγαθότητάς του, τοὺς καλεῖ ὅλους, ὅμως λόγῳ ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ἀγαθότητας σέβεται τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι μόνο μερικοὶ καλοῦνται ἀποτελεσματικά. Ὁμοίως, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς ἔχει προορίσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου (τῆς δημιουργίας), ὥστε ἡ σωτηρία νὰ ἐκταθεῖ τόσο στοὺς Ἑβραίους, ὅσο καὶ στοὺς Ἑθνικούς.

Βαθιά στὴ σκέψη τοῦ Χρυσοστόμου ὑπάρχει μία γαλήνια ἐμπιστοσύνη στὴ θεία ἀγαθότητα. Τὸ σημεῖο αὐτὸ μπορεῖ νὰ τονιστεῖ ιδιαίτερα: ὁ Χρυσόστομος, ὅπως ὅλοι οἱ Ἑλληνες Πατέρες, πίστευε ὄχι μόνο ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός, ἀλλὰ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἴδια τὴν ἀγαθότητα, τὴν ὑπερβατικὴ πηγὴ καὶ τὸ παράδειγμα ὅλων τῶν ἀγαθῶν μέσα στὴ δημιουργία²³. Μὲ βάση αὐτὴ τὴν πεποίθηση, ἦταν γι' αὐτοὺς ἀπλῶς ἀδιανόητο ὅτι ὁ Θεὸς κάποιους θὰ ἔσωζε καὶ κάποιους θὰ καταδίκαιζε, μὲ τρόπο ἀσύμβατο μὲ τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς δικαιοσύνης. Δὲν ἔβλεπαν καμία σύγκρουση τῆς θείας κυριαρχίας καὶ ἐξουσίας μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἐπειδὴ ἀκριβῶς γνώριζαν ὅτι ἡ δύναμη ἐνὸς ἀληθινοῦ δεσπότη φαίνεται ἀπὸ τὸν σεβασμὸ ποὺ ἐπιδεικνύει στὴν ἐλευθερία τῶν ὑπηκόων του.

Οἱ μακροχρόνιες καὶ ὀξεῖες συζητήσεις γιὰ τὴ θεία χάρι, τὸν προορισμὸ καὶ τὴν ἐλεύθερη βούληση, ὄχι μόνο δὲν κατάφεραν νὰ

22. Βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην*, 47, 2-3, PG 59, 265-266. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εἰς τὸ Κατὰ Ματθαῖον*, 45, 1, PG 58, 471-472.

23. Περὶ αὐτοῦ βλ. D. BRADSHAW, «The Cappadocian Fathers as Founders of Byzantine Thought», *ὄπ.π.*, σσ. 11-22.

διατηρήσουν αὐτὴ τὴν ἐμπιστοσύνη στὴ θεία ἀγαθότητα, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο τους ἔχουν κάνει πολλὰ γιὰ νὰ τὴν ὑπονομεύσουν. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία σήμερα θὰ ἦταν καλὸ νὰ ἀκολουθήσει τὸν ἱερό Χρυσόστομο, χρησιμοποιώντας ὡς πυξίδα στὸ θέμα αὐτὸ τὴ θεμελιώδη πεποίθηση στὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ.

Ὁ δικαιοπλαστικὸς χαρακτήρας τῆς πρὸς Λητόιον ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης¹

Εἰρήνης Χριστινάκη
Καθηγήτριας Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ

Οἱ δύο σωζόμενες ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης πρὸς τὸν Ὁτρήιο Μελιτηνῆς μαρτυροῦν τὴ στενὴ καρδιακὴ φιλία μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν². Ἀπὸ τὸ ὕφος καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος διακατέχεται ἀπὸ υἱικὴ ἀγάπη καὶ θαυμασμό πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Ὁτρήιου. Ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνη του γιὰ τὶς πατρικὲς νοθεσίες καὶ τὴν πνευματικὴ στήριξη τοῦ πολιοῦ Ἱεράρχη. Τὸ 383 ὁ Λητόιος διαδέχεται τὸν Ὁτρήιο. Ὁ νέος ἐπίσκοπος Μελιτηνῆς ἔχει κάποιες ἀπορίες ὡς πρὸς τὴ μέθοδο ἐπιλογῆς καὶ ἐπιμετρήσεως τῶν κανονικῶν ἐπιτιμιῶν στὸ πλαίσιο τῆς πνευματικῆς προετοιμασίας τοῦ ποιμνίου του γιὰ τὸ πασχάλιο μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας³. Ἀπευθύνει πρὸς τὸν Γρηγόριο Νύσσης γενικὸ ἐρώτημα, «πῶς οἱ ἁμαρτάνοντες οἰκονομηθήσονται ἐννόμως τε καὶ κανονικῶς»⁴. Ὁ Γρηγόριος, ὡς ἀρχαιότερος καὶ ἐμπειρότερος ποιμενάρχης,

1. Πρῶτη δημοσίευση: *Μουσέως Ψδὴ. Ἀφιερωματικὸς Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ μακαριστοῦ Γέροντος Μουσέως τοῦ Ἀγιορείτου*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὅρος 2017, σσ. 704-710.

2. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐπιστολὴ Ι΄. Ὁτρηίῳ ἐπισκόπῳ Μελιτηνῆς*, *Gregorii Nysseni Opera*, vol. VIII.Π, ἐκδ. G. Pasquali, E. J. Brill, Leiden 1959, σσ. 39-40 (PG 46, 1040-1041), *Ἐπιστολὴ ΙΗ΄. Ὁτρηίῳ ἐπισκόπῳ Μελιτηνῆς*, ὁ.π., σσ. 58-61 (PG 46, 1068-1072).

3. Οἱ κλασικοὶ σχολιαστὲς Ζωναρᾶς, Βαλσαμῶν καὶ Ἀριστηνὸς καὶ τὸ Πηδάλιον, τοποθετοῦν τὴ συγγραφὴ τῆς σὲ καιρὸ ἀναμονῆς καὶ προετοιμασίας τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, χωρὶς χρονολογικὸ προσδιορισμὸ. Ἡ γνώμη τους βασίζεται ἀποκλειστικῶς σὲ ἐνδοκειμενικὲς ἀναφορὲς τῆς ἐπιστολῆς.

4. Ἡ διατύπωση ἀνήκει σὲ σχόλιο ἐπὶ τοῦ πρώτου Ἱεροῦ Κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (ἐφεξῆς «Νύσσ.») Βλ. Ἰωάννου Ζωναρᾶ, *Ἑρμηνεῖα στὸν Νύσσ. Ι.*

ἀνταποκρίνεται ἄμεσα ἀποστέλλοντας ἀπαντητικὴ ἐπιστολή⁵. Εἶναι προφανές ὅτι δὲν ἔχει ἔρεισμα ἢ ἄποψη τοῦ Codet, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ γράφηκε τὸ 390⁶. Θὰ ἦταν μᾶλλον ἀδόκιμο νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι ὁ Λητόιος εἶχε ἄλυτες ἀπορίες ἐπὶ τοῦ θέματος μετὰ ἀπὸ παρέλευση ἑξὶ ἐτῶν ποιμαντορικῆς διακονίας καὶ ἐμπειρίας. Ἡ κρατοῦσα ἄποψη, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ συντάχθηκε περὶ τὸ 383, φαίνεται ὀρθότερη⁷.

Ζήτημα ἀποτελεῖ ἂν ἡ πρὸς Λητόιον Μελιτινῆς ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, κατὰ τὸν χρόνον συγγραφῆς τῆς συντάχθηκε ὡς ἐξωνομικὸ⁸ κείμενο ἢ ἔφερε ἐξαρχῆς δικαϊκὸ καὶ μάλιστα δικαιοπλαστικὸ χαρακτήρα. Τυχὸν θεώρηση τῆς ἐπιστολῆς ὡς ἰδιωτικοῦ ἐξωνο-

---

στὸ Π. ΡΑΛΛΗ - Μ. ΠΟΤΛΗ (στὸ ἐξῆς ΡΠ), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων, ἐκδοθέν, σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι, μετὰ τῶν ἀρχαίων ἐξηγητῶν, καὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων*, τόμ. Δ', Αθήνησιν 1854 [(φωτοτυπικὴ ἀνατύπωσις), ἐκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1996], σ. 298. Δὲν σώζεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Λητόιου πρὸς τὸν Γρηγόριο καὶ εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο ὁ Ζωναράς νὰ τὴν εἶχε ὑπόψη του. Ὁ Ζωναράς μὲ τὴν πλάγια αὐτὴ ἐρώτησι ἀπλῶς συνόψισε τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς. Στὴν ἐκδοσὴ τῶν ΡΠ ὑποσημειοῦται ὅτι τὸ σχόλιον ἀποδίδεται στὸν Ζωναρά ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Τραπεζούντιου Κώδικα, ἐνῶ, στὰ δύο ἄλλα χειρόγραφα ποὺ ἀναγινώσκουν οἱ ἐκδότες, τὸ σχόλιον ἀποδίδεται στὸν Θεόδωρο Βαλασαμῶνα.

5. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐπιστολὴ Κανονικὴ πρὸς τὸν ἐν ἀγίοις Λητόιον ἐπίσκοπον Μελιτινῆς*, PG 45, 221-236, ΡΠ4, σσ. 295-330, Ρ. - Ρ. JOANNOU, *Fonti*, Fascicolo IX, Discipline Generale Antique II, Tipografia Italo-Orientale "S. Nilo" – Grottaferata, Roma 1963, σσ. 203-226, *Gregorii Nysseni Opera*, vol. III.V, ἐκδ. E. Mühlenberg, E. J. Brill, Leiden 2008, σσ. 1-12. Στις ἐκδόσεις αὐτὲς τὸ ἔργο τιτλοφορεῖται ὡς «Κανονικὴ Ἐπιστολή», καὶ στηρίζονται σὲ πολὺ μεταγενέστερα τῆς Πενθέκτης χειρόγραφα.

6. P. CODET, «Grégoire de Nysse (Saint)», *DTC* 6 (1914) 1847-1852, ἐδῶ: 1850.

7. Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία, τόμος Β' . Ὁ τέταρτος αἰώνας (Ἀνατολὴ καὶ Δύση)*, Ἀθήνα 1990, σ. 626.

8. Στὸ παρὸν ἄρθρο ἡ χρῆσις τῶν ὄρων «νόμος» καὶ «δίκαιο» καὶ τῶν παραγῶγων αὐτῶν, ἐφόσον δὲν γίνεται εἰδικὴ προσδιοριστικὴ ἀναφορὰ σὲ πολιτειακὸ νόμον καὶ τὰ κρατικὰ δίκαια, δηλώνουν ἐκκλησιαστικῆς καὶ ὄχι πολιτειακῆς προελεύσεως νομοθεσία καὶ ἀντίστοιχα τὸ δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας.

μικοῦ ἐγγράφου, πὸν ἀπλῶς διασώζει πληροφορίες ποιμαντικοῦ καὶ κανονικοῦ ἐνδιαφέροντος, θὰ κρινόταν ἐπίδερμική. Ἡ μέθοδος τῆς κανονικῆς ἐπιστήμης αἶρει ὄχι μόνον τὴν ἤδη ἀμφίβολη ἀξιοπιστία μίας τέτοιας προσέγγισης ἀλλὰ καὶ τὴν εὐλογοφάνειά της. Ἐφόσον συνδυασθεῖ ἡ κειμενικὴ ἐρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς μὲ τὶς περιστάσεις τῆς συντάξεώς της συνάγονται ἀσφαλῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ ἂν ἤδη ἀπὸ τὸν χρόνο τῆς λήψεώς της χρησίμευσε ὡς λειτουργικὸ ἰσοδύναμο κανονικοῦ νομοθετήματος.

Καταρχὰς λαμβάνεται ὑπόψη ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς δὲν εἶναι ἐκκλησιαστικὸς προϊστάμενος τοῦ Ληττίου, ἀλλὰ ἐπίσκοπος ὁμορῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας. Γρηγόριος καὶ Ληττίος εἶναι ὁμοιόβαθοι ὡς πρὸς τὴν ἱερωσύνη τους. Ἡ δικαιοπλαστικὴ ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ὡς μονοπρόσωπου νομοθετικοῦ καὶ δικαστικοῦ ὄργανου ἀσκεῖται μόνον ἐντὸς τῶν ἐδαφικῶν ὁρίων τῆς ἐπισκοπῆς του. Ἡ δικαιοδοτικὴ ἀρμοδιότητα τοῦ Γρηγορίου δὲν καταλαμβάνει τὴν ἐπισκοπὴ τῆς Μελιτηνῆς. Οὐδεμία ἱεραρχικὴ σχέση ὑφίσταται μεταξὺ ἀποστολέα καὶ παραλήπτη.

Ὅρισμένα στοιχεῖα, ὅμως, δὲν ἐπιτρέπουν νὰ ἀποκλεισθεῖ ἀβασάνιστα καὶ ἀπολύτως ἡ ὑπερόρια κανονιστικὴ δεσμευτικότητα τῆς Γρηγόρειας ἐπιστολῆς. Καταρχάς, ἡ ὑποβολὴ κανονικοῦ ἐρωτήματος τῆς ἐπισκοπικῆς ἀρχῆς πρὸς μίαν ἄλλη, γιὰ τὴ λήψη γνώμης δὲν συνιστᾷ παρέκταση τῆς ἀποφασιστικῆς τῆς ἀρμοδιότητος, οὔτε καὶ δημιουργεῖ νομικὴ δέσμευση γιὰ τὴν ἀποδοχὴ καὶ ἐφαρμογὴ τῆς γνώμης. Στὸ δίκαιο τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἰσχύει ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῆς ἀπόλυτης ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου ἐντὸς τῶν ἐδαφικῶν ὁρίων τῆς ἐπισκοπῆς⁹. Ὡστόσο, ἡ μελέτη τῆς δομῆς καὶ τοῦ νοηματικοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀμφισβητήσεως, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ συντάχθηκε καὶ ἀπεστάλη στὸν Ληττίο ὡς κανονικὴ γνωμοδότηση ἐκ-

9. Γιὰ τὴν κανονικὴ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΩΜΑ, «Ἡ ἀντιθετικὴ σχέση κατὰ τόπον Ἐκκλησίας καὶ Ἐκκλησιαστικῆς «Διασπορᾶς» (Ἡ ἐκκλησιολογικὴ ἐνότητα ἐναντι τῆς «συν-εδαφικότητος» καὶ τῆς «πολυδικαιοδοσίας»», στὸ *Κανονικὰ Ἄμορφα (Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας)*, [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 19], ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2006, σσ. 107-144.

δοθεῖσα κατόπιν ὑποβολῆς αἰτήματος πρὸς τὸν γνωμοδοτοῦντα. Εἰδικότερα, ὁ Γρηγόριος στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς παρουσιάζει τὸ ζήτημα καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἀνάγκη ἐπιλύσεώς του χωρὶς ἀναφορὰ στὸ αἶτημα τοῦ Λητόιου. Στὴ συνέχεια διαστρωματώνει τὸ σύνολο τοῦ κειμένου σὲ παραγράφους πού συγκροτοῦν κατὰ τρόπο συστηματικὸ τὴν πραγμάτευση τοῦ θέματος. Προτάσσει τὴ γενικὴ θεωρία περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς, κατόπιν ὑπογραμμίζει τὴν ἀντιστοιχία παθῶν καὶ ἀρετῶν, τὰ κατατάσσει εἰδολογικῶς ὡς ἀντίρροπα ζεύγη σὲ κατηγορίες καί, ἀκολούθως, προβλέπει τὴν κατάλληλη ἐπιτιμικὴ θεραπευτικὴ ἀγωγή τῶν παραπτωμάτων πού πηγάζουν ἀπὸ τὰ πάθη καὶ προλαμβάνονται ἀπὸ τὶς ἀντίρροπες ἀρετές. Στὸ τέλος, μετὰ τὴν παράθεση τῆς γενικῆς ὁδηγίας γιὰ τὴ λήψη τῆς προαίρεσης τοῦ ἐπιτιμώμενου, κατακλείει τὴ γνωμοδότησή του μὲ ἐπιστολικὴ ἀποφώνηση. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου ἐξαντλεῖται στὴν ἀπάντηση τοῦ κανονικοῦ ἐρωτήματος καὶ δὲν ἐκτείνεται σὲ ἄλλα θέματα.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο ὑπὲρ τοῦ γνωμοδοτικοῦ χαρακτήρα τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ ἀποφώνηση ἔχει βαρύνουσα κανονικὴ σημασία: *«Ταῦτά σοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, κατὰ πολλὴν σπουδὴν ἐκ τῶν προχείρων συνθέντες, διὰ τὸ δεῖν τοῖς τῶν ἀδελφῶν ἐπιτάγμασι πείθεσθαι, κατὰ σπουδὴν ἀπεστείλαμεν. Σὺ δὲ τὰς συνήθεις ὑπὲρ ἡμῶν εὐχὰς τῷ Θεῷ προσάγων μὴ διαλείπης· χρεωστεῖς γάρ, ὡς εὐγνώμων υἱός, τῷ κατὰ Θεόν σε γεννήσαντι τὴν διὰ τῶν προσευχῶν γηροκομίαν, κατὰ τὴν ἐντολὴν τὴν κελεύουσαν, τιμᾶν τοὺς γονέας, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Δῆλον δέ, ὅτι ὡς σύμβολον ἱερατικὸν δέξῃ τὸ γράμμα, καὶ οὐκ ἀτιμάσεις τὸ ξένιον, κἄν τι μικρότερον τῆς σῆς μεγαλοφυΐας ἦ»¹⁰.*

Ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἐπιστολικῆς ἀποφωνήσεως πληροφορεῖ ὅτι τὸ αἶτημα τοῦ Λητόιου εἶχε λάβει τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐπείγοντος, προφανῶς διότι ὑποβλήθηκε σὲ χρόνο πού δὲν ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὸ ἐπικείμενο Πάσχα. Ἐπίσης, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀντιμετώπισε τὸ ἐπείγον τοῦ πράγματος συντάσσοντας τὴν ἐπιστολὴ «κατὰ πολ-

---

10. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐπιστολὴ Κανονικὴ πρὸς τὸν ἐν ἀγίοις Λητόιον ἐπίσκοπον Μελιτινῆς*, ΡΠ 4, σσ. 328-329.

λήν σπουδήν» και «ἐκ τῶν προχείρων». Ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη *ἐπίταγμα*, γιὰ νὰ δηλώσει τὸ αἶτημα τοῦ Λητόιου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Μελιτηνῆς δὲν ἀπευθύνθηκε στὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ἀτύπως καὶ ιδιωτικῶς, ἀλλὰ τυπικῶς καὶ ἀρμοδίως. Τὸ ἐπίταγμα προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη καὶ λειτουργία μίας ἱεραρχικῆς δομῆς μεταξὺ ἐπιτάσσοντος καὶ ἐπιτασσομένου. Ἡ ἱεραρχικὴ δομὴ, στὴν παροῦσα περίπτωση, ἐφόσον δὲν ὑφίσταται σὲ ἐπίπεδο βαθμοῦ ἱερωσύνης καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρμοδιοτήτων ποὺ ἀσκοῦνται στὴν ἴδια ἐπισκοπῆ, δὲν δύναται νὰ ἀφορᾷ κάτι ἄλλο, παρὰ μόνον τὴ θέση τῆς συνοδικῆς τάξεως τῆς τιμῆς ποὺ λαμβάνει ἡ ἔδρα ἐκάστου ἐπισκόπου.

Ἡ αἴτηση τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Λητόιο, νὰ συνεχίσει νὰ δείχνει τὴν υἱικὴ εὐγνωμοσύνη του καὶ νὰ μὴν διακόψει τὴν «*διὰ τῶν προσευχῶν γηροκομίαν*» τοῦ «*κατὰ Θεὸν*» γεννήτορός του, ἐπιτρέπει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπῆρχε μεταξὺ τους σχέση πνευματικῆς πατρότητας καὶ ὅτι ὁ Λητόιος ἔλαβε χειροτονία ἀπὸ τὸν Γρηγόριο. Εἶναι φανερό, λοιπόν, ὅτι ἡ κατὰ τάξη συνοδικὴ ἱεραρχία δὲν καταργεῖται, ἀλλὰ δὲν καταργεῖ καὶ τὴν πνευματικὴ ἱεραρχία, ἡ ὁποία πηγάζει ἀπὸ σχέσεις ποὺ δημιουργεῖ ἡ λειτουργικὴ καὶ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως εἶναι, π.χ. αὐτὴ τοῦ ἐξομολόγου καὶ τοῦ ἐξομολογουμένου, τοῦ πνευματικοῦ πατέρα καὶ τοῦ ἀντίστοιχου τέκνου του, τοῦ χειροτονουμένου καὶ τοῦ χειροτονουμένου, τοῦ προσευχομένου καὶ τοῦ ὑπὲρ οὗ αὐτὸς προσεύχεται, κ.λπ.

Περαιτέρω, ὁ Γρηγόριος χαρακτηρίζει τὴν ἐπιστολὴ ὡς «*σύμβολον ἱερατικόν*». Ἡ λέξη *σύμβολο* ὑπογραμμίζει τὸν αὐστηρῶς τυπικὸ χαρακτήρα τοῦ κειμένου. Τὸ σύμβολο ἔχει στερεοτυπικὴ διατύπωση καὶ δὲν ἐπιδέχεται τροποποιήσεις. Περαιτέρω, ἓνα «*ἱερατικόν*» σύμβολο περιέχει τυπικὲς διατάξεις, ἐντολὲς τοῦ ἐπισκόπου πρὸς τὸν κλῆρο τῆς ἐπισκοπῆς του. Συνεπῶς, ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ ἐνσωματώνει τυπικοὺς κανόνες δικαίου τῆς ὁμορῆς ἐπισκοπῆς, κανονικὰ θέσμια, ὡς δικαιοπλάστης τῶν ὁπίων φέρεται ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης της. Ὁ Λητόιος ἔχει τὴν ἀπόλυτη ποιμαντορικὴ ἐξουσία στὴν περιοχὴ τῆς δικῆς του ἐπισκοπῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου δικαιούται νὰ μὴν λάβει ὑπόψη ἢ νὰ μὴν ἐφαρμόσει ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει ὅσα ἐπάγεται ἢ κα-

νονικὴ γνωμοδότηση τοῦ Γρηγορίου. Ὡστόσο, τυχὸν ἀγνόηση τῶν κανόνων δικαίου ποὺ περιέχει καὶ ἐπικαλεῖται ἢ γνωμοδότηση συνιστᾷ κατὰ τὸν Γρηγόριο «*ἀτίμωση τοῦ ξενίου*», δηλαδὴ περιφρόνηση ἐκκλησιαστικοῦ νόμου, ἔστω καὶ περιορισμένης τοπικῆς ἰσχύος. Ὁ Γρηγόριος ἐμμέσως διδάσκει ὅτι, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν τυπικὴ ἰσχὺ του τὸ δίκαιο τῆς ἐπισκοπῆς Νύσσης περιορίζεται στὰ ἐδαφικά της ὄρια, τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενό του ἀπολαμβάνει κανονικοῦ κύρους καὶ στὴν ὁμορὴ ἐπισκοπῆ, ἐφόσον τῆς γνωστοποιεῖται ἀρμοδίως καὶ τυπικῶς σὲ ἐκτέλεση ἐπιτάγματος τοῦ ἐπιχώριου ἐπισκόπου της.

Στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία, ὅταν ἐγειρόταν ζήτημα ποιμαντικὸ ἢ, κατὰ τὴν εὐστοχὴ διατύπωση τοῦ Μίλας, ζήτημα ποὺ ἀφοροῦσε «*τὴν διδασκτικὴν ἐξουσίαν καὶ εἴσοδον βαθέως εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον*», ὁ ἐπίσκοπος ἀποτείνονταν στοὺς ἡγήτορες τῶν πλησιέστερων ἐπισκοπῶν καὶ σὲ περίπτωσι σοβαρότατων ζητημάτων αὐτοὶ συνδιασκέπτονταν συνοδικῶς¹¹. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὅπως στὸ ζήτημα τῆς ἀντιμετώπισεως τῶν αἰρετικῶν μίας ἐπισκοπῆς, οἱ ὁμοροὶ ἐπίσκοποι ἐνεργώντας ἐν Συνόδῳ εἶχαν ἐποπτευτικὴ ἀρμοδιότητα. Ἡ δικαιοδοτικὴ τους ἐξουσία, πέραν τῆς ἰκανότητος λήψεως καὶ ἐπιβολῆς προληπτικῶν μέτρων, ἐκτεινόταν καὶ στὸν δικαστικὸ ἔλεγχο. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὴν κανονικὴ πρόβλεψη ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος ἀμελεῖ καὶ δὲν προστατεύει ἀποτελεσματικὰ τὸ ποίμνιό του ἀπὸ τὴν προσηλυτιστικὴ δρᾶση τῶν αἰρετικῶν¹².

Ὁ Λητόιος μὲ τὴν ὑποβολὴ τοῦ ἐρωτήματος δὲν ἀποσκοποῦσε ἀπλῶς στὴ λήψη μίας ἔγκυρης κανονικῆς γνώμης ἀπὸ ἕναν ἐμπειρότερο καὶ ἐγνωσμένου πνευματικοῦ κύρους Ἱεράρχη, μὲ τὸν ὁποῖο μάλιστα εἶχε οἰκοδομήσει σχέση ἐμπιστοσύνης, ἀλλὰ ἱκανοποιοῦσε τὴν

---

11. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΜΙΛΑΣ, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μετάφρ. Μ. Αποστολοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 325, ὅπου παραπομπὴ σὲ πηγές.

12. Γιὰ τὴν ἐποπτευτικὴ καὶ δικαστικὴ ἀρμοδιότητα τῶν ὁμορων ἐπισκόπων κατὰ τὴν κανονικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀμελοῦντος τὸ ποίμνιο ἐπισκόπου βλ. Καρθ. 121-124, (ΠΠ 4, σσ. 580-588) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν Ἀποστ. 58 (ΠΠ 2, σ. 75), Καρθ. 71 (ΠΠ 4, σ. 485), Καρθ. 74 (ΠΠ 4, σ. 493) καὶ Καρθ. 78 (ΠΠ 4, σ. 500).

ἀπαίτηση τοῦ ἀρχαίου ἐκκλησιαστικοῦ ἐθίμου, τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται σήμερα μὲ τὸν ὄρο τῆς «κανονικῆς προλήψεως». Ἡ κανονικὴ πρόληψη περιλαμβάνει κάθε προληπτικὴ ἐνέργεια τοῦ ἐφαρμοστῆ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νόμου, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ἕνα κανονικὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖο ἀναμένεται νὰ ἀναφυεῖ. Λόγω τῆς μελλοντικῆς διαστάσεως τοῦ προβλήματος, ὁ ἐφαρμοστὴς δὲν δεσμεύεται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴ δομὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀναζητήσῃ κανονικὲς γνῶμες ἐκτὸς τῶν προβλεπόμενων τυπικῶν διαδικασιῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν προβλεφθεῖ νομοθετικῶς. Κριτήριον ἐπιλογῆς τῶν κανονικῶν συμβούλων, πέραν τοῦ ἐμπειρογνομονικοῦ κύρους, ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης διέθετε τὴν ιδιότητα ὁμοῦ ἐπισκόπου, τοῦ μέλους τῆς τοπικῆς Συνόδου τῆς ἰδίας ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας καὶ ἦταν, ἐπίσης, ἀρχαιότερος τοῦ Λητόιου ὡς πρὸς τὰ πρεσβεῖα χειροτονίας. Παράλληλα, δὲν ἐπιτρέπεται ὑποβάθμιση τῆς πληροφορίας, ὅτι στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι συνυπάρχει καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς μυστηριακῆς καὶ λειτουργικῆς συνδέσεως τῶν δύο ἐπισκόπων, καθότι, σύμφωνα μὲ γενικὴ ἀρχὴ τοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας, γενεσιουργὸ στοιχεῖο κάθε πτυχῆς τῆς κανονικῆς θεσμολογίας εἶναι τὸ ἀγιοπνευματικόν¹³. Ἔχει ἤδη ἐδραιωθεῖ στὴν κανονικὴ ἐπιστήμη ἡ ὀρθὴ ἄποψη, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀλληλογραφία μεταξὺ ἐπισκόπων στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία εἶχε συνοδικὸ χαρακτήρα¹⁴, ἄρα καὶ δικαιοπλαστικόν.

Λόγω τῆς ἔλλειψης ἐπιστολικῆς προσφωνήσεως ἢ ἄλλης περιστατικῆς ἀναφορᾶς στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ περίπτωσι τὸ κείμενό της, πλὴν τῆς ἀποφωνήσεως, νὰ ἀποτελοῦσε στερεοτυπικὸ περιεχόμενον κανονιστικοῦ ἐγκυκλί-

13. Ε. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ-ΓΛΑΡΟΥ, «Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ἡ συμβολὴ του στὸ δίκαιο τῶν ἱερῶν κανόνων», στὸ *Στα βήματα τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριος τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσστόμου Β΄ για τα τριάντα χρόνια ἀρχιερατικῆς του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σσ. 807-825.

14. Ι. ΦΕΙΔΑ, *Ἡ γένεσι τοῦ θεσμοῦ τῶν Συνόδων στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία. Οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ*, (δ.δ.), Ἀθήνα 2004, σσ. 112-117.

ου γράμματος τοῦ ἐπιχώριου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς πνευματικοὺς τῆς ἐπισκοπῆς Νύσσης. Ἐπίσης, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀξιοποιήθηκε αὐτούσια ὡς ἀντίστοιχο ἐγκύκλιο γράμμα τοῦ Λητόιου πρὸς τοὺς πνευματικοὺς τῆς δικῆς του ἐπισκοπῆς. Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ ἐπιστολὴ ἐξαρχῆς συντάχθηκε ὡς κείμενο δικαϊκοῦ χαρακτήρα, καὶ ὄχι ἀπλῶς ὡς κείμενοπραγμάτευσης τῆς κανονικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἐξατομίκευση καταρχὰς τῶν ἐπιτιμίων καὶ κατ' ἐπέκταση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν. Εἶναι ἡ μόνη ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ποὺ ἀναφέρεται στὶς πηγές ὡς *κανονική*. Προφανῶς, ἡ σταδιακὴ γενίκευση τῆς κανονιστικῆς τῆς ἰσχύος ὑλοποιήθηκε διὰ τῆς συμπεριλήψεως τῆς σὲ κανονικὲς συλλογές¹⁵, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκείνη ποὺ εἶχε ὑπόψη τῆς ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικῆ Σύνοδος (691)¹⁶.

Ἡ κανονικὴ τυποποίηση τῆς ἐπιστολῆς ἔλαβε τὴ μορφή τῆς κατανομῆς τοῦ ἀρχικῶς ἐνιαίου κειμένου σὲ ὀκτῶ ἐπιμέρους ἐνότητες, ὀκτῶ δηλαδὴ κανόνες σὲ αὐξουσα ἀρίθμηση κατὰ τὴ σειρά ἀνάγνωσσης. Συνεπῶς, ἡ Πενθέκτη δὲν ἀντιμετώπισε τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς ὡς ἐξωνομικό, ἀλλὰ ὡς δέσμη διατάξεων τυπικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, τὶς ὁποῖες συμπεριέλαβε στὸ κωδικοποιητικὸ τῆς ἔργου¹⁷. Ἐκτοτε, οἱ ὀκτῶ κανόνες τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀποτελοῦν δίκαιο τῆς καθόλου Ἐκκλησίας μὲ ἀυξημένη τυπικὴ ἰσχύ καὶ περιβάλλονται μὲ τὸ κῦρος Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τοῦ μόνου, κατὰ τὰ δικαϊκὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλάθητου ἐκκλησιαστικοῦ Νομοθέτη¹⁸.

---

15. Βλ. ὑποσ. 4, τοῦ παρόντος.

16. Ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ κανονικὴ συλλογὴ, τὴν ὁποία εἶχε ὑπόψη ἡ Πενθέκτη, εἶναι ἡ *Κανονικὴ Συλλογὴ εἰς 14' Τίτλους*, στὴν ὁποία ἀσφαλῶς περιεχόταν ἡ τυποποιημένη σὲ ὀκτῶ κανόνες ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης.

17. Γιὰ τὸ κωδικοποιητικὸ ἔργο τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς βλ. μεταξὺ ἄλλων τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΑΡΧΟΝΤΩΝΗ, *Περὶ τὴν κωδικοποίησιν τῶν ἰ. κανόνων καὶ τῶν κανονικῶν διατάξεων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, [Ανάλεκτα Βλατάδων 6], ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1970. Βλ. καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΩΜΑ, *Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.) / Le Corpus Canonum de l'Église (1er-9e s.)*, [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 30], ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2015.

18. Ἡ ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση τοῦ κανονικοῦ ἀλαθήτου τῶν Οἰκουμενικῶν

Είδικό Συμπέρασμα: Ἡ πρὸς Λητόιον ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἶχε ἐξαρχῆς γραφεῖ ἀπὸ τὸν συντάκτη της ὡς γνωμοδοτικὸ κανονικὸ γράμμα, μὲ δικαιοπλαστικὸ χαρακτήρα, ἥτοι μὲ σκοπὸ τὴν εἰσαγωγὴ νέου δικαίου στὴν δικαιοταξία τῆς ἐπισκοπῆς Μελιτηνῆς. Ἡ ἀποδοχὴ της ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Μελιτηνῆς κατέστησε τὶς γνῶμες τοῦ Νύσσης ἐπιχώριες ἐπισκοπικὲς ἐντολὲς καὶ τυποποίησε τὸ ἄδικο τῆς παραβιάσεώς τους στὸ σῶμα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Στὴ συνέχεια ὑπὸ τὴ μορφή δέσμης κανόνων διευρύνθηκε τὸ ρυθμιστικὸ πεδίο της σὲ ἐπίπεδο τοπικότητας διὰ τῆς συμπεριλήψεώς της σὲ κανονικὲς συλλογὲς εὐρείας ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως. Τὸ ρυθμιστικὸ πεδίο τῶν κανόνων ἔλαβε τυπικῶς καθολικὴ διάσταση διὰ τῆς ἐπικυρώσεώς τους ἀπὸ τὴν Πενθέκτη, ἡ ὁποία μάλιστα τοὺς ἐξόπλισε μὲ ποινικὴ προστασία¹⁹. Ἡ ἐδαφικὴ διεύρυνση τῆς τυπικῆς κανονικῆς ἰσχύος

Συνόδων ἀπασχόλησε τοὺς ὀρθόδοξους θεολόγους τοῦ περασμένου αἰώνα. Τὸ ζήτημα ἐρευνήθηκε ἀρχικῶς ἀπὸ πλευρᾶς ἐκκλησιολογικῆς καὶ στὴ συνέχεια ἀξιοποιήθηκε στὸ ἱστορικοκανονικὸ πεδίο καὶ τὴ συστηματικὴ ἔκθεση κανονικῶν μελετῶν. Βλ. ἐνδεικτικὰ I. ΚΑΡΜΠΗ, *Δογματικῆς Τιμῆμα Ε΄. Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, Ἀθήναι 1973, σσ. 677, 701, ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗ, *Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*, Ἀθήναι 1965, Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, *Τὸ αἰώνιον κῆρος τῶν ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθήνα 1972. Βλ. καὶ Βλ. ΦΕΙΔΑ, «Ἱστορικοκανονικὰ καὶ Ἐκκλησιολογικὰ προϋποθέσεις Ἑρμηνείας τῶν Ἱερῶν Κανόνων», *ΕΕΘΣΠΑ ΙΗ΄* (1972), σσ. 235-286, ἐδῶ: σσ. 272-284, Π. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἰ. κανόνες*, Ἀθήνα 1986, σ. 14. Γιὰ τὴ συνάρτηση τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ δόγματος μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ μεταβλητοῦ ἢ μὴ τῶν κανονικῶν ρυθμίσεων, ὁ ἐπιστημονικὸς διάλογος εἶναι ἀνοικτός (N. AFANASIEV, «The Canons of the Church: Changeable or Unchangeable», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 11 (1967), σσ. 54-68 [first published in Russian, vid. Zhivoe Predanie, YMCA Press, Paris 1936]). Κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ ζήτημα ἐπιλύεται ἄριστα μὲ τὴ διάκριση τοῦ καιρικοῦ ἀπὸ τὸ ἀναλλοίωτο, τῆς ἔννοιας τοῦ ἱεροῦ κανόνα ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ κανόνα δικαίου καὶ τὴν ἀνεύρεση τοῦ καθοριστικοῦ γιὰ τὶς ἀνωτέρω διακρίσεις προστατευόμενου ἔννομου ἀγαθοῦ (Ε. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ - ΓΛΑΡΟΥ, *Κριτικὴ Αποκατάσταση καὶ χρῆση του Α΄ Τιμ. 3:6 στους ἱεροὺς κανόνες / Critical Restoration and use of 1 Tim 3:6 within the Holy Canons*, [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 24], ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2009, σσ. 20-22).

19. Π. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *ὄ.π.*, σσ. 105-108.

ὑπῆρξε προοδευτική, ἐνῶ ἡ οὐσία τῆς ρύθμισης ὑπῆρξε ἐξαρχῆς καθολικό, ἀπαράγραπτο, ἀθθεντικό δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας.

Γενικό Συμπέρασμα: Ἡ Πενθέκτη ἐξέλαβε καὶ ἀναγνώρισε ὡς καθολικό, ἀπαράγραπτο καὶ ἀθθεντικό δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας τοὺς κανόνες τῶν τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατέρων ποὺ συμπεριέλαβε στὸ κωδικοποιητικό της ἔργο. Ἀνήγαγε ἔτσι μία πολλὴ σημαντικὴ θεολογικὴ διδασκαλία καὶ ἐξωνομικὴ ἀρχὴ σὲ δικαιοσύνη. Συγκεκριμένα, διὰ τῆς ἐπικυρώσεως ὀρισμένων συνοδικῶν ἀποφάσεων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν καὶ Πατερικῶν κανόνων, εἰσήγαγε στὸ σύστημα ἀπονομῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης τὴν ἀρχὴ τῆς «κατὰ τόπον» δικαιοσύνης καθολικότητας, πειθόμενη στὴ διδασκαλία, ὅτι κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία δὲν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τὸ ὅλον σῶμα του²⁰.

Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἔχει ἄμεσες κανονικὲς συνέπειες. Ὁ τοπικὸς περιορισμὸς τῆς τυπικῆς ἰσχύος ἐνὸς κανόνα δικαίου, ὁ ὁποῖος θεμελιώνει τὸ ἄδικο μίας πράξεως ἔχει σημασία ὡς πρὸς τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς ποινικῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ μὴ ὑπαγόμενου στὴ δικαιοδοσία τῆς κατὰ τόπον Ἐκκλησίας. Κάθε πράξη οὐσιαστικῶς ἄδικη παραμένει ἄδικη καὶ ἄξια πνευματικῆς ἐπιτιμῆσεως στὴ συνείδηση τοῦ καθόλου σώματος τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι ὅμως αὐτόματα ἀξιόποινη σὲ ὅλες τὶς κατὰ τόπον Ἐκκλησίες, παρὰ μόνον ἐκεῖ ποὺ ἔχει ρητῶς προβλεφθεῖ ποινὴ ἐπ’ αὐτῆς, ἄλλως ἀντιμετωπίζεται στὸ πλαίσιο τῆς ἐπιτιμικῆς ἀγωγῆς. Τὸ σύστημα ἀπονομῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης, ὡς πρὸς τὴν ἐπιβολὴ ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς τηρεῖ ἀστηρῆ τυπικότητα²¹. Ὡστόσο, ἐφόσον ἓνας τοπικὸς κανόνας δικαίου ἔχει ἐδραιωθεῖ στὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀθθεντικὸς ὑποστάτης τῆς οὐσιαστικῆς δικαιοσύνης, δὲν δικαιολογεῖται ἡ παραβί-

---

20. Ι. ΦΕΙΔΑ, ὄ.π., σσ. 149-162.

21. Ε. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ - ΓΛΑΡΟΥ, *Ἡ ἀρχὴ τῆς νομιμότητος στους Ἱεροὺς Κανόνες (Nullum crimen nulla poena sine lege) I. Ἡ ἀρχὴ τῆς μη ἀναδρομικότητος στους κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (Nullum crimen nulla poena sine lege praevia)*, [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte Athener Reihe 17], ἐκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνὴ 2007.

ασή του ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἔλλειψης ἐδαφικῆς τυπικῆς ἰσχύος, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μὲ ἐπιτίμιο. Ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία εἶναι Μία, ἡ δικαιοσύνη της ἀπὸ πλευρᾶς οὐσίας εἶναι ἀδιαφοροποίητη, καθολικὴ καὶ ἀμέριστη.

Ἡ περὶ τῶν μυστηρίων δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας [Ἡ νεοσχολαστικὴ τους ἐκδοχή]

Πρωτ. Βασίλειον Γεωργόπουλου
Ἐπίκουρου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

(α' μέρος)

Προλεγόμενα

Ἡ σχολαστικὴ κληρονομία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐνσωμάτωσή της σὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς δογματικὰς ἀποφάσεις «Οἰκου-
μενικῶν» συνόδων της, ἡ μετατριδέντιος ἐκδοχὴ καὶ χρῆσις της¹,
ἀλλὰ καὶ ἡ συστηματικὴ ἐπαναφορά της κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ 19^{ου}
αἰῶνα (νεοσχολαστικισμός)² μέχρι καὶ τῆ Β' Βατικάνειο σύνοδο,
ἀποτελεῖ βασικὸ κεφάλαιον στὴν ἱστορίαν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεο-
λογίας καὶ Ἐκκλησίας.

Ὁ νεοσχολαστικισμός, ὡς ἐπίσημη γραμμὴ τῆς Ρωμαιοκαθο-
λικῆς θεολογίας³, κυριάρχησε κατεξοχὴν στὸν χῶρον τοῦ δόγματος
καὶ τῆς ἠθικῆς στὴν παρουσίασιν καὶ καταγραφὴν τους, ἐνῶ σχετί-

---

1. U. G. LEINSLE, *Einführung in die scholastische Theologie*, Paderborn 1995, σσ. 262-283.

2. Τὸ ἱστορικὸ περίγραμμα καὶ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Νεοσχολαστικισμοῦ στὴν ἱστορίαν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας, βλ. G. MARON, *Die römisch-katholische Kirche von 1870 bis 1970*, Göttingen 1972, σσ. 304-307.

3. Ξεχωριστὴ θέσις θεσμικῆς ἐπιβολῆς τοῦ νεοσχολαστικισμοῦ στὸν ρωμαιοκαθολικὸν χῶρον, τὸν 19^{ον} αἰῶνα, ἔχει ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ Πάπα Λέοντος ΙΓ', τῆς 4-8-1879, «*Aeterni Patris*», καὶ τὰ ὅσα δεσμευτικὰ περιελάμβανε γιὰ τὸν Θωμᾶ Ἀκινάτη καὶ τὸ ἔργον του. Βλ. *Acta Sanctae Sedis* 12 (1879/1880), σσ. 98-114.

στηκε άμεσα και με την εκπαίδευση τῶν ὑποψήφιων ἱερέων με σχετική μάλιστα ἀναφορὰ στὸν προηγούμενο *Codex Juris Canonici* τοῦ 1917 (Can. 1365, 1366).

Μετὰ τὶς ἀλλαγές ποὺ υἰοθετήθηκαν στὴ Β΄ Βατικάνειο σύνοδο, λόγῳ τῶν νεότερων θεολογικῶν ζυμώσεων, ρευμάτων (π.χ. *Nouvelle Théologie*), καὶ διεργασιῶν, ποὺ εἶχαν προηγηθεῖ τῆς συνόδου στὸν ρωμαιοκαθολικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνάγκης ἀνανέωσης τοῦ θεολογικοῦ λόγου, ὑποχώρησε μὲν, πλὴν ὅμως ὁ νεοσχολαστικισμὸς ἔχει ἀφήσει ἀνεξίτηλη τὴ σφραγίδα του στὸ πεδίο τῆς ρωμαιοκαθολικῆς δογματικῆς διδασκαλίας. Ἐνα ἀπὸ τὰ πεδία στὰ ὁποῖα ἡ νεοσχολαστικὴ θεολογικὴ μεθοδολογία εἶχε ἔντονη παρουσία, ἦταν καὶ ὁ χῶρος τῆς ρωμαιοκαθολικῆς μυστηριολογίας, παρουσίαση τῆς ὁποίας, στὴ νεοσχολαστικὴ ἐκδοχὴ τῆς, ἀποτελεῖ καὶ τὸ θεματικὸ περιεχόμενο τῆς παρούσας μελέτης.

Γιὰ τὴ συγγραφή τῆς χρησιμοποιήσαμε ὡς πηγὴ τὴν 37^η ἔκδοση τοῦ γνωστοῦ *Enchiridion symbolorum*⁴ (DH), ἔργου – μεταλλείου γιὰ τὴ γνώση τῆς ρωμαιοκαθολικῆς δογματικῆς, καὶ τρία κλασικὰ καὶ ἀντιπροσωπευτικὰ ρωμαιοκαθολικὰ ἐγχειρίδια δογματικῆς νεοσχολαστικοῦ χαρακτήρα, ποὺ μεταφράστηκαν ἐπίσης σὲ πολλὲς γλῶσσες. Πρόκειται γιὰ: i) τὴν ὀγκώδη δογματικὴ τοῦ B. Bartmann (1860-1938)⁵ καὶ πολλάκις ἐπανεκδοθεῖσα (8η ἔκδ. 1932), ii) τὴν πεντάτομη δογματικὴ τοῦ M. Premm (1890-1973)⁶ καὶ iii) τὸ κλασικὸ ἐγχειρίδιο τοῦ L. Ott (1906-1985)⁷ καὶ πολλάκις, ἐπίσης, ἐπα-

4. H. DENZINGER – P. HÜNERMANN (Hrsg), *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, (Lateinisch – Deutsch), Freiburg im Breisgau – Basel – Rom- Wien 1991³⁷.

5. B. BARTMANN, *Lehrbuch der Dogmatik*, Freiburg im Breisgau 1911².

6. M. PREMM, *Katholische Glaubenskunde. Ein Lehrbuch der Dogmatik*, 4Bde in 5, Wien 1951-1955.

7. L. OTT, *Grundriß der Dogmatik*, Freiburg – Basel – Wien 1965⁷. Νὰ σημειωθεῖ, ὅτι καὶ ὁ προτεστάντης θεολόγος Reinhard Hempelmann, σὲ εἰδικὴ ἐπισημονικὴ μονογραφία του σχετικὰ μετὰ τὰ μυστήρια, ἀναφερόμενος στὸν L. Ott, στὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς του στὴ νεοσχολαστικὴ ρωμαιοκαθολικὴ θεώρηση τῶν μυστηρίων, ὑποστηρίζει ὅτι: «L. Ott ist exemplarischer Vertreter für die katholische

νεκδοθέν (11η ἔκδ. 2005).

Συμπληρωματικά, χρησιμοποίησαμε τὰ σχετικά ἄρθρα τοῦ βασικοῦ ἔργου ἀναφορᾶς (*Standardwerk*) τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ χώρου, τοῦ γνωστοῦ θεολογικοῦ λεξικοῦ «*Lexikon für Theologie und Kirche*» (*LThK*), καί εἰδικότερα τὴν πρώτη ἔκδοσή του⁸ πού ἀπηχεῖ τὴ νεοσχολαστική θεώρηση τῶν ζητημάτων. Ἐπικουρικὰ συμβουλευθήκαμε καί δύο νεότερα ἔργα ρωμαιοκαθολικῆς δογματικῆς πού δὲν ἐντάσσονται στὴ νεοσχολαστική παρουσίαση τοῦ δόγματος⁹.

Στὴν παρουσίαση τῆς ρωμαιοκαθολικῆς δογματικῆς διδασκαλίας σταθήκαμε στὰ βασικὰ καὶ οὐσιώδη τῆς σημεία, ἀποφεύγοντας συνειδητὰ τὴν ἀναφορὰ σὲ διανοητικές λεπτολογίες – ἐπιχειρηματολογία νεοσχολαστικῆς ὑφῆς – τεκμηρίωσης τοῦ δόγματος.

Διατηρήσαμε, γιὰ λόγους ἀντικειμενικούς, τὴν ὀρολογία τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ χώρου, σὲ πολλὰ σημεία δικανική, κάτι πού θὰ ξενίσει μὲν τὸν ὀρθόδοξο ἀναγνώστη, πλὴν ὅμως ἀποτελεῖ ἄλλον ἓνα τρόπο πού αἰσθητοποιεῖ, μαζί μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ρωμαιοκαθολικῆς διδασκαλίας, ἰδιαίτερος μὲ τὶς δαιδαλώδεις περὶ θείας χάριτος ὑποδιαίρεσεις τῆς¹⁰, τὶς θεολογικὲς διαφορὲς καὶ σ' αὐτὸ τὸ

Schuldogmatik». Βλ. R. HEMPELMANN, *Sakrament als Ort der Vermittlung des Heils. Sakramententheologie im evangelisch – katholischen Dialog*, Göttingen 1992, σ. 132.

8. M. BUCHBERGER (Hrsg), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bande 1-10, Freiburg im Breisgau 1930-1938.

9. Πρόκειται γιὰ τὰ ἔργα : i) TH. SCHNEIDER u.a (Hrsg), *Handbuch der Dogmatik, Bde 2*, Düsseldorf 1992, ii) G. L. MÜLLER, *Katholische Dogmatik*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 1995.

10. Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς δογματικῆς διδασκαλίας περὶ θείας χάριτος εἶναι ἐξαιρετικὰ σύνθετο καὶ δαιδαλώδες, θεωροῦμε ἀναγκαῖο ἐν προκειμένῳ, βασιζόμενοι στὰ ἐγχειρίδια δογματικῆς πού ἀναφέραμε ἀνωτέρω, νὰ παρουσιάσουμε μία εὐσύνοπτη καὶ σχηματοποιημένη διάρθρωση τῶν σχολαστικῶν διακρίσεων περὶ χάριτος, θέμα πού σχετίζεται ἐξᾴλλου ἄμεσα καὶ μὲ τὸ θεματικὸ περιεχόμενο τῆς παρούσας ἐργασίας.

Ἡ θεία χάρις κατὰ τοὺς ρωμαιοκαθολικούς, διακρίνεται, ὑποδιαιρεῖται, ὡς ἐξῆς: i) χάρις ἄκτιστη (*gratia increata*) καὶ χάρις κτιστή (*gratia create*), ii) χάρις τοῦ Θεοῦ (*gratia Dei*) καὶ χάρις τοῦ Χριστοῦ (*gratia Christi*), iii) χάρις ἐξωτερική (*gratia externa*) καὶ χάρις ἐσωτερική (*gratia interna*), iv) χάρις χορηγὸ

πεδίο τῶν δύο χώρων¹¹, ἀλλὰ καὶ τὶς θεολογικὲς διαφορὲς τῶν Ρω-

τῶν χαρισμάτων (*gratia gratis data*) καὶ χάρη ἀγιάζουσα (*gratia gratum faciens*), ν) χάρη παροδικὴ ἢ ἐνεργὸς (*gratia actualis*), καὶ χάρη μόνιμη (*gratia habitualis*). Ἡ παροδικὴ ἢ ἐνεργὸς χάρη (*gratia actualis*) διακρίνεται εἰδικότερα καὶ διαιρεῖται σέ: α) χάρη ποὺ φωτίζει τὴ διάνοια (*gratia illuminationis*), β) χάρη ποὺ ἐνδυναμώνει τὴ θέληση (*gratia inspirationis*), γ) χάρη προκαταρκτηκὴ (*gratia praeveniens*), δ) χάρη συνεργὸ (*gratia concomitans*), ε) χάρη ἐπαρκὴ (*gratia sufficientis*), καὶ στ) χάρη δραστηκὴ (*gratia efficax*).

Ἰδιαιτέρως στὸ ζήτημα τῶν μυστηρίων ἢ νεοσχολαστικὴ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία ὑποστηρίζει ὅτι παράγουν δύο εἶδη χάριτος, ὅπως θὰ δοῦμε, α) τὴν ἀγιαστικὴ καὶ β) τὴ μυστηριακὴ. Στὸ πεδίο τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ἢ νεοσχολαστικὴ θεολογία δίνει ἔμφαση στὴν ἐνεργὸ χάρη καὶ τὴν ἀγιαστικὴ χάρη. Ἡ ἐνεργὸς χάρη θεωρεῖται παροδική, μὴ μόνιμη ἐνίσχυση, μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς φωτίζει τὴ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἐπιτέλεση ὑπερφυσικῶν πράξεων, ἢ δὲ χάρη ἐπενεργεῖ ἐσωτερικά, λ.χ. ὡς φωτισμὸς τοῦ νοός, ἢ δρᾶ ἐξωτερικά, ὅπως λ.χ. ἡ χρῆση καλῶν ἔργων ἄλλων ἢ ἡ τιμωρία τῆς ἀσέβειας λειτουργοῦν ὡς ἐξωτερικοὶ παράγοντες ἔμπνευσης ἐκ μέρους τῆς χάριτος στὸν ἄνθρωπο στὴν ἐπιλογὴ ἀγαθῶν ἔργων. Ἡ ἀγιαστικὴ χάρη, ἀντιθέτως, εἶναι μόνιμη καὶ διαρκῆς, παραμένει στὴν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ, δι' αὐτῆς καθίσταται δίκαιος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ παιδί του, κληρονόμος τῶν δωρεῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν χαρίτων τῆς οὐράνιας βασιλείας.

Ὁ Θεὸς χορηγεῖ τὴν ἀναγκαίᾳ χάρη πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πλην ὅμως δὲν προσφέρει σ' ὅλους τὴν ἴδια. Στὸν δίκαιο χορηγεῖ τὴν ἐπαρκὴ χάρη γιὰ νὰ ἐκπληρῶνει τὰ χριστιανικὰ του καθήκοντα καὶ νὰ ἀντιστέκεται στὸν πειρασμὸ, ἀντιθέτως στὸν ἁμαρτωλὸ χορηγεῖ τὴν ἐπαρκὴ χάρη γιὰ τὴν τήρηση τῶν θείων ἐντολῶν καὶ γιὰ νὰ μετανοήσῃ. Ἄν καὶ προσφέρει τὴν ἐπαρκὴ χάρη πρὸς σωτηρία σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, δὲν τὴ χορηγεῖ σ' ὅλους στὸν ἴδιο βαθμὸ. Ἡ θεία χάρη παράγει ἀποτελέσματα μὲ τὴν προϋπόθεση, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει δυνατότητα καὶ ἐλευθερία ἀντίστασης δὲν ἀντιστέκεται σ' αὐτή. Ἡ ἀντίσταση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν προσφορὰ καὶ δράση τῆς θείας χάριτος, καθιστᾶ τὸν ἄνθρωπο ὑπόλογο ἀπέναντι στὸν Θεό.

11. Χαρακτηριστικὴ μαρτυρία, ὅτι ἡ περὶ κτιστῆς χάριτος ρωμαιοκαθολικὴ διδασκαλία ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ δημιούργημα τῆς μετὰ τὸ Σχίσμα (1054 μ.Χ.) σχολαστικῆς θεολογίας (ἢ ὑπογράμμιση δικῆ μας), σὲ Αὐγουστίνιο ὑπόβαθρο ποὺ προϋπῆρχε, ἀποτελοῦν, σὺν τοῖς ἄλλοις, οἱ σαφεῖς θέσεις τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ δογματολόγου καὶ ἡμέτερου καθηγητῆ Β. J. Hilberath, ποὺ ἐπισημαίνει ὅτι: «*Scholastisch ausgedrückt, ergab sich die Differenz von ungeschaffenergeschaffener Gnade (gratia increate - create). Die ungeschaffener Gnade ist Gott selbst als der, der sich in der Menschwerdung des Sohnes und der Einwohnung des*

μαιοκαθολικῶν με τοὺς Προτεστάντες.

Εἰσαγωγικά

[B. BARTMANN, *Lehrbuch der Dogmatik*, σσ. 627 – 662. M. PREMM, *Ka-tholische Glaubenskunde, Band III/ 1*, σσ. 1-113. L. OTT, *Grundriß der Dogmatik*, σσ. 390-418. A. LANDGRAF, «Sakrament. I-XII», *LThK* 9 (1937), 80-89. E. KREBS, «Sakramentalien», *LThK* 9 (1937), 90-93].

1.1. Ὅρισμοὶ καὶ διακρίσεις

Μυστήρια ὀνομάζονται τὰ αἰσθητὰ μέσα, ποὺ ἴδρυσε ὁ Κύριος¹², γιὰ νὰ χορηγεῖ ἀοράτως τὴ θεία χάρη στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελοῦν σημεῖα ἱερά καὶ ἀποτελεσματικά, αἰτία ποὺ παράγουν καὶ χορηγοῦν τὴ θεία χάρη¹³ ἐξ ἰδίας δύναμης (*ex opere operato*) καὶ ὄχι ἀπλῶς τὴν ὑποδηλώνουν καὶ εἶναι μέσα ἀναγκαῖα γιὰ τὴ σωτηρία¹⁴. Καθένα ἀπ' αὐτά, σύμφωνα με τὴ βούληση τοῦ ἰδρυτῆ τους Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔχει τὰ δικά του χαρακτηριστικὰ καὶ τὴν ξεχωριστὴ ἰδιαιτερότητά του.

Τὰ μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ποὺ συνέστησε ὁ Χριστός, διακρίνονται: α) ἀπὸ τὶς ἱεροτελεστίες καὶ τὶς τελετουργικὲς διατάξεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιὰτὶ αὐτὲς δὲν χορηγοῦσαν τὴ θεία χάρη, δὲν ἀνακαίνιζαν τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἀποτελοῦσαν ἐξωτερικοὺς νομικοὺς τύπους¹⁵, καὶ προεικονίσαις τῶν μυστηρίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ β) ἀπὸ τὶς μυστηριοειδεῖς ἱεροπραξίαις¹⁶ ποὺ διακρίνονται

Heiligen Geistes (bzw.der Dreinigkeit) selbst gibt (ungeschaffen = Er selbst); die dadurch wie durch alles aktuelle gnädige Sichzuwenden heißt folglich geschaffene Gnade. Durch diese Unterscheidung wurde die Differenz von Schöpfer und Geschöpf gewahrt». Βλ. B. J. HILBERATH, «Gnadenlehre», TH. SCHNEIDER u.a (Hrsg), *Handbuch der Dogmatik, Band 2*, Düsseldorf 1992, σσ. 19-20.

12. Πρβλ. Συν. Τριδέντο, Sessio 7, Can. 1.

13. Πρβλ. Συν. Τριδέντο, Sessio 7, Can. 6.

14. Πρβλ. Συν. Τριδέντο, Sessio 7, Can. 4.

15. Πρβλ. Συν. Τριδέντο, Sessio 7, Can. 2.

16. Πρβλ. S.Th 3, qu. 65, a.1 ad 8.

σὲ «καθιερώσεις» καὶ «εὐλογίες» καὶ ἀφοροῦν ἀμφοτέρως τόσο σὲ πρόσωπα, ὅσο καὶ σὲ ὑλικά στοιχεῖα καὶ τόπους.

1.2. Οἱ μυστηριοειδεῖς ἱεροπραξίες (*De sacramentalibus*)

Ὡς μυστηριοειδεῖς ἱεροπραξίες νοοῦνται οἱ τελετὲς ποὺ χρησιμοποιοῖ ἡ Ἐκκλησία γιὰ τὴ χορήγηση στὸν πιστὸ ὑπερφυσικοῦ χαρακτήρα ἀποτελέσματος, ἀποτελοῦν ἐξωτερικὰ καὶ ὄρατά, ἐπίσης, μέσα τῆς χάριτος, ἔχουν ἀναλογία πρὸς τὰ μυστήρια, πλὴν ὁμως μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἱερῶν μυστηρίων ὑπάρχουν δύο βασικὲς διαφορές.

Ἡ πρώτη ἔγκειται στὸ ὅτι δὲν ἔχουν ἰδρυθεῖ ἀπὸ τὸν Χριστό, ὅπως τὰ μυστήρια, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ἡ δευτέρη σχετίζεται μὲ τὸ παραγόμενο ἀποτέλεσμα. Ἐνῶ τὰ μυστήρια χορηγοῦν ἀντικειμενικὰ τὴ θεία χάρη ἐξ ἰδίας δύναμης, οἱ μυστηριοειδεῖς ἱεροπραξίες χορηγοῦν βοήθητικὲς χάριτες, ἡ ἀποτελεσματικότητα τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προσευχὴς τῆς Ἐκκλησίας καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν προαίρεση τοῦ ἐνεργοῦντος πιστοῦ (*ex opera operantis*), δὲν ἐξαιλεῖθαι θανάσιμες ἁμαρτίες, παρὰ μόνο τὴν πρόσκαιρες ποινὲς τῶν ἁμαρτιῶν.

Στὶς μυστηριοειδεῖς ἱεροπραξίες περιλαμβάνονται, ὁ ἁγιασμός, ἡ δημόσια προσευχή, οἱ εὐλογίες τοῦ ἱερέα, οἱ καθιερώσεις ἀντικειμένων γιὰ ἱεροὺς σκοποὺς ποὺ μέσῳ τῆς καθιέρωσης ἀποκόπτονται ἀπὸ τὴν κοινὴ καὶ συνήθη χρῆση καὶ ἀφιερώνονται στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, οἱ μοναχικὲς ὑποσχέσεις, οἱ ἐξορκισμοί, εὐλογίες καρπῶν, κ.ἄ.

1.3. Μυστήρια τῶν «Νεκρῶν» καὶ μυστήρια τῶν «Ζώντων»

Πρόκειται γιὰ διάκριση καὶ χαρακτηρισμὸ τῶν μυστηρίων, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ εἶδος τῆς χάριτος, ποὺ παράγουν καὶ τὴν πνευματικὴ κατάσταση τῶν ἀποδεκτῶν τους. Τὰ μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Μετανοίας χαρακτηρίζονται ὡς «μυστήρια τῶν Νεκρῶν» (*sacramenta mortuorum*), καθὼς προσφέρουν νέα ζωὴ στὶς νεκρὲς πνευματικὰ ψυχές. Ζωοποιοῦνται πνευματικὰ διὰ τῆς ἁγιαστικῆς

χάριτος.

Τὰ ὑπόλοιπα μυστήρια, χαρακτηρίζονται «μυστήρια τῶν Ζώντων» (*sacramenta vivorum*), καθὼς προϋποθέτουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κοινωνὸς τῆς θείας χάριτος καὶ ζωῆς καὶ αὐξάνουν τὴν ἀγιαστικὴν χάριν, πὺ εἶναι ἤδη παροῦσα.

(συνεχίζεται)

Θεολογική προσέγγιση τοῦ Ἀγιορειτικοῦ Τόμου

Θεοχάρη Παπαβησσαρίωνος
Δρ. Θεολογίας

1. Σύντομη περίληψη τοῦ Ἀγιορειτικοῦ Τόμου. Εἰσαγωγικὰ στοιχεῖα

Ὁ Ἀγιορειτικὸς Τόμος¹ συντάχθηκε τὸ 1340. Πρόκειται περὶ πραγματείας ὁμολογιακοῦ χαρακτήρα, ποὺ ἐκφράζει «τὴν πίστιν ὅλων τῶν ἡσυχαστῶν μοναχῶν καὶ ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων»². Οἱ Meyendorff καὶ Staniloae δέχονται ὡς συγγραφέα τὸν Παλαμᾶ καὶ γι' αὐτὸ οἱ ἡσυχαστὲς μοναχοὶ ἀναφέρονται σ' αὐτὸν στὸ τρίτο πρόσωπο³. Στὸν Ἀγιορειτικὸ Τόμο ὑπάρχει μονάχα ἑμμεση ἀναφορὰ στὸ πρόσωπο τοῦ Βαρλαάμ, ἀφοῦ στὸν πλήρη τίτλο τοῦ ἔργου ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ Τόμος ἀπευθύνεται στοὺς «Διὰ τοὺς ἐξ ἰδίας ἀπειρίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀγίους ἀπειθείας ἀθετοῦντας τὰς τοῦ Πνεύματος μυστικὰς ἐνεργείας, κρεῖττον ἢ λόγος ἐν τοῖς κατὰ Πνεῦμα ζῶσιν ἐνεργουμένας καὶ δι' ἔργων φανερουμένας, ἀλλ' οὐ διὰ λόγων ἀποδεικνυόμενας»⁴. Κατὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ, τὸ ἔργο διαιρεῖται σὲ ἑπτὰ κεφάλαια⁵. Ὁ πρόλογος ἐκθέτει τοὺς δύο τρόπους ἀποκάλυψης τῆς ἀλήθειας. Ἔτσι, ὅσα

1. Γιὰ τὸν Ἀγιορειτικὸ Τόμο, βλ. Δ. ΛΙΑΛΙΟΥ, «Ὁ Ἀγιορειτικὸς Τόμος. Εἰσαγωγικὰ ἱστορικά, θεολογικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ συμφραζόμενα», *Γρηγοριανὰ Β' καὶ Σύμμικτα*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 409-438. R. SINKEWICZ, «Gregory Palamas», C. G. CONTICELLO – V. CONTICELLO (ἐπιμ.), *La Théologie byzantine et sa tradition*, τόμ. II, Brepols, Turnhout 2002, σ. 140.

2. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Εἰσαγωγή*, στὸ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος*, ἐκδ. Β. Ψευτογκᾶς, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα 2* (στὸ ἐξῆς: ΣΠ), Θεσσαλονίκη 1994², σ. 551.

3. Ὁπ.π., σσ. 551-552.

4. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος, Πρόλογος*, ὁπ.π., σ. 567.

5. Τοῦ ἰδίου, *Πρὸς Ἀκίνδυνον Γ'*, 19, ἐκδ. J. Meyendorff, ΣΠ 1, Θεσσαλονίκη 1988², σ. 310.

ἀποκαλύφθηκαν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη διαμέσου τοῦ θεόπτη Μωυσῆ στὸν ἰσραηλιτικὸ λαὸ καὶ δόθηκαν σ' αὐτὸν μὲ τὴ μορφή τοῦ Νόμου, ἀποτελοῦσαν προφητικὲς ὁράσεις καὶ «μυστήρια... ἐν πνεύματι προορώμενα». Ἡ ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπου τὰ πάντα, πλέον, εἶναι καινά, δύνανται νὰ νοηθοῦν ὡς «ἐπηγγελμένα τοῖς ἁγίοις ἀγαθὰ» καὶ «μυστήρια τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας»⁶. Ἡ κατάστασις τῆς ΚΔ σὲ σύγκρισιν μὲ τὴν ΠΔ εἶναι σαφῶς ἀνώτερη, ἀφοῦ ὁ ἀποκαλυπτικὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος Λόγος, φανερώνει τὸ τρισυπόστατον τοῦ πληρώματος τῆς Θεότητος, ἐνῶ παράλληλα ἀνακαινίζει τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ, ἂν στὴν ἐποχὴ τῆς ΠΔ ἀποτολμοῦσε, ἔστω, κάποιος νὰ διαδηλώσει τὴν τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ ἰουδαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ θὰ προσέκρουε στὴν εὐσεβεία «[τῶν] φωνῶν καὶ τῆς ἀνωμολογημένης τοῖς εὐσεβέσι φωνῆς ἐναντίων, δηλονότι τῆς λεγούσης «κύριος ὁ Θεὸς σου, κύριος εἷς ἐστίν»»⁷. Σύστοιχα διερμηνεύει αὐτὸ τὸ γεγονός καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅταν τονίζει: «Ποῦ εὑρες ἐν τῇ παλαιᾷ ἢ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὄνομα τριάδος ἢ ὁμοούσιον ἢ μίαν φύσιν Θεότητος τρανῶς ἢ τρεῖς ὑποστάσεις αὐτολεξεί;»⁸. Ἀλλὰ ὅπως ἡ ἐκβασίς τῶν προρρήσεων ἐκείνων, «σύμφωνα τοῖς φανεροῖς ἀνέδειξε τὰ τότε μυστήρια, καὶ πιστεύομεν νῦν εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, Θεότητα τρισυπόστατον, μίαν φύσιν, ἀπλήν, ἀσύνθετον, ἄκτιστον, ἀόρατον, ἀπερινόητον, οὕτω καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐν καιροῖς ἰδίῳ ἀποκαλυφθέντος, κατὰ τὴν ἄφραστον ἔκφρασιν τοῦ ἐν τρισὶ τελείῳ ὑποστάσεσιν ἑνὸς Θεοῦ, σύμφωνα τοῖς πᾶσιν ἐκφανήσεται τοῖς φανεροῖς τὰ μυστήρια»⁹.

Ἀκολουθεῖ σειρά ἕξι προτάσεων, πὺν εἰσάγονται μὲ τὸ «ὅστις»: «Ὅστις θεωρεῖ μασσαλιανὸν καὶ διθεῖται τοὺς λέγοντας ἄκτιστον τὴν θεοποιὸν χάριν, ὅστις ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἔνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ συνίσταται εἰς ἀπλήν μίμησιν, ὅστις καλεῖ μασσαλιανὸν τοὺς λέγο-

6. Τοῦ ἰδίου, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος, Πρόλογος, ὅπ.π., σ. 567.*

7. *Ὅπ.π., σσ. 567-568.*

8. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας 3, 11*, ἐκδ. Β. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τόμ. 3, *Contra imaginum calumniatores orationes tres (PTS 17)*, Berlin-New York 1975, σ. 122.

9. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος, Πρόλογος, ὅπ.π., σ. 568.*

ντας ὅτι ὁ νοῦς ἐδράζεται εἰς τὴν καρδίαν ἢ τὸν ἐγκέφαλον, ὅστις ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ θαβώριον φῶς ἦτο φάσμα, ὅστις ὀνομάζει ἄκτιστον μόνον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἀίδιους ἐνεργείας αὐτοῦ, ὅστις δὲν δέχεται ὅτι αἱ πνευματικαὶ διαθέσεις ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὸ σῶμα, αὐτὸς ἀντίκειται εἰς τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς πατέρας»¹⁰. Στὴν καταληκτικὴ τους διατύπωση, οἱ Ἀγιορεῖτες μοναχοὶ καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὑπογραμμίζουν πῶς, ὅ,τι καταθέτουν στὸν *Ἀγιορειτικὸ Τόμο*, τὸ ἔχουν διδαχθεῖ ἀπὸ τὴ Γραφή καὶ μὲ ταπεινὴ μαρτυροῦν ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μικρῆς τους πείρας. Ὁ *Ἀγιορειτικὸς Τόμος* εἶχε ὡς κύριο στόχο νὰ διασώσει ἀκέραιες τὶς θεοπαράδοτες ἀλήθειες τῆς θείας ἀποκαλύψεως, καθὼς καὶ τὰ διδάγματα τῶν Ἁγίων Πατέρων¹¹.

2. Τὸ ἄκτιστο τῶν θείων ἐνεργειῶν ὡς ἐγγύηση τῆς θείας ἀπλότητος

Ὁλος ὁ ἀγῶνας τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ συνίσταται στὴ διαφύλαξη τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀλήθειας. Ἀκράδαντη εἶναι ἡ πεποιθήσή του, ὅτι κάθε θεία δύναμη καὶ ἐνέργεια, ἡ ὁποία διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν ἄκτιστη οὐσία, κατασπᾶται «εἰς κτίσμα»¹². Οἱ αἰρετικοί, μὴ ἀποδεχόμενοι τὴ διάκριση οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν στὸν Θεό, δημιουργοῦν μέσα στὴ δεινὴ τους πλάνη ἕναν «κτιστοῦ ἄκτιστο» Θεό, κατὰ τὴ χαρακτηριστικὴ ἔκφραση τοῦ Παλαμᾶ: «ἐξηλέγησαν διχοτομοῦντες εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα τὴν μίαν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος...»¹³. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη τῶν αἰρετικῶν, ἡ διάκριση οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴ διθεΐα. Ὡστόσο, τὸ «διθεΐας ἔγκλημα» σὰν κατηγο-

10. Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Εἰσαγωγή*, στό, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος*, ὅπ.π., σ. 553.

11. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος*, 7, ὅπ.π., σ. 576.

12. *Τόμος Συνοδικὸς 1351*, ἐκδ. F. Lauritzen, *Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta*, IV/1, *The Great Councils of the Orthodox Churches. Decisions and Synodika*, ἐκδ. A. Melloni, Brepols, Turnhout 2016, σ. 185.

13. Ὅπ.π., σ. 186.

ρία κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, δὲν εἶναι κάτι καινούργιο, παρατηρεῖ ὁ Ἅγιος, καὶ προσθέτει: «Ἐπεγράψατό ποτε διθεΐας ἔγκλημα ὁ Ἄρειος τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ, λέγοντι κατὰ τὰς Γραφὰς Θεὸν ἄκτιστον καὶ τὸν Υἱόν. Ἐπεγράψατο νῦν ὁ Βαρλαάμ διθεΐας ἔγκλημα τῷ Παλαμᾷ, λέγοντι κατὰ τὰς Γραφὰς ἄκτιστον θεότητα καὶ τὸ ταῖς ἀποστόλοις ἐν θαβῶρ ἐωραμένον ἀπορρήτως φῶς· παρεπέμφησαν ἑκάτεροι τῶν ἀντεγκαλούντων ταῖς κατὰ καιρὸν συνόδοις, κατεδικάσθη καθάπερ Ἄρειος κτίσμα λέγων τηνικαῦτα τὸν Υἱόν, οὕτω νῦν Βαρλαάμ κτίσμα λέγων τὸ θεϊότατον ἐκεῖνο φῶς...»¹⁴. Ὁ Παλαμᾶς προτρέπει τοὺς αἰρετικῶς φρονοῦντας νὰ μὴν φοβηθοῦν «τὴν ἐν τῇ διακρίσει διαφορὰν τῆς θεότητος». Εἶναι περισσότερο πρέπον νὰ φοβηθοῦν μὲ μία ἄλλη ιδέα: «Φοβήθητι δὲ κτίσιν εἰσενεγκεῖν τῷ πληρώματι τῆς Θεότητος, ἀπαλλοτριούσαν τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν καὶ κατατέμνουσαν εἰς ὄντως ἀνίσους καὶ ἀνομοίους καὶ ἀσυμβάτους θεότητος τὴν ἐν οὐσίᾳ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ πᾶσι τοῖς περὶ τὴν οὐσίαν, θεωρουμένοις ἀκτίστως καὶ ἀδιαίρετως διαιρουμένοις καὶ ἀσυγχύτως ἠνωμένοις μίαν θεότητα»¹⁵. Ἄν ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἄναρχες καὶ ἄκτιστες ἐνέργειες, «πῶς προάναρχος καὶ ὑπεράναρχός ἐστιν;»¹⁶, διερωτᾶται ὁ Ἅγιος. Ἡ ἄρνηση τοῦ ἀκτίστου τῶν θείων ἐνεργειῶν δημιουργεῖ τεράστιο σωτηριολογικὸ πρόβλημα. Διακυβεύεται τὸ ἔργο «τῆς Θείας οἰκονομίας πρὸς ἀνακαίνισιν καὶ θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου»¹⁷. Γιατί πῶς θὰ μπορούσε τὸ κτιστὸ νὰ μᾶς συνάψει μὲ τὸ ἄκτιστο;

Ἐκτὸς, ὅμως, ἀπὸ τὴν κατηγορία τῆς διθεΐας οἱ αἰρετικοὶ προσάπτουν καὶ μία ἄλλη κατηγορία, τὸ ἴδιο βλάσφημη. Πάντα κατὰ τὴν ἀντίληψή τους, ἡ διάκριση αὐτὴ διασπᾷ τὴ θεία ἐνότητα καὶ εἰσάγει

14. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀναίρεσις γράμματος Καλέκα*, 33, ἐκδ. Β. Ψευτογκᾶς, ΣΠ 2, Θεσσαλονίκη 1994², σ. 612.

15. Τοῦ ἰδίου, *Ὅτι Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνός εἰσιν οἱ διχοτομοῦντες*, 13, ἐκδ. Γ. Μαντζαρίδη, ΣΠ 2, Θεσσαλονίκη 1994², σσ. 272-273.

16. Τοῦ ἰδίου, *Υπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 3, 3, 8, ἐκδ. Π. Χρήστου, ΣΠ 1, Θεσσαλονίκη 1988², σ. 686.

17. Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὡς διδάσκαλος τῆς Ὀρθοδοξίας», *Παλαμικά*, Θεσσαλονίκη 1998³, σσ. 13-29 (ἐδῶ: σ. 24).

σύνθεση στη θεία απλότητα. Ἐκεῖνοι θεωροῦν, γράφει ὁ Παλαμᾶς, «ὡς εἰ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ ἕτερόν τι ἄκτιστον ἔστι, σύνθετος ἔσται ὁ Θεός». «Ἐγὼ δ' ἂν φαίην», συνεχίζει ὁ Ἅγιος, «ὡς εἰ μὴ καὶ ἕτερόν τι παρὰ τὴν φύσιν ἄκτιστόν ἐστιν, οὐχ ἀπλοῦς ἔσται ὁ Θεός»¹⁸. Ἐπομένως, ἐκεῖνοι ποὺ εἰσάγουν σύνθεση στὸ θεῖο καὶ προσβάλλουν τὴ θεία απλότητα, εἶναι οἱ αἰρετικοί. Παρακάτω, ὁ Γρηγόριος θὰ διατρανώσει ἐναργέστερα τὶς θέσεις του, σημειώνοντας: «Ἡ δὲ ἀπλότης αὕτη καὶ μία τῶν Θεῶν ἐνεργειῶν ἔστι κατὰ τοὺς ἐν Πνεύματι λαλοῦντας τὰ τοῦ Πνεύματος τῇ γὰρ μεθέξει ταύτης ἄγγελοι τε καὶ ψυχαὶ καθεστήκασιν ἀπλοῖ»¹⁹. Στὴν ἴδια συνάφεια καὶ πάλι, ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης θὰ τονίσει ὅτι «πᾶσα Πατροκινήτου φωτοφανείας πρόοδος, εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότως φοιτῶσα, πάλιν ὡς ἐνοποιὸς δύναμις ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ»²⁰. Αὐτὴ ἡ θεοπρεπὴς κίνηση καὶ τάξη τῶν θείων προόδων, ὄχι μόνο δὲν εἰσάγει σύνθεση στὴ θεότητα, ἀλλὰ «καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγοῦ Πατρὸς ἐνότητα, καὶ θεοποιὸν ἀπλότητα»²¹.

3. Ἡ ἔδρα καὶ ἡ κάθαρση τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ

Τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ ἔξι κεφάλαια – προτάσεις, ποὺ εἰσάγονται μὲ τὸ ὅστις, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ὅστις τοὺς ἐν τῇ καρδίᾳ ἢ τῷ ἐγκεφάλῳ λέγοντας τὸν νοῦν ἐνιδρῦσθαι μασσαλιανούς εἶναι δισχυρίζεται, οὗτος ἴστω κακῶς τοῖς ἀγίοις ἐπιτιθέμενος»²². Προκειμένου νὰ στηριχθεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀγιορειτικοῦ Τόμου, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς βρίσκεται ἐντὸς καὶ ὄχι ἐκτὸς τοῦ σώματος, γίνεται εὐρύτατη χρῆση

18. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Πρὸς Δανιὴλ Αἴνου*, 9, ἐκδ. Ν. Μαρτσούκα, ΣΠ 2, Θεσσαλονίκη 1994², σσ. 382-383.

19. Ὁπ.π., σ. 383.

20. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗ, *Περὶ Οὐρανίας Τεραρχίας*, 1, ἐκδ. G. Heil – A. M. Ritter, *Corpus Dionysiacum II. Pseudo – Dionysius Areopagita. De Coelesti Hierarchia, De Ecclesiastica Hierarchia, De Mystica Theologia, Epistulae* [PTS 36], Berlin – New York 1991, σ. 7.

21. Ὁπ.π., σ. 7.

22. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος*, 3, ὁπ.π., σ. 572.

τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Στὸ συγκεκριμένο σημεῖο οἱ Πατέρες, παρ' ὅτι ἐκκινοῦν ἀπὸ διαφορετικὲς ἀφετηρίες, καταλήγουν νὰ διατυπώνουν τὸ ἴδιο πρᾶγμα μὲ διαφορετικὰ, ὅμως, ἐκφρασμένο τρόπο. Ἦ, ὅπως ἀλλιῶς παρατηρεῖ ὁ Παλαμᾶς, «κατ' ἄλλον τοίνυν τρόπον τοῦτο λέγοντες, ἥκιστα πρὸς ἐκεῖνον διαφέρονται»²³. Κατὰ συνέπεια, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, συγκεφαλαιώνοντας τὶς γνώμες τῶν Πατέρων γιὰ τὸ θέμα, παρατηρεῖ: «Τοῦ γὰρ μεγάλου Μακαρίου τῆ τῆς χάριτος ἐνεργεία διδαχθέντος καὶ ἡμᾶς διδάσκοντος εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τοὺς λογισμοὺς πάντας τῆς ψυχῆς, ὡς ἐν ὄργανῳ... κατὰ τὸν Νύσσης Γρηγόριον ὡς ἀσώματος ὁ νοῦς, ἀλλὰ καὶ ἐντός ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐκτός τοῦ σώματος, ὡς συνημμένος τούτῳ καὶ πρώτῳ σαρκικῷ ὄργανῳ τῇ καρδίᾳ χρώμενος ἀφράστως κατὰ τὸν μέγαν Μακάριον»²⁴. Ὁ Ἅγιος ἀναπτύσσει τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι δυνατὸ ὁ νοῦς νὰ καθαρθεῖ καὶ νὰ φωτισθεῖ, ὑφιστάμενος τὴν καλὴ ἀλλοίωση. Πῶς συμβαίνει τοῦτο; Ἄφοῦ ἡ θεία χάρις φωτίσει τὸν νοῦ καὶ τὸν καταστήσει μέτοχο Θεοῦ, τὸν ἰκανώνει ἔτσι ὥστε «καὶ ἑαυτὸν ὄρων ὡς ἄλλο μὲν ὄρα, ἀλλ' οὐκ εἰς ἄλλο καὶ οὐ τὴν ἰδίαν ἀπλῶς εἰκόνα ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα», ἡ ὁποία συμπληρώνει «τὴν εἰς τὸ ὑπερβάλλειν ἑαυτὸν δύναμιν τοῦ νοῦ καὶ τελειοῦσαν τὴν εἰς τὰ κρείττω καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν ἔνωσιν...»²⁵.

Ἐξάπαντος, ὅμως, προκειμένου νὰ ἀπαλλαγεῖ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ φθοροποιὰ πάθη καὶ νὰ ξεπεράσει τὸ καθεστῶς τῆς σάρκα καὶ τοῦ κόσμου «καὶ τοῦ κοσμοκράτορος (ἐνν. τοῦ διαβόλου)» εἶναι ἀπαραίτητο «τὸ ἐνιαῖον τοῦ νοῦ» νὰ γίνεῖ «τρισσόν» καὶ νὰ παραμείνει ἐνιαῖο, συναπτόμενο «τῇ θεαρχικῇ τριαδικῇ Μονάδι». Ἐκείνη τὴ στιγμὴ, λοιπόν, ὁ νοῦς λειτουργεῖ κατὰ φύσιν, ὅταν δηλαδὴ «ἐν ἑαυτῷ ἐστὶ καὶ τῷ Θεῷ»²⁶, μαρτυρεῖ ὁ Ἅγιος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποκαθαίρεται ὁ νοῦς καὶ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ φθοροποιῆς

23. Ὁπ.π., σ. 572.

24. Τοῦ ἰδίου, Ὑπὲρ τῶν ἱερωῶς ἡσυχάζόντων 2, 2, 29, Ὁπ.π., σ. 535.

25. Ὁπ.π. 2, 3, 11, σ. 547.

26. Τοῦ ἰδίου, Περὶ προσευχῆς, 2, ἐκδ. Π. Χρήστου, ΣΠ 5, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 158.

σκέψεις. Ωστόσο, τούτη ή καθαρότητα τοῦ νοῦ ἀπαιτεῖ διαρκῆ ἀγῶνα, προκειμένου νὰ καταστῆ «μονιμώτατη» γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται, τονίζει ὁ Ἅγιος, «διὰ τῆς ἐν πράξει τελειότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου τριβῆς, θεωρίας τε καὶ τῆς ἐν θεωρίᾳ προσευχῆς»²⁷.

4. Τὸ Θαβώρειο φῶς ὡς ἄκτιστη θεοποιὸς δωρεὰ

Ἡ τέταρτη πρόταση ποὺ ξεκινάει μὲ τὸ «ὄστις», περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ ἂν τὸ Θαβώρειο φῶς εἶναι φάσμα ἢ σύμβολο, σύμφωνα μὲ τοὺς ἀντισηχαστές, ἢ εἶναι ὄντως τὸ ἄκτιστο φῶς τῆς Θεότητος, τὸ ὁποῖο περιλάμπει διαυγέστατα μέσα στὴν ὑπέρλαμπρη δόξα τοῦ μεταμορφωμένου Χριστοῦ. Ἡ κακοδοξία, ἢ ὁποία «φάσμα λέγει καὶ σύμβολον» τὸ ἄκτιστο φῶς τῆς Θεότητος, ἔχει ἀρνητικὲς προεκτάσεις στὴν ἐκκλησιαστικὴ πίστη. Ἡ προσπάθεια τοῦ Βαρλαάμ καὶ τῶν ὁπαδῶν του ἀποσκοποῦσε στὸ νὰ ἐνταχθεῖ τὸ Θαβώρειο φῶς στὴν κατηγορία τῶν κτιστῶν. Ἀσφαλῶς, οἱ συνέπειες ἀπὸ μία τέτοια θεώρηση καθίστανται ὀλέθριες, ἀφοῦ ἡ ἄκτιστη θεοποιὸς χάρις δὲν βρίσκεται πλέον «ὐπὲρ πᾶσαν νόησιν» ἀλλὰ ἀκόμα χειρότερα γίνεται ἀντιληπτὴ ὡς «νοήσεως ἐνέργεια»²⁸, δηλαδὴ ὡς δημιούργημα τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας.

Ἡ θεοδίδακτη, ὅμως, πῆρα τῶν Ἁγίων, τόσο μέσα ἀπὸ τὴν ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας²⁹, ὅσο καὶ μέσα ἀπὸ τὰ συγγράμματά τους, ἀναδεικνύει τὸ Θαβώρειο φῶς ὡς «ἀπόρρητον, ἄκτιστον, αἰδιδιον, ἄχρονον, ἀπρόσιτον, ἄπλετον, ἄπειρον, ἀπεριόριστον, ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις ἀθέατον, ἀρχέτυπον κάλλος καὶ ἀναλλοίωτον, δόξαν Θεοῦ, δόξαν Χριστοῦ, δόξαν πνεύματος, ἀκτῖνα θεότητος»³⁰. Ὅπως τονίζει ὁ Παλαμᾶς, οἱ συκοφάντες καὶ ἀρνητὲς τοῦ θείου φωτὸς θὰ

27. Ὁπ.π., 3, σ. 159.

28. Τοῦ ἰδίου, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος*, 4, ὅπ.π., σ. 573.

29. Βλ. τὸ Ἀπολυτικὸν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος: «Μεταμορφώθης ἐν τῷ ὄρει, Χριστὲ ὁ Θεός, δείξας τοῖς μαθηταῖς σου τὴν δόξαν σου, καθὼς ἠδύνατο. Λάμπρον καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὸ φῶς σου τὸ αἰδιδιον, πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Φωτοδότα, δόξα σοι» (ΜΗΝΑΙΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, Ἐν Ρώμῃ 1901, σσ. 335-336).

30. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος*, 4, ὅπ.π., σ. 573.

ἐλεγχθοῦν πρῶτα ἀπὸ τὸν Πέτρο, ὁ ὁποῖος «ἐν μὲν τῷ ὄρει κατὰ Μάρκον διαγρηγορήσας καὶ ἰδὼν τὴν δόξαν Χριστοῦ», ἐνῶ παράλληλα θὰ «ἐμφράξει δὲ αὐτῶν τελέως τὰ στόματα Διονύσιος ὁ μέγας, θεοφάνειαν αὐτὸ καὶ θεοπτίαν ἀποκαλῶν...»³¹. Ὁ Θεοφάνης Νικαίας, στοὺς περὶ *Θαβωρείου Φωτὸς Λόγους* του ἀναφέρεται στὶς διάφορες θεοσημεῖες τῆς ΠΔ, ποὺ ἦταν «πολυειδεῖς» καὶ «ποικίλαι». Κάνει λόγο γιὰ τὴν καιόμενη καὶ μὴ φλεγόμενη βάτο, τὸ πύρινο ἄμμα τοῦ προφήτη Ἰηλία καὶ ἄλλες θεοσημεῖες. Σὲ ὅλες τὶς παραπάνω φωτοφάνειες, καὶ κατὰ συνέπεια θεοφάνειες, εἶναι ξεκάθαρο ὅτι τὸ φῶς αὐτὸ «θεία δύναμις ἦν», ἡ ὁποία διέφερε ὡς πρὸς τὴν ποικιλομορφία ἀλλὰ καὶ τοὺς συμβολισμούς, «διὰ τῶν φαινομένων αἰνιττομένη, ποτὲ μὲν τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ νοῦν, ποτὲ δὲ τὰ μέλλοντα... ἐδείκνυτο τῷ προφήτῃ»³². Ὁ Θεοφάνης, ἐπιπρόσθετα, θὰ τονίσει μὲ σαφήνεια ὅτι «οὐ μετασηματιζόμενον τὸ θεῖον καὶ ἀλλοιούμενον πρὸς τὰς παντοδαπὰς ἐκεῖνας καὶ ποικίλας ὁράσεις, ἀλλ' ἡ ὄψις καὶ ἡ φαντασία καὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῶν ὁρώντων κατασκευαζόμενα τοιαῦτα παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τυπούμενα»³³.

Κατὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ, ἡ μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου στὸ Θαβῶρ ἀποτελεῖ προοίμιο τῆς ἐσχατολογικῆς δόξας τοῦ ἀνθρώπου. Γράφει σχετικὰ ὁ Ἅγιος: «...Εἰ δὲ καὶ προοίμιον τῆς ἐν δόξῃ μελλούσης ὁρατῆς Θεοῦ θεοφανείας ἡ ἐν Θαβωρίῳ τοῦ Κυρίου μεταμόρφωσις, καὶ ταύτην οἱ ἀπόστολοι ὀφθαλμοῖς σώματος λαβεῖν καταξιώθησαν, διατι μὴ καὶ τὸ προοίμιον καὶ τὸν ἀρραβῶνα τῆς κατὰ νοῦν αὐτοῦ θεοφανείας ὀφθαλμοῖς νῦν λήψονται ψυχῆς οἱ κεκαθαρμένοι τὴν καρδίαν; ...»³⁴. Κανεὶς δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔχει ἀμφιβολία γιὰ τὸ γεγονός ποὺ θὰ ἐπιτελεστεῖ. Ἀλλὰ ἡ μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου στὸ Θαβῶρ δὲν εἶναι μονάχα προοίμιο τοῦ μέλλοντος, ἀποτελεῖ παράλ-

31. Τοῦ ἰδίου, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 1, 3, 26, ὅπ.π., σσ. 436-437.

32. ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΝΙΚΑΙΑΣ, *Περὶ θαβωρείου φωτὸς, Λόγος Γ'*, ἐκδ. Χ. Σωτηρόπουλου, Ἀθήνα 1998, σσ. 142-143.

33. Ὅπ.π., σ. 143.

34. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 1, 3, 38, ὅπ.π., σσ. 448-449.

ληλα και υπενθύμιση τοῦ προπρωτοῦ ἀρχέγονου κάλλους μας. Μὲ μία μοναδική διατύπωση ὁ Ἅγιος συνδέει δυναμικὰ πρωτολογία καὶ ἐσχατολογία. Καταμαρτυρεῖ τὴν πρότερη κατάστασή μας καὶ τὴ συνδέει μὲ τὴν ἐσχατολογική μας προοπτική ἐν Χριστῷ. Ἔτσι, ὁ Θεὸς Λόγος «*ὑπέδειξε, τί ποτε ἦμεν ἦν ὅτε καὶ τίνες ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐσόμεθα δι' αὐτοῦ, εἰ κατ' αὐτὸν ὡς δυνατόν ἐνταῦθα ζῆσαι, προελοίμεθα...*»³⁵.

5. Ἡ μεταμόρφωση τῶν παθῶν σὲ θεοειδεῖς ἕξεις

Στὴν ἕκτη καὶ τελευταία πρόταση τοῦ *Αἰγορειτικοῦ Τόμου* καταδικάζεται ὁποῖος «*τὰς ἐνσημαινομένας τῷ σώματι πνευματικὰς διαθέσεις ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν κατὰ Θεὸν προκοπτόντων χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος οὐ παραδέχεται καὶ τὴν τοῦ παθητικοῦ καθ' ἕξιν νέκρωσιν ἀπάθειάν φησιν*»³⁶. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κατορθώνουν νὰ θεολογοῦν μὲ μοναδικὸ τρόπο γιὰ τὰ πάθη, ὅταν ἐπισημαίνουν ὅτι εἶναι οἱ ἴδιες οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ποὺ μποροῦν νὰ ἀλλοιωθοῦν πρὸς τὸ καλὸ, μεταμορφούμενες σὲ θεοειδεῖς ἕξεις. Τὰ πάθη, ὅπως καὶ τὸ κακὸ, δὲν ἔχουν ὑπόσταση. Δημιουργοῦνται λόγῳ τῆς κτιστότητας τῶν ὄντων καὶ οἱ αἰτίες τους βρίσκονται στὸ γεγονός τῆς πτώσης. Ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἐπιβάλλει στὸν δημιουργηθέντα ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀνάλογη τρεπτότητα. Ὁ μεταπτωτικὸς ἄνθρωπος ἔχει μπροστά του δύο δρόμους. Τὸν δρόμο τῆς καλῆς ἀλλοίωσης καὶ τὸν δρόμο τῆς κακῆς ἀλλοίωσης. Πρόκειται διαφορετικὰ γιὰ τὴ μνήμη ἢ τὴ λήθη τοῦ Θεοῦ. Παίρνοντας τὸν δρόμο τῆς καλῆς ἀλλοίωσης ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ στὸν νοῦ του τὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ πηγάζουν οἱ ἀρετὲς καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Παρακλήτου. Ἀντίθετα, ἡ κακὴ ἀλλοίωση τὸν ὀδηγεῖ στὴ λήθη τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀναφύονται οἱ διαρκεῖς μετεωρισμοὶ τοῦ νοῦ, οἱ ὅποιοι γεννοῦν τὰ φθοροποιὰ πάθη. Ἀσφαλῶς, ὑποκινητῆς τῶν φθοροποιῶν παθῶν παραμένει ὁ ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ διάβολος.

35. Τοῦ ἰδίου, *Κεφάλαια ἑκατὸν πενήκοντα*, 66, ἐκδ. Π. Χρήστου, ΣΠ 5, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 73.

36. Τοῦ ἰδίου, *Αἰγορειτικὸς Τόμος*, 6, ὁπ.π., σ. 576.

Εἰδικότερα, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τονίζει ὅτι τὰ σαρκικὰ πάθη ξεκινοῦν «παρὰ τοῦ ἐμπαθοῦς νοῦ». Γι' αὐτό, ὑπογραμμίζει, «ἐξ' αὐτοῦ δέον καὶ τῆς θεραπείας ἄρχεσθαι»³⁷. Ὅπως στὴν περίπτωση μιᾶς πυρκαγιᾶς, ἐκεῖνος ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν καταστείλει, οὐσιαστικὰ ματαιοπονεῖ, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ πάνω μέρος, ἐνῶ λειτουργεῖ ἀποτελεσματικώτερα ἢ ἀφαίρεση τῶν ὑλικῶν ἀπὸ κάτω. Τὸ ἴδιο συμβαίνει, κατ' ἀναλογία, σημειώνει ὁ Παλαμᾶς, «καὶ ἐπὶ τῶν πορνικῶν παθῶν· εἰ μὴ τὴν πηγὴν τῶν λογισμῶν ἔνδον ξηρανεῖς κακοπαθεία σώματος ὀπλίζη κατ' αὐτῶν, ἀνήττα πονεῖς...»³⁸. Μὲ τὴ διδασκαλία του, ὁ Ἅγιος μᾶς προτρέπει: «Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τοῦ Σταυροῦ μυστήριον, ἡμεῖς σταυρούμεθα τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς πάθεσιν»³⁹. Ἡ πλήρης, ὡστόσο, ἀποσόβηση τῶν παθῶν δὲν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση. Γι' αὐτὸ καὶ πάλι ὁ Ἅγιος προειδοποιεῖ: «Οὐκ ἐνὶ δὲ τελείῳ ἐξ' ἡμῶν αὐτὰ φυγεῖν ... ἂν μὴ ἐν θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ γενώμεθα». Ἐναργέστερα αὐτὸ θὰ ἐπιτευχθεῖ ὅταν «διὰ τῆς πρακτικῆς προσβῶμεν τῇ θεωρίᾳ καὶ τὸν ἐντὸς ἡμῶν ἄνθρωπον καλλιερῶμεν καὶ ἀνακαθαίρωμεν»⁴⁰. Ἡ ἀνακαίνιση τοῦ «ἐντὸς ἡμῶν» ἀνθρώπου θὰ σημαίνει τὴν πνευματικὴ καθαρότητα καὶ θὰ μᾶς γεμίσει μὲ αἰσθήματα χρηστότητας καὶ χαρᾶς.

Κατὰ τὸν ἅγιο Διάδοχο Φωτικῆς, ἡ χαρὰ ποὺ μεταδίδεται στὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀποτελεῖ οἶονεὶ ὑπόμνηση «τῆς ἀφθάρτου βιότητος»⁴¹. Ὅμως, μία τέτοια κατάσταση χρηστότητας δὲν χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀπάθεια. Πρόκειται γιὰ γεγονὸς ποὺ συνδέεται μὲ «τὴν θεωρίαν τοῦ Θεοῦ [καὶ] δὲν ἔχει ἀρνητικόν, ἀλλὰ θετικὸν χαρακτήρα. Ἀπάθεια δὲν εἶναι ἡ νέκρωσις τοῦ παθητικοῦ, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν Θεὸν

37. Τοῦ ἰδίου, *Πρὸς Ξένην* 5, ἐκδ. Π. Χρήστου, ΣΠ 5, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 215.

38. Ὅπ.π.

39. Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν*, PG 151, 128D.

40. Ὅπ.π., PG 151, 128D-129A.

41. ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΦΩΤΙΚΗΣ, *Κεφάλαια Γνωστικά*, 25, ἐκδ. *É des Places*, SC 5bis, Paris 1955, σ. 97. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀγιορειτικὸς Τόμος*, 6, ὅπ.π., σ. 575.

μετάθεσις αὐτοῦ»⁴². Εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ποὺ διδάσκει καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὅταν γράφει: «Ἄλλ' ἡμεῖς οὐ τοῦτ' εἶναι ἀπάθειαν ἐδιδάχθημεν, ὃ φιλόσοφε, τὴν τοῦ παθητικοῦ νέκρωσιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρεῖττω μετάθεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τὰ θεῖα καθ' ἕξιν ἐνέργειαν, ὀλικῶς ἀπεστραμμένον τὰ πονηρὰ καὶ ἐπεστραμμένον πρὸς τὰ καλὰ...»⁴³. Τέλος, ὁ Παλαμᾶς συνδέοντας τὶς διαφορὰς ἀρετῆς μὲ τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, θὰ τονίσει ὅτι ἀπαιτεῖται ὁ ἄνθρωπος «τὰς καταλλήλους ἀρετὰς ἐργάσεται» καὶ «τῷ μὲν ἐπιθυμητικῷ τὴν ἀγάπην ἐνστερνιζόμενος, τῷ δὲ θυμοειδεῖ τὴν ὑπομονὴν κατακτώμενος»⁴⁴.

6. Συμπεράσματα

Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ *Ἀγιορειτικοῦ Τόμου* προκύπτουν οἱ ἀκόλουθες βεβαιότητες: α) Κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἂν δὲν ὑπάρχει κάτι ἄκτιστο πέραν τῆς θείας οὐσίας, τότε εἶναι ποὺ εἰσαγάγουμε σύνθεση στὴ Θεότητα καὶ κατακερματίζουμε τὴ θεία ἀπλότητα. Καθετὶ ποὺ εἶναι μετεχόμενο καὶ μὴ μετέχον εἶναι σαφέστατα ἄκτιστο. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ θεῖες ἐνέργειες. Δὲν πρόκειται γιὰ ἔγκλημα διθείας ἢ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἄκτιστη καὶ ἀμέθεκτη οὐσία καὶ στὶς ἄκτιστες καὶ μεθεκτὲς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Κανεὶς δὲν θὰ πρέπει νὰ φοβᾶται μία τέτοια διάκριση. Πιὸ συντετὸ θὰ ἦταν νὰ φοβᾶται, μήπως ὁ κτιστὸς κόσμος προσεγγίσει τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος καὶ ἐξομοιωθεῖ μαζί του, ἂν ἀναγνωρισθεῖ ὅτι ἡ θεία χάρις εἶναι κτιστή. β) Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶναι συνημμένος μὲ τὸ πρῶτο σαρκικὸ ὄργανο, τὴν καρδιά, κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Μακαρίου Αἰγυπτίου. Ὑφιστάμενος τὴ θεία φώτιση μπορεῖ νὰ ἀλλοιωθεῖ πρὸς τὸ καλὸ καὶ νὰ τελειωθεῖ, μετέχοντας στὸ Θεῖο. γ) Μέσα ἀπὸ τὸν *Ἀγιορειτικὸ Τόμο* καταδεικνύεται ὅτι τὸ Θαβώρειο φῶς εἶναι τὸ ἄκτιστο φῶς τῆς Θεότητος. Κάτι τέτοιο προκύπτει ξεκάθαρα ἀπὸ τὴν Ἁγία

42. Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΗ, «Ὁρθόδοξος πνευματικότης καὶ θεολογία κατὰ Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν», *Παλαμικά*, Θεσσαλονίκη 1998³, σσ. 79-94 (ἐδῶ: σ. 85).

43. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἦπερ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 2, 2, 19, ὅπ.π., σ. 526.

44. Ὅπ.π., σ. 527.

Γραφή, ἀπὸ τὴν ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων. Ὁ Παλαμᾶς ἐπικαλεῖται τὴ μαρτυρία τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, ποὺ ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ Θαβώρειο φῶς ἀποτελεῖ θεοπτία καὶ θεοφάνεια. Παράλληλα, ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου μᾶς φανερώνει τί ἤμασταν καὶ πῶς μπορούμε νὰ γίνουμε, ἐν Χριστῷ. δ) Τὰ πάθη τῆς ψυχῆς εἶναι ἀπόρροια τῆς κτιστότητάς μας καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸν διαρκῆ πόλεμο τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἄνθρωπο, ἀφοῦ ὁ πονηρὸς διαρκῶς ἐνσπείρει πονηροὺς λογισμοὺς στὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Προκειμένου ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπανέλθει στὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ, ἀπαιτεῖται νὰ ἀποβληθεῖ τὸ εἰδεχθὲς προσωπεῖο τῆς ψυχῆς του καὶ νὰ καλλιεργηθοῦν οἱ ἀρετές, ποὺ τοῦ ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Ἐχοντας πιά ἐγκεντρίσει τὸν λογισμό του στὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ, θὰ πετύχει νὰ μεταποιήσει καὶ μεταμορφώσει τὰ ἀρνητικὰ πάθη τῆς ψυχῆς σὲ θεάρεστες ἀρετὲς καὶ θεοειδεῖς ἔξεις.

«Το όνειρο ενός γελοίου». Εύκαιρία αποκατάστασης

Τάκωβου Γιοκαρίνη
ΜΑ Θεολογίας

«Είμαι ένας γελοίος. Οι άλλοι με λένε τώρα τρελό. Αυτό θα 'ταν ένας προβιβασμός, αν δεν ήμουνα γι' αυτούς το ίδιο γελοίος, όπως και πρώτα. Όμως, τώρα πια δε θυμώνω, τώρα τους αγαπάω όλους, κι όταν γελάνε μαζί μου – τότε είναι που δεν ξέρω γιατί, μα τους αγαπάω ακόμα περισσότερο»¹. Πόσοι αλήθεια Μάρτυρες τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, πόσοι ἀνὰ τοὺς αἰῶνες πνευματέμφοροι «πρεσβευτές» τῆς, δὲν βίωσαν τὸ ἴδιο συναίσθημα; Ἅγιοι στυλοβάτες τῆς, κατατρεγμένοι σαλοῖ τῆς, ἄνθρωποι σὰν καὶ ὅλους μας, ποὺ ἐντὸς τοὺς φωτίστηκαν ἀπὸ ἓνα ἀνεξερεύνητο φῶς, ἀπὸ ἓνα Πνεῦμα ὑπέρλογο; Παραδείγματα πλεῖστα, ὅλα ἓνα ζέον ἀμάλαγμα αὐτοῦ τοῦ τόσο στέρεου οικοδομήματος, τῆς «ἀγίας ἀύλης τοῦ Θεοῦ»², ποὺ ἐδῶ καὶ τόσοι αἰῶνες στέκει ἀγέρωχη.

«Θλίβομαι, γιατί δεν ξέρουν την αλήθεια, ενώ εγώ την ξέρω την αλήθεια. Ωχ, τί αβάσταχτο που είναι να ξέρεις μοναχός σου την αλήθεια. Όμως, αυτοί δεν θα το καταλάβουν τούτο που λέω. Όχι, δεν θα το καταλάβουν»³. Ὁλη ἡ οὐσία τοῦ ἐν Χριστῷ μετανοημένου, ὁ ἀνατρεπόμενος κόσμος τοῦ «κατὰ Χριστὸν σαλοῦ», σὲ αὐτὰ τὰ λόγια

---

1. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το όνειρο ενός γελοίου* (μετάφρ. Ἀρη Αλεξάνδρου), εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα χ.χ., σ. 95.

2. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Εἰς τὸν ΚΗ΄ Ψαλμόν*, ΕΠΕ 5, σ. 106. «Μία ἐστὶν ἀύλη ἀγία τοῦ Θεοῦ. Ἦν ἀύλη πρότερον ἢ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆ. Ἀλλὰ, μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀμαρτίαν, ἐγένετο ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἡρημωμένη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος «Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς ἀύλης ταύτης», τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προωρισμένους εἰς σωτηρίαν λέγων, δείκνυσιν ἰδίαν ἀύλην παρὰ τῶν Ἰουδαίων... Διὰ τοῦτο οἱ πεφυτευμένοι ἐνταῦθα ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἧτις ἐστὶν οἶκος Θεοῦ ζῶντος, ἐκεῖ ἐν ταῖς ἀύλαις τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν».

3. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το όνειρο ενός γελοίου*, σ. 95.

κρύβεται. Ἡ μορφή ἑνὸς ἀποστόλου Παύλου, ἑνὸς πρωτομάρτυρα Στέφανου, ἑνὸς καθ' ὀλοκληρίαν ἀλλαγμένου καὶ ἀπαλλαγμένου ἀπὸ τὰ βάρη τῶν παθῶν τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ποιὰ εἶναι ἄραγε αὐτὴ ἡ Ἀλήθεια ποὺ στὶς μέρες μας πλείστοι μὲ ποικίλους τρόπους ποθοῦν, μὰ ἐλάχιστοι πραγματικὰ προσεγγίζουν; Πῶς ἡ ζωσα Ἀλήθεια πραγματικὰ λοιπὸν προσεγγίζεται, πῶς αὐτὴ πραγματικὰ νοεῖται; «*Εγὼ εἰμὶ ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ*»⁴. Ἡ Ἀλήθεια λοιπόν, εἶναι ἡ «*εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου*», τοῦ «*πρωτότοκου πάσης κτίσεως*»⁵, ἡ μόνη ὁδὸς διὰ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ προσεγγίσουμε ξανὰ τὸν μονάκριβό μας Πατέρα. Δι' αὐτῆς τῆς μόνης ὁδοῦ, μὲ τὴν ἀπουσία τῆς λήθης, διὰ τῆς (ριζικῆς) ἀλλαγῆς τοῦ τρόπου ζωῆς καὶ δράσεως μας φτάνουμε στὴν τελείωση, στὸν ἀπώτατο γιὰ ὄλους σκοπὸ. Μία Ἀλήθεια ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀπελευθέρωση, ἐξαγνίζει, λυτρώνει: «... *Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς*»⁶. Ὅταν γνωρίσεις πραγματικὰ, ὅταν βιώσεις ἔμπρακτα τὴν ἀ-λήθεια, τὴν πλήρη ἔλλειψη λήθης, ὅταν ἀρχίζεις νὰ ἀγαπᾶς πραγματικὰ καὶ νὰ φέρεις στὴ μνήμη σου ζωντανὸ τὸ καθετὶ ποὺ φαινομενικὰ ἔφυγε, τότε ἐλευθερώνεσαι ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴ δυστυχία τοῦ θανάτου, τὴν αἰχμαλωσία τοῦ κοσμικοῦ. Παύεις νὰ εἶσαι πιά δεσμώτης τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἀληθινὴ βίωση, ἡ «*ὄντως ὄψη*» τῶν πραγμάτων προϋποθέτει μία ἐντελῶς διαφορετικὴ «*γνώση*» καὶ θεώρησή τους. Εἶναι μία γνώση πού, κατὰ τὸν Χρῆστο Γιανναρᾶ, «*κερδίζεται δυναμικὰ, εἶναι κατόρθωμα σχέσης μὲ τὸν κόσμον*»⁷.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει στὴν ἀλήθεια τοῦ κόσμου καὶ ταυτόχρονα στὴν ἀλήθειά του, τὴν ὁμοίωση μὲ τὸν πατέρα του καὶ δημιουργό του, ὅσο ἀντιμετωπίζει τὰ δεδομένα τῆς φυσικῆς πραγματικότητος σὰν οὐδέτερα ἀντικείμενα, χρήσιμα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν δικῶν του καὶ μόνο ἐπιθυμιῶν. Ἡ ἀλήθεια τοῦ κόσμου,

---

4. *Ἰω.* 14, 6.

5. *Κολ.* 1, 15.

6. *Ἰω.* 8, 32.

7. Χ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Αλφαβητάρι της πίστης*, εκδ. Ἰκαρος, Αθήνα 2016¹⁵, σ. 90.

ἡ «*εἰλικρινῆς ὄψη του*», βρίσκεται ἐδῶ, στὰ πλαίσια τῆς βιωματικῆς σχέσης. Ὅταν ὁ καθένας «*παραιτηθεῖ*» ἀπὸ τὴν αὐτοτέλεια, ὅταν πάψει νὰ ματαιοπονεῖ, νὰ ἐπιθυμεῖ ἓναν κόσμο μοναχὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του, τότε καὶ μόνο τότε παύει νὰ εἶναι «*γελοῖος*». Ὅταν ἀρχίσει νὰ σέβεται τὰ ὅσα τὸν περιβάλλουν, νὰ ἀνακαλύπτει πὼς δὲν εἶναι ἀπλὰ ἀπρόσωπα ἀντι-κείμενα, ἀντικείμενα χρήσης, μὰ πράγματα, ἀποτελέσματα πράξης, πεπραγμένα ὅλα ἐνὸς τρισυπόστατου Θεοῦ, ἐνὸς Παντεπόπτη Δημιουργοῦ⁸. Εἶναι μεγάλη ἡ δύναμη τῆς Ἀλήθειας, τίποτε καθαρότερο καὶ ἐκλαμπρότερο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει αὐτῆς⁹. Ἡ Ἀλήθεια βρίσκεται πάντα «*γυμνή*», πάντα «*ρακένδυτη*», πέρα ἀπὸ φτιασιδώματα καὶ ὠραιοποιήσεις. Εἶναι ἐκείνη πού, σχεδὸν πάντοτε, θὰ μᾶς φέρει, «*ἐνώπιους ἐνωπίω*» μὲ τὴ «*γελοία*» ὄψη τοῦ κόσμου μας. Αὐτὸς εἶναι ἴσως κι ὁ λόγος πὸς τὶς περισσότερες φορὲς φοβόμαστε νὰ ἔρθουμε «*ἀντιμέτωποι*» καὶ νὰ διαλεχθοῦμε μαζί της. Αἰσθανόμαστε ἴσως ντροπὴ, τύψεις. Τὸ νὰ κοιτάζουμε τὸν κακὸ ἑαυτό μας στὰ μάτια εἶναι κάποιες φορὲς ἀβάσταχτο, ὀδυνηρό. Δὲν μποροῦμε νὰ στέκουμε «*γυμνοί*», μπροστὰ στὴν ἀλήθειά μας, ὕστερα εἰδικὰ ἀπὸ τὴν ντροπὴ πὸς κληρονομήσαμε. Μὰ ὀφείλουμε νὰ φανοῦμε γενναῖοι. Ὅφείλουμε νὰ παραδεχτοῦμε πὼς ὅσα στὴ ζωὴ μας καὶ ἂν μάθουμε, ὅσα καὶ ἂν «*εἰς βάθος*» γνωρίσουμε, πάντα θὰ εἴμαστε ἀτελεῖς. Πάντα, ἡ προσπάθειά μας νὰ φανοῦμε τέλειοι, νὰ φτάσουμε στὸν Θεό, πάντα θὰ μᾶς δείχνει «*γελοίους*».

Ὁ Φιοντόρ Μιχαήλοβιτς Ντοστογιέφσκι, σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ ἔργα του, μὲ αὐτὸ τὸ ζήτημα καταπιάνεται: τὴ συνεχῆ ματαιοπονία τῆς ἀλαζονείας, αὐτῆς τῆς ἄοκνης προσπάθειας τῆς αὐτοθεΐας. Μὰ καὶ τὴν ἀναζήτησι τῆς ἀπόλυτης Ἀλήθειας, μέσα ἀπὸ τὴν ἐλευθερία. Ἔτσι καὶ ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ γραμμένο τὸ 1877 μικρὸ του διήγημα, ὅπου ἀπὸ τὶς πρῶτες του κιόλας γραμμὲς καθίσταται φανερὴ αὐτὴ του ἡ προσπάθεια. Ἡ γλαφυρὴ ἀποτύπωση τῆς «*αἰχμαλωσίας*» τοῦ ἀνθρώπου στὴν προσπάθειά του γιὰ αὐτοθέωση, μὰ καὶ ἡ ἀναζήτησι

8. Ὁπ.π., σ. 91.

9. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς Ἰωάννην, ΚΘ'*, 1, ΕΠΕ 13, σ. 186. «*Οὐδὲν τῆς ἀληθείας φανερώτερον, οὐδὲ ἰσχυρότερον γένοιτ' ἄν...*».

τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀπόλυτης Ἀλήθειας. Ξεχνάει ὁ ἄνθρωπος εὐκόλα ἢ ἀπωθεῖ, ἀμφιβάλλει, ταλαντεύεται. Ξεχνάει ποιὸς εἶναι, τὴν σχέση του μὲ τὸν πατέρα του, μέχρι ποῦ καὶ μὲ ποιὸν τρόπο μονάχα μπορεῖ νὰ φτάσει. Ἐπιχειρεῖ ἐσφαλμένα, μία ἄλλου τύπου ἀλήθεια, μὲ «ἀλλότρια» μέσα. Οἰκειοθελῶς ἀποξενώνεται, γίνεται ἕνας «γελοῖος». «*Ἡμουν πάντα μου γελοῖος και το ζέρω ἴσως-ἴσως απ' τη στιγμή που γεννήθηκα. Δεν αποκλείεται*», ἐξηγεῖ παρακάτω, «*εφτά χρονών, να το 'ζερα κιάλας πως εἶμαι γελοῖος. Ὑστερα σπούδασα στο σχολεῖο, μετά στο πανεπιστήμιο και τ' ἀποτέλεσμα; Ὅσο περισσότερο σπούδαζα, τόσο το μάθαινα καλύτερα πως εἶμαι γελοῖος*»¹⁰.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωρίσεις τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, νὰ φτάσεις τὸ ἐπίπεδο τοῦ Δημιουργοῦ σου. Ὑπάρχει πάντα στὴ Δογματικὴ, ἢ θεμελιώδους διαφορά Κτιστοῦ καὶ Ἀκτίστου, στὴν ὁποία βασιζέται ὀλόκληρη ἢ Πίστη, τὸ ἐγκάρδιο βίωμα τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ κτιστὸς κόσμος, ὅπως καὶ ἡ κορωνίδα αὐτοῦ, ὁ ἄνθρωπος, δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴ θεία οὐσία. Δὲν εἶναι κάτι αὐθύπαρκο, κάτι αὐτάρκες. Ὁ κτιστὸς κόσμος εἶναι καθ' ὅλα ἑτερούσιος σὲ σχέση μὲ τὸν Δημιουργό του, διαφορετικός. Ἡ θεολογικὴ σημασία αὐτῆς τῆς διδασκαλίας γιὰ τὸν κόσμο, ὅπως καὶ γιὰ τὸν (τρεπτό καὶ ἀδύναμο) ἄνθρωπο εἶναι, κυρίως γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση, καίρια καὶ πρωταρχικὴ¹¹. Δὲν μπορεῖς, ὅσο καὶ ἂν μὲ τὰ κοσμικὰ μέσα σου τὸ ἐπιχειρεῖς, νὰ φτάσεις στὴν Ἀλήθεια, στὴν οὐσιώδη καὶ οὐσιαστικὴ «γνώση Θεοῦ». Ὅταν ἐπιμένεις σ' αὐτό, ὅσο πιὸ πολὺ μὲ πείσμα τὸ πράττεις καὶ μὲ λάθος τρόπο τὸ προσπαθεῖς, τόσο πιὸ πολὺ τὸ καταλαβαίνεις. «...*Για μένα, ὅλη ἡ πανεπιστημιακὴ μου μόρφωση, λες και δεν εἶχε ἄλλον προορισμό, παρά να μου ἀποδείχνει και να μου ἐξηγεῖ – καθὼς ἐμβάθυνα στὴν ἐπιστήμη – πὼς εἶμαι γελοῖος και γιατί εἶμαι γελοῖος ... το φταίξιμο ὁμως ἦταν δικό μου: ἤμουνα πάντα μου τόσο περήφανος, που για τίποτα στον κόσμο και ποτε δεν*

---

10. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το Ὀνειρο Ἐνός Γελοίου*, σ. 95.

11. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'.* Ἔκθεσι τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεσι μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010², σ. 148.

θέλησα να παραδεχτώ σε κανέναν πόσο είμαι γελοίος»¹². Ἐδῶ βρίσκεται ἡ κύρια πηγή τῆς «γελοιοῦτητας», ἡ αἰτία τῆς πτώσης, ἡ πηγή τοῦ κακοῦ: Ἡ ὑπερηφάνεια. Ἡ «ἄρνησις τοῦ Θεοῦ» κατὰ τὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, ἡ «ἐφεύρεσις τῶν δαιμόνων», ἡ «μητέρα τῆς κατακρίσεως», ἡ «θύρα τῆς ὑποκρίσεως»¹³. «Ρίζα καὶ πηγή καὶ μήτηρ [τῆς ἀμαρτίας]»¹⁴, αὐτὴ πού, κατὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, «δαίμονα τὸν ἄνθρωπον ἀπεργάζεται»¹⁵. Ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Πέτρος, στὴν Α' Ἐπιστολή του, ἀναφέρει πως «ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσει, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν»¹⁶.

Στὸ δαιμονιῶδες πάθος αὐτὸ οὐσιαστικὰ στρέφεται καὶ ἡ αἰτία τῆς πτώσεως, τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος τοῦ ἀνθρώπου: Στὴ θέληση γιὰ αὐτοθέωση, στὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ ὡς Πατέρα καὶ ζωοδότη, ὡς ἀρχή, τέλος, πλαστοουργὸ καὶ αἰτία τῶν πάντων: τῆς ὑπαρξῆς του, ὅλων τῶν ιδιοτήτων καὶ ἀγαθῶν πού κατέχει¹⁷. Ὁ ἄνθρωπος, φερόμενος ὡς «γελοῖος», δρᾷ φίλαντα, ἐγωιστικά, παρουσιάζοντας τὶς ἀρετές του ὡς ἔκφραση καὶ ἀπόρροια τῆς ἀξίας του, δὲν τὰ ἐκλαμβάνει ὡς δῶρα τοῦ Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ του, γιὰ τὰ ὁποῖα ὀφείλει μονίμως νὰ τὸν δοξολογεῖ. Μὲ αὐτὴ του λοιπὸν τὴν ἀπόφαση, μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς πού, ἀπὸ στιγμιαία ἀφέλεια καὶ περισσὴ ἀλαζονεία, αὐτοβούλως ἐπέλεξε, ἔγινε αἰχμάλωτος τῆς φθορᾶς, τῆς χωροχρονικῆς περατότητας. Μὲ τὴν κακὴ χρῆση τῆς ἐλευθερίας του, ἀθέτησε τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, παράκουσε τὸ ἴδιο τὸ θέλημά του. Ἀντὶ τῆς ὀφειλόμενης ὑποταγῆς καὶ πειθαρχίας σὲ αὐτόν, πού ἀπὸ τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὸν δημιούργησε, ἔδειξε ἀπειθία καὶ ἀγνωμοσύνη. Ἐπεδίωξε νὰ ἐπιτύχει τὴν «τοῦ Θεοῦ ὁμοίωσιν»

12. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το ὄνειρο ενός γελοίου*, σ. 96.

13. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ* (μετάφρ. ἀρχμ. Ἰγνατίου), Ἱερὰ Μονὴ Παράκλητου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 2017²⁶, σ. 263.

14. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς Ἰωάννην*, 9, 2, PG 59, 72.

15. Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὴν Β' Θεσ.*, 1, 2, PG 62, 471.

16. Α' Πέτρ. 5, 5.

17. J. C. LARCHET, *Ἡ Θεραπευτικὴ τῶν Πνευματικῶν Νοσημάτων. Εἰσαγωγή στὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμ. Α' (μετάφρ. Χρήστος Κούλας), ἐκδ. Αποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2011³, σ. 396.

«δίχα Θεοῦ, καὶ πρὸ Θεοῦ, καὶ οὐ κατὰ Θεόν»¹⁸. Μὲ βία ἀποκόπηκε, ἀποξενώθηκε. Θεώρησε καλὸ νὰ ἀκολουθήσει πορεία αὐτόνομη, νὰ πιστέψει τὸν «δόλιο», παραπλανημένος νὰ «γελοιοποιηθεῖ».

Πεπλανημένος καὶ «τρωτός», ἀπὸ τὸ αἰώνιο σαράκι τῆς ἰσοθεΐας ὁ ἄνθρωπος, ἤθελε πάντοτε ν' ἀγγίξει τὸ τέλειο. Τὸν βασάνιζε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἢ διελευστίδα τοῦ αὐτεξουσίου του, ἢ αἰώνια βάσανος τῆς ἐπιλογῆς του. Αὐτὸ τὸ «γυμνάσιον ἀρετῆς», κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο¹⁹, αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ τὸν κινητοποιεῖ, ποὺ κάποιες ἀκόμα φορὲς ἴσως νὰ τὸν ὀδηγεῖ καὶ σὲ λάθη. Ἦταν αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ὤθησε τὸν προπρωτικὸ ἄνθρωπο στὴν «κακὴ του ἀλλοίωση», στὴ διακοπὴ τῆς τελειωτικῆς του πορείας²⁰. Μὰ ἡ ματαιώση τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν» δὲν ἦταν ὀριστική. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν πτώση του δὲν ἀπώλεσε ὀριστικὰ τὸ ἀγαθὸ τῆς «σὺν Θεῷ» τελειώσεώς του, τῆς πορείας του πρὸς τὴ θέωση. Ἀπλὰ ἡ πορεία του ματαιώθηκε, ὁ μελλοντικὸς τῆς ὁμοιώσεως δρόμος ἔγινε ἀνηφορικὸς, δύσβατος, «κακοτράχαλος», μία πορεία ποὺ μὲ βία ξάφνου σταμάτησε καὶ ποὺ τώρα ἐπιβάλλεται νὰ τὴν ξαναρχίσει. Ὁ ἄνθρωπος ἀπώλεσε, ὄχι ἓνα ἀγαθὸ ποὺ εἶχε ἤδη στὴν κατοχὴ του, μὰ ἓνα μελλοντικὸ ἀγαθὸ, τὸ ὁποῖο καὶ θὰ κέρδιζε μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη αὐτὴ σχέση μὲ τὸν Πλαστουργό του καὶ Ζωοδότῃ του. Ὁ «γελοῖος» ἄνθρωπος ὅμως, θέλησε ἀπερίσκεπτα νὰ διαρρήξει αὐτὴ τὴ σχέση, νὰ ἀποξενωθεῖ. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀρχίζουν ὅλα, ἢ (ἔνσαρκη πιά) φανέρωση τῆς Ἀλήθειας στὸν κόσμος. Ἡ μία καὶ μόνη Ἀλήθεια, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, φανερώθηκε «ἐν σαρκί», θέλοντας νὰ γεφυρώσει αὐτὸ τὸ βαθὺ τῆς ἀποξένωσης χάσμα, ἦλθε ἐντὸς τῆς ἱστορίας γιὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσει²¹.

Κάποιες φορὲς μέσα ἀπὸ ἓνα ὄνειρο, ἀπὸ μία «νεφέλη», κατα-

18. Ν. ΞΕΞΑΚΗ, *Ὁρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία*, ἐκδ. Ἔννοια, Αθήνα 2012, σ. 514.

19. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, ΕΠΕ 7, σ. 110. «Τοῦτο γὰρ ἄνθρωπος... Τοῦτο γυμνάσιον ἀρετῆς ἢ κτίσις ἐφήπλωται».

20. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, σ. 203.

21. Β. ΤΣΙΓΚΟΥ, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 257.

νοεῖ κανεὶς εὐκολότερα τὸ μέγεθος τῆς ἀστοχίας του. Μέσα ἀπὸ κάτι πού, τὶς πιδὸς πολλὰς φορὰς, δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε, φωτίζει ὁ δρόμος μας, ἢ στρεβλή μας πορεία. Ὁ βίος μας ἐπανακαθορίζεται, ἐκ διαμέτρου τροποποιεῖται. Ἔτσι, πολλὰς φορὰς, «σα μέσα σ' ὄνειρο», νοιώθει ὁ πεπτωκὸς ἄνθρωπος τὴ ματαιότητα τοῦ παλαιοῦ, ἀνώφελου βίου, τῆς ἄκαρπης, δίχως ἀγαπητικῆ σχέσης, προσπάθειας. Ἐνα ὄνειρο πού με γδοῦπο θὰ μᾶς ξυπνήσει, πού εἶναι ἰκανὸ συθέμελα νὰ μᾶς ταρακουνησει. «*Στο ὄνειρο, τυχαίνει καμιά φορά, να πέσετε ἀπὸ μεγάλο ὕψος ἢ να σας σφάζουν ἢ να σας χτυπάνε, δε νιώθετε ὅμως ποτέ σας πόνο, ἐκτός ἀν γίνει κάπως και χτυπήσετε πραγματικά στο κρεβάτι. Τότε θα νιώσετε πόνο και σχεδόν πάντα ο πόνος αὐτός θα σας ξυπνήσει. Το ἴδιο ἐγινε και στο δικό μου ὄνειρο: Πόνος δεν ἐνίωσα, μου φάνηκε ὅμως πως με τον πυροβολισμό μου ὅλα μέσα μου τραντάχτηκαν κι ὅλα ξάφνου σβήσανε κι ἐγινε γύρω μου σκοτάδι μαύρο. Λες κι εἶχα τυφλωθεῖ κι ἤμουν μουγκός και να 'μαι που βρίσκουμαι ξαπλωμένος ἀνάσκελα σε κάτι σκληρό»²². Αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος ἴσως, πού ὁ κάθε πεπλανημένος ἄνθρωπος, βιώνει τὴν ἀλήθεια τῆς ἀλλαγῆς του. Σὰν ἓνα ὄνειρο τὴν ἀνάσταση, σὰν μία «ἐξοδο ἀπ' τὴν ἀπὴ ζωή», ἓνα μικρὸ καὶ νοερό, ἰδιότυπο ἀπὸ αὐτὴν θάνατο. Ἐξάλλου, ἀπαραίτητη προϋπόθεση νὰ ἀναστηθεῖς εἶναι πρῶτα κατὰ τὴν προηγούμενὴ σου ζωὴ νὰ πεθάνεις. Γιὰ νὰ μπορέσεις ὀλικά νὰ μεταστραφεῖς, πρέπει νὰ ἀποθέσεις «ὡς ἄλλο ἔνδυμα ἀκάθαρτον τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον», νὰ ἐνδυθεῖς τὸν νέον, τὴ νέα δημιουργία, ἢ ὅποια ἐκτίσθη σύμφωνα με τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ²³. Ὅλο αὐτὸ εἶναι μία διαδικασία ἐπίπονη, ὅσο καὶ ξένη με τὴν ἀντικειμενικὴ λογικὴ, μοιάζει περισσότερο με τὴν οὐτοπία ἐνὸς ὄνειρου.*

Τί νὰ εἶναι ὅμως ἄραγε τὸ ὄνειρο αὐτό; Πῶς θὰ συντελεσθεῖ ὁ θάνατος τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ἢ «ἀνάδυση τοῦ καινοῦ»; «*Και να*

22. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το ὄνειρο ἐνός γελοίου*, σ. 107.

23. Ἐφ. 4, 22-24: «ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνη καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας».

που ξαφνικά ανοίχτηκε ο τάφος μου», θὰ πεί ὁ ἥρωάς μας. «Δηλαδή, δεν ξέρω αν τον είχαν ανοίξει σκάβοντας, με πήρε ὁμως κάποιος σκοτεινό και ἄγνωστο για μένα πλάσμα και βρεθήκαμε στο διάστημα»²⁴. ... «Και ξαφνικά, κάποιος γνώριμος και ἄπειρα ελκυστικό συναίσθημα με συντάραξε ολόκληρον: Είδα ξαφνικά τον ἥλιο μας... Η μητρική δύναμη του φωτός, του ἴδιου φωτός που γέννησε και μένα, βρήκε ανταπόκριση στην καρδιά μου και την ἀνάστησε κι ἐνίωσα τη ζωή, την προηγούμενη ζωή, για πρώτη φορά μέσα στον τάφο μου»²⁵. Αὐτὸ τὸ φῶς εἶναι ποῦ θὰ τὸν ζεστάνει, ποῦ θὰ τὸν ξαναφωτίσει, ὀδηγώντας τὰ βήματά του στὴ μεταστροφή. «Ω, αν αὐτός εἶναι ὁ ἥλιος, αν αὐτός ὁ ἥλιος εἶναι ἴδιος κι ἀπαράλλαχτος σαν τον δικό μας, φώναξα, που εἶναι τότε ἡ γη; κι ὁ συνταξιδιώτης μου μου ἔδειξε ἕνα ἀστρουλάκι που λαμπύριζε στο σκοτάδι με μια λάμψη μαργαριταριού... «Θα τα δεις ὅλα», ἀπάντησε ὁ συνταξιδιώτης μου και κάποια θλίψη ἀκούστηκε στη φωνή του»²⁶.

Κάπως ἔτσι, τὸ ὄνειρο ἐνὸς κατὰ κόσμον «γελοίου», σχεδὸν πάντα ἀρχίζει. Ἐτούτη ἡ γῆ, ἐτούτος ὁ τόπος ἦταν καινοφανής, μία «ὄλως ἄλλη», ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε λύπη καὶ στεναγμὸ γῆ: «το φως ἔλαμπε παντοῦ γιορταστικό, ἔλαμπε με κάποιον μεγάλο, ἱερό θρόμβο, ὅπου εἶχε φτάσει ἐπιτέλους ἡ ἀνθρωπότητα. Η χαδιάρικη μαργαριταρένια θάλασσα πάφλαζε ἡσυχά στις ἀκρογιαλιές και τις ἀσπαζόταν μ' ἀγάπη, με μιαν ἀγάπη χειροπιαστή, ορατή, σχεδὸν συνειδητή. Ψηλά, πανέμορφα δέντρα στεκόντουσαν σ' ὅλη την πολυτέλεια των χρωμάτων τους και τ' ἀναρίθμητα φυλλαράκια τους, εἶμαι σίγουρος, με καλωσορίζανε με το ἡσυχό, χαϊδευτικό τους θρόισμα κι ἦταν σάμπως να προσφέρανε κάποια λόγια ἀγάπης. Η χλόη φλογιζόταν ἀπ' τα πολύχρωμα φανταχτερά, ἀρωματικά λουλούδια. Τα μικρά πουλιά πετάγανε κοπάδια στον αέρα και χωρὶς να με φοβούνται, καθόντουσαν στους ὤμους μου και τα χέρια μου και με χτυπάγανε χαρούμενα με τις ἀγαπημένες τους ἀνήσυχες μικρές φτερούγες. Τέλος, εἶδα και γνώρισα

---

24. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το ὄνειρο ἐνὸς γελοίου*, σ. 109.

25. Ὅπ.π., σ. 111.

26. Ὅπ.π.

τους ανθρώπους αυτής της ευτυχομένης γης. Ἦρθαν μονάχοι τους κοντά μου, με τριγυρίσανε, με φυλάγανε. Παιδιά του ἡλίου, παιδιά του δικού της ἡλίου -ω, πόσο όμορφοι ήταν. Ποτέ δεν είδα στη δική μας γη τέτοια ομορφιά σε άνθρωπο... Τα μάτια αυτών των ευτυχομένων ανθρώπων, σπιθίζανε με μια ζάστερη λάμψη. Τα πρόσωπά τους λάμπανε από λογική και με κάποια συνείδηση που είχε φτάσει κιόλας στη πλήρωσή της, δηλαδή στην ηρεμία, όμως τα πρόσωπα αυτά ήταν χαρούμενα. Στα λόγια και τις φωνές αυτών των ανθρώπων, αντηχούσε η χαρά... Οι άνθρωποι αυτοί, γελώντας χαρούμενα, στριμωχνόντουσαν για να με φτάσουν και με χαιδεύανε. Με πήρανε στα σπίτια τους και ο καθένας τους ήθελε να με παρηγορήσει. Ω, δε με ρώτησαν τίποτα, μα ήταν σάμπως να τα ξέραν ήδη όλα...»²⁷.

Ἦδη, ἀπὸ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς περιγραφῆς αὐτῆς, διακρίνουμε καὶ τὰ ἄκρως ἰδιάζοντα, καινοφανῆ γιὰ ἕναν ἄνθρωπο σὲ πώση, χαρακτηριστικά της. Ἐνας τόπος μακάριος, εἰρηνικός, στὸν ὁποῖο ζῶα καὶ ἄνθρωποι συμβίωναν καθ' ὅλα ἄρμονικά. Δίχως ἴχνος φόβου, ὅλα κυλοῦσαν στὸ πνεῦμα τῆς τέλει ἀγάπης, τῆς κοινωνίας. Ἐμπλεοὶ ὅλοι χαρᾶς καὶ γαλήνης, δὲν γνώριζαν δολιότητα. Ἀπουσίαζε κάθε εἶδους σκέψη κακῆ ἀπὸ αὐτοῦς, κάθε καχυποψία. Ἦξεραν μόνο μὲ τὴν καρδιά τους νὰ μιλοῦν, νὰ βιώνουν. Δὲν τοὺς ἐνδιέφερε νὰ ἀποκτοῦν, νὰ γνωρίζουν, μὰ εὐχαριστιακὰ κοινωνοῦσαν. «...μου φαινόταν λόγου χάρη ἀκατανόητο πὼς αυτοί, ξέροντας τόσα πολλά, δὲν εἶχαν τὴ δική μας ἐπιστήμη», ἀναφέρει ὁ «ὄνειροπόλος» ἥρωάς μας χαρακτηριστικά²⁸. «...ἡ γνώση τους συμπληρωνόταν καὶ τρεφόταν με ἄλλες διεισδύσεις ἀπ' ὅ,τι στη δική μας γη... οἱ ἐπιδιώξεις τους ἦταν ἐπίσης πολὺ διαφορετικὲς ἀπ' τὴ δικές μας. Αὐτοὶ δε θέλανε τίποτα καὶ ἦταν ἡρεμοὶ, αὐτοὶ δὲν πασχίζανε νὰ γνωρίσουν τὴ ζωὴ ὅπως πασχίζουμε νὰ τὴν γνωρίσουμε εμεῖς, γιατί ἡ ζωὴ τους ἦταν πλήρης»²⁹. Ἐνας μικρὸς Παράδεισος, μία κατάσταση μακαρία, ὅπως αὐτὴ τὴν ἀρχέγονη, τὴν ὁποία ὁ προπρωτικὸς ἄνθρωπος, «μακάριος ὢν», κοι-

27. Ὁπ.π., σ. 114.

28. Ὁπ.π., σ. 114.

29. Ὁπ.π., σ. 115.

νωνοῦσε καὶ βίωνε εὐχαριστιακά³⁰. Μία ἀρχέγονη κατάσταση πλήρους γαλήνης καὶ εὐδαιμονίας.

Ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι οἱ μακάριοι καὶ εὐδαιμόνες ἦταν ἀπολύτως λογικὸ νὰ εἶχαν καὶ ἕναν ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ ἐμᾶς τρόπο ζωῆς καὶ γνώσης τῶν γύρω τους πραγμάτων, ἕναν τρόπο καθαρὰ βιωματικὸ καὶ ὄχι νοησιαρχικὸ. Ἡ γνώση τους κατὰ τὸ ὄνειρο αὐτῆ, «...ἦταν βαθύτερη καὶ ψηλότερη ἀπ' τὴ γνώση τῆς δικῆς μας ἐπιστήμης γιατί ἡ ἐπιστήμη μας γυρεύει νὰ ἐξηγήσει τί εἶναι ἡ ζωὴ, πασχίζει νὰ τὴ συνειδητοποιήσει ἡ ἴδια γιὰ νὰ μάθει τους ἄλλους νὰ ζουν, ἐνῶ αὐτοὶ ξέρουν καὶ χωρὶς τὴν ἐπιστήμη πῶς νὰ ζήσουν κι αὐτὸ τὸ κατάλαβα, δε μποροῦσα ὁμως νὰ καταλάβω τις γνώσεις τους. Μου δείχνανε τὰ δέντρα τους καὶ δεν μποροῦσα νὰ καταλάβω τὸν βαθμὸ εκείνου τῆς ἀγάπης με τὴν ὁποία τα κοίταζαν: Λες καὶ μιλάγανε γιὰ πλάσματα ὅμοια μ' αὐτούς»³¹. Ὁ ἄνθρωπος πλέον πάσχει καὶ πάσχει γιατί (λάθος) γνωρίζει. Ἕνας ὑπερκορεσμὸς ἀπὸ κάποιες, τὶς περισσότερες φορὲς ἀνούσιες καὶ ἀχρείαστες πληροφορίες, τὸν μαθαίνουν πῶς θὰ πρέπει μέσα στὸν ἔνυλο κόσμον νὰ κινεῖται, νὰ ζεῖ, καὶ ὁμως αὐτὸς ξεχνάει νὰ ζεῖ. Ξεχνᾷ πῶς ἡ πραγματικὴ ζωὴ εἶναι αὐτὴ στὰ πρότυπα τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, μία διαρκῆς ἀλληλοπεριχώρηση, μία κοινωνία, μία ἀνιδιοτελεῆς σχέση ἀγάπης. Μόνον ὅταν τὸ κάθε πρόσωπο ἀγαπητικὰ ὑφίσταται καὶ ὑπάρχει, ὄχι μόνο του, γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ προσφερόμενο, ζεῖ οὐσιαστικά. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο συντελεῖται τὸ «θαῦμα», ἕνα θαῦμα ποὺ θὰ πεῖ πῶς ἡ ζωὴ τοῦ ἑνὸς γίνεται ζωὴ τοῦ ἄλλου, ἡ ὑπαρξὴ τους ἀντλεῖται ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τῆς ζωῆς ὡς κοινωνίας, ἀγάπης, αὐτοπροσφορᾶς³². Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία καθημερινὰ μονάχα ἐκεῖνοι οἱ «ὄντως τὰ πάντα γνωρίζοντες ἄνθρωποι» «ἐν τοῖς πράγμασι» δύνανται νὰ βιώνουν, δὲν εἶναι ἀπλὰ μία διαπιστωτικὴ θεωρητικὴ γνώση, μία ἔλλογη, νοησιαρχικὴ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητας, εἶναι μία γνώση βιωματικὴ ποὺ κερδίζεται δυναμικά, ἕνα

---

30. Ν. ΞΕΞΑΚΗ, *Ὁρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία*, σ. 500.

31. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΙΕΦΣΚΙ, *Τὸ ὄνειρο ἐνός γελοίου*, σ. 115.

32. Χ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Ἀλφαβητάρει τῆς πίστεως*, Ἴκαρος, Ἀθήνα 2016¹⁵, σ. 70.

«κατόρθωμα» σχέσης με τὸν ἕτερο λογικὸ κόσμο³³. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ἄνθρωποι τοῦ «ὄνειρου», «έτσι κοιτάζανε ὅλη τη φύση- τα ζῶα που ζούσανε ειρηνικά μαζί τους, δεν τους κάνανε κακό και τους αγαπούσανε, νικημένα απ' την αγάπη των ανθρώπων»³⁴.

Τὸ εὐχάριστο καὶ συνάμα εὐχαριστιακὸ, ἁθῶ, ἐντελῶς ἀπονή- ρευτο κλίμα στὸ ὁποῖο ζοῦσαν, ὡσὰν νὰ ἦταν αὐτοὶ οἱ πρωτόπλαστοι στὸν παράδεισο, ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ ὄνειρου, κλίμα – ἀπόρροια οὐσιαστικὰ τῆς ὑπακοῆς, τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς δοξολογίας τους πρὸς τὸν «Κτίσαντα», Πλάστη Θεό, με ἐνάργεια ἀντανεκλάται καὶ παρακάτω: «Αὐτοί, ἦταν ὅλοι τους ζωηροὶ και εὐθυμοὶ σαν παιδιά. Τριγυρίζανε στα υπέροχα λιβάδια και τα δάση τους, τραγουδάγανε τα θεσπέσια τραγούδια τους, τρεφόντουσαν με τους καρπούς των δέντρων τους, με το μέλι των δασῶν τους και το γάλα των ζῶων που τους αγαπούσαν. Για την τροφή και τα ρούχα τους κοιτάζανε πολύ λίγο»³⁵, κάνοντας πράξη τῆς διδαχῆ τοῦ Ἰησοῦ: «μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε καὶ τί πίνητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε»³⁶. «Δεν τους τύχαινε ποτέ να μαλώσουν και δεν τους χῶριζε καμιὰ ζήλια κι οὔτε καν καταλαβαίνανε, τι σημαίνουν αὐτές οι λέξεις. Τα παιδιὰ ἦταν παιδιὰ ὅλων τους, γιατί ὅλοι τους αποτελούσαν μια οικογένεια. Δεν είχαν σχεδόν καθόλου αρρώστιες, μ' ὅλο που υπήρχε θάνατος· οι γέροι τους ὁμως πεθαίνανε ειρηνικά, σα να τους ἔπαιρνε ο ὕπνος, τριγυρισμένοι απ' τους ανθρώπους που τους αποχαιρετούσαν, ευλογώντας τους, χαμογελώντας τους και βλέποντας τα δικά τους χαμόγελα, σαν καλὸ κατεῦδδιο. Θλίψη και δάκρυα δεν εἶδα ποτέ μου, τέτοιες στιγμές, μόνο μια αγάπη υπήρχε, μια αγάπη που θα ἔλεγε κανεὶς πως πολλαπλασιάστηκε κι ἔφτασε ως τον ενθουσιασμό, μα ως ἕναν ενθουσιασμό ἥρεμο, πλήρη, ἕναν ενθουσιασμό που εἶχε φτάσει ως το βάθος και την οὐσία των πραγμάτων»³⁷.

33. Ὅπ.π., σ. 90.

34. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το ὄνειρο ενός γελοίου*, σ. 115.

35. Ὅπ.π., σ. 116.

36. *Μθ.* 6, 25.

37. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το ὄνειρο ἑνός Γελοίου*, σ. 117.

Αυτό είναι λοιπόν, καθώς και εδώ για μία ακόμη φορά καταγράφεται τὸ «μέγιστο θαῦμα» πὸ κάνει τοὺς σωματικὰ νεκροὺς νὰ εἶναι οὐσιαστικὰ ζωντανοί, «ἀεὶ ζῶντες», τὸ θαῦμα τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας, τῆς ἀγάπης. Οἱ μακάρια ζῶντες ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, ἀντίθετα μὲ τοὺς πρωτόπλαστοι, πέθαιναν. Μά, ὁ θάνατός τοὺς αὐτὸς, ἐξαιτίας τῆς ἀλληλοπεριχωρητικῆς ἀγάπης τοὺς, δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνας ἀπλὸς, εἰρηνικὸς ὕπνος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ «δεν εἶχανε ναοὺς, εἶχαν ὁμως κάποια ζωντανή, χειροπιαστή και ἀδιάκοπη συνάντηση, μια σχέση με το Ὅλον της οἰκουμένης, αὐτὸν που εμεῖς αποκαλοῦμε Πατέρα – Θεό· δεν εἶχανε πίστη, εἶχαν ὁμως την πλήρη γνώση πως ὅταν πληρωθεῖ η γήινη χαρὰ τοὺς ὡς τα φυσικὰ γήινα ὄρια, τότε θα ἴρθει γι' αὐτοὺς, και για τοὺς ζωντανούς και για τοὺς πεθαμμένους, μια ἀκόμα πλατύτερη συνάντηση με το Ὅλον της οἰκουμένης»³⁸. Ἡ καθημερινότητά τοὺς δὲν κατακλύζονταν ἀπὸ τυπικὰ πίστες, μὰ ἀπὸ μία βαθιὰ ἐσωτερικὴ, βιωματικὴ πεποίθηση ζωῆς και ἔνωσης μὲ τὸ Θεῖο. Εἶχαν φανερὴ τὴν πεποίθηση, τὴν ἴδια πὸ διέπει και τὴ δική μας Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅτι «οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων»³⁹. Ἡ τελείωση τοῦ ἀνθρώπου βέβαια, ἦταν και εἶναι ἓνα γεγονός ὄχι στατικὸ, ἀλλὰ δυναμικὸ, μία συνεχῆ πορεία⁴⁰. Ἡ μακάρια κατάσταση στὴν ὁποία τελοῦσαν οἱ πρωταγωνιστὲς τοῦ ὀνείρου, ὅπως ἀκριβῶς και οἱ πρωτόπλαστοι, ζώντας στὸν δικὸ τοὺς «παράδεισο», καθ' οἰονδήποτε τρόπο δὲν σήμαινε μία κατάσταση ἀπραξίας, ἀδιαφορίας, μία κατάσταση τέλματος και ἀκηδίας. Ὅπως ἀκριβῶς και οἱ πρωτόπλαστοι, δὲν εἶχανε φτάσει ὀριστικῶς σὲ κανέναν «προορισμό», δὲν εἶχαν γευθεῖ ἀκόμη τὴ χαρὰ τῆς θέωσης. Ὅφειλαν και ἐκεῖνοι νὰ βρίσκονται σὲ μία συνεχῆ νήψη, ἐγρήγορση, σὲ μία διαρκῆ δράση, προκειμένου νὰ διαφυλάξουν αὐτὴ τὴ δυνατότητα τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», νὰ ἐργάζονται ἄοκνα προκειμένου νὰ ἀναπτύξουν και νὰ ἐξελίξουν τὶς ἀρετὲς και τὰ χαρίσματα τὰ ὁποῖα τοὺς δόθηκαν ἀπὸ τὸν Πλαστοουργό τοὺς. Χάρη στὴ δυνατότητα τοῦ

---

38. Ὅπ.π.

39. Μθ. 22, 32.

40. Ν. ΞΕΞΑΚΗ, Ὁρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία, σ. 505.

αὐτεξουσίου τους, τοὺς παρέχονταν ἡ ἐλευθερία νὰ ἐπιλέξουν, ἂν θὰ θελήσουν μὲ λάθος τρόπο, αὐτάρεσκα νὰ γνωρίσουν τὸν κόσμο, ἂν θὰ παρακούσουν τὴν ἀπαγορευτικὴ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου τους καὶ πρόωρα φάγουν «ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν»⁴¹, ἢ ἂν συνεχίσουν δοξολογῶντας τὸν Πατέρα τους εὐχαριστιακά, ἀγαπῶντας καὶ κοινωνῶντας μαζί του νὰ διάγουν μία πορεία ζωῆς ἄκοπη, ἀνέφελη, πιστοὶ στὴν πατρικὴ τους ἀγκάλη.

Ἔτσι ἀκριβῶς συνέβη καὶ στὸ ὄνειρο. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ πλήρως δεκτικοὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας, «οἰκεία βουλήσει» διεφθάρησαν. Ὁ ἴδιος ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ διηγήματος ἦταν αὐτὸς πού τώρα, ὡς ἄλλος «ὄφιος», διέσπειρε τὸν δαίμονα τῆς ἀμφιβολίας: «...ἡμουν ἐγὼ ἡ αἰτία που οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἀμαρτήσανε», θὰ ἀναφέρει. «Κι ἐνιωθα – παρακαλῶ πιστέψτε με – σαν ἓνα μικρόβιο πανούκλας που μολύνει ολόκληρα κράτη, πως ἔτσι μόλωνα με την παρουσία μου ὅλη ἐκείνη την ευτυχισμένη, την ἀναμάρτητη πρὶν ἀπὸ μένα Γη»⁴². Εἰσηλθε ἐντὸς τους ἡ ἀμφιβολία, ἡ «δίψα γιὰ γνώση», μία γνώση ὅμως πού δὲν ἦταν ἀκόμα ἕτοιμοι νὰ τὴ διαχειριστοῦν. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ὡς ἀκριβῶς ἄλλοι πρωτόπλαστοι, δὲν διεφθάρησαν ἀπὸ τὴ γνώση, δὲν διεφθάρησαν ἀπὸ τὸν «καρπὸ τὸν ἀπαγορευμένο». Καὶ αὐτὸς ἄλλωστε ξέρομε, ὅπως καὶ ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, ἦταν «καλὸς λίαν»⁴³. Διεφθάρησαν ἀπὸ τὴν ἰδιά τους ἐπιπολαιότητα, τὴ δικὴ τους βιασύνη. Γιατὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦταν ἀκόμη «ἀνήλικοι». Ἦταν ἀνώριμοι γιὰ νὰ δεχτοῦν τὴ γνώση, γιὰ νὰ διαχειριστοῦν ὀρθὰ τὴν προσωπικὴ τους ἐλευθερία. Δὲν ἦταν ἀκόμα αὐτοὶ ἕτοιμοι νὰ ἐκτιμήσουν τὴ γνώση αὐτὴ «κατ' ἄξιαν»⁴⁴. Ἔτσι, κατὰ τό, ἐπιπολαιό καὶ ἀκόμα ἀνώριμο, θέλημά τους, διανοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τους. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι κἀνανε κακὴ χρῆση τῆς ἐλευθερίας τους, γνώρισαν τὸν κόσμο τους μὲ λάθος τρόπο. «...μάθανε νὰ λένε ψέμα-

41. Γεν. 2, 16-17: «ἀπὸ ... τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε».

42. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το ὄνειρο ενός γελοίου*, σ. 121.

43. Γεν. 1, 31: «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν».

44. Ν. ΞΕΞΑΚΗ, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ, τόμ. Γ'· Ἡ περὶ δημιουργίας διδασκαλία*, ἐκδ. Ἔννοια, Αθήνα 2006, σ. 199.

τα, αγαπήσανε το ψέμα και μάθανε την ομορφιά που έχει το ψέμα... γνωρίσανε τη ντροπή και ανυψώσανε τη ντροπή σε ευεργεσία. Γεννήθηκε η έννοια της τιμής και κάθε ένωση σήκωσε τη δική της σημαία. Αρχίσανε και βασανίζανε τα ζώα και τα ζώα φύγανε από κοντά τους και πήγανε στα δάση και έγιναν εχθροί τους. Αρχισε ο αγώνας για το διαχωρισμό, για την ιδιομορφία, την προσωπικότητα, για το δικό σου και το δικό μου. Αρχίσανε να μιλάνε διάφορες γλώσσες. Γνωρίσανε τον πόνο και αγαπήσανε τον πόνο, λαχταρήσανε τα μαρτύρια και λέγανε πως την Αλήθεια τη φτάνει κανείς μόνο με το μαρτύριο»⁴⁵. Ήταν φανερό πώς είχαν πιά επιλέξει μία άλλη οδό, απορρίπτοντας τὸν ρόλο τους ὡς «ίερείς τῆς κτίσεως» καὶ ἐπιλέγοντας πιά νὰ πορευτοῦν μόνοι τους στὴ ζωὴ⁴⁶. Ἡ σχέση τῶν ἀνθρώπων τοῦ ὀνείρου μὲ τὰ ζῶα κλονίσθηκε· «...ἐπειδὴ ἡ ἀμαρτία εἰσῆλθεν, ἀνηρέθη καὶ τὰ τῆς τιμῆς... Ἔως μὲν γὰρ εἶχε (ὁ ἄνθρωπος) πρὸς Θεὸν παρρησίαν, φοβερὸς τοῖς θηρίοις ἦν, ἐπειδὴ δὲ προσέκρουσε, καὶ τοὺς ἐσχάτους τῶν ὁμόδουλων δέδοικε λοιπόν»⁴⁷. Στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων εἰσήχθη ἡ τιμὴ, ἡ ἀδικία, τὸ κυνήγι τῆς ἐξουσίας. Ἐπαψε πλέον ἡ τελεία ἀγάπη νὰ ἀποτελεῖ δομικὸ καὶ κυρίαρχο συστατικὸ τῆς κοινωνίας τους, ἐγιναν ἄρπαγες, αὐτάρεσκοι, ἰδιοτελεῖς.

«Τότε εμφανίστηκε ἡ ἐπιστήμη. Ὅταν γίνανε κακοί, ἀρχίσανε νὰ μιλάνε γιὰ τὴν ἀδερφότητα καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸ καὶ καταλάβανε αὐτὲς τὶς ἰδέες. Ὅταν γίνανε ἐγκληματικοί, ἐφεύραν τὴ δικαιοσύνη καὶ συντάζανε ολόκληρους κώδικες γιὰ νὰ διαφυλάξουν τὴ δικαιοσύνη καὶ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν κωδίκων, βάλανε τὴ γκιλοτίνα στὶς πλατείες. Μόλις που θυμόντουσαν ἐκεῖνο που εἶχανε χάσει, οὔτε θέλανε καν νὰ το πιστέψουν, πως κάποτε ἦταν αθῶοι κι εὐτυχισμένοι»⁴⁸. Μὲ ὑποκρισία πιά μόνο μποροῦσαν νὰ ἀντιμετωπίσουν αὐτὸ ποὺ ἔχαναν. Πλέον εἶχε εἰσαχθεῖ ἐντὸς τους ὁ φόβος τῆς ἀπουσίας, ὁ φόβος τῆς ἔλλειψης, ποὺ τοὺς ἀνάγκαζε νὰ ἐπιθυμοῦν, νὰ «θεοποιοῦν» ὑπο-

---

45. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το όνειρο ενός γελοίου*, σ. 121.

46. Β. ΤΣΠΓΚΟΥ, *Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σ. 238.

47. ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς Γένεσιν*, 3, 2, PG 54, 592.

48. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΕΦΣΚΙ, *Το όνειρο ενός γελοίου*, σ. 122.

κριτικὰ πρὸς τοὺς γύρω τους, νὰ δείχνουν. Ἐνδεεῖς μέσα στὶς βεβαιότητες, «σοφοὶ» μὰ μὴ κοινωνοῦντες. Ἄρχισαν νὰ προσεγγίζουν μὲ ἓναν ἐντελῶς στρεβλὸ τρόπο τὴν πραγματικότητα, «φυλακισμένοι» στὴ δική τους «παράνοια»: «...έχοντας χάσει κάθε πίστη στην προηγούμενη ευτυχία, έχοντάς την ονομάσει παραμύθι, τόσο πολύ λαχταρίσανε να ζαναγίνουν αθῶοι κι ευτυχισμένοι πάλι, που ενδόσασαν στις επιθυμίες της καρδιάς τους σαν παιδιά, θεοποίησαν αυτήν την επιθυμία, χτίσανε ναούς κι αρχίσανε να προσεύχονται στην ίδια τη δική τους την ιδέα, στην δική τους «επιθυμία», πιστεύοντας ταυτόχρονα εντελῶς πως λαχταράνε κάτι απραγματοποίητο κι ανεκπλήρωτο, κι ὁμως το θεοποιούσανε με δάκρυα στα μάτια και το προσκυνάγαμε. Κι ωστόσο, αν θα ἔτανε ποτέ δυνατό να γυρίσουν σε κείνη την αθῶα και ευτυχισμένη τους κατάσταση, που είχανε, κι αν βρισκόταν ἀξαφνα κανένας που να τους ἔδειχνε την παλιά τους ζωή και να τους ρώταγε: Θέλουν να ζαναγυρίσουν σ' αυτήν;-τότε σίγουρα θα λέγανε ὄχι»⁴⁹. Καὶ δὲν ἦταν μόνο αὐτό: «Ὅσον εἴμαστε ψεύτες, κακοὶ και ἀδικοὶ», ἔλεγαν ἐκεῖνοι οἱ δύσμοιροι ἄνθρωποι, «...το ζέρουμε αὐτό και κλαίμε που ἔτσι εἴμαστε και τυραννοῦμε οἱ ἴδιοι τον εαυτό μας για τιμωρία και βασανίζομαστε πολὺ περισσότερο ἴσως απ' ὅ,τι θα μας τιμωρούσε ἐκεῖνος ο φιλεύσπλαχνος Κριτής, που θα μας δικάσει και που δεν ζέρουμε το ὄνομά του. Ἐχουμε ὁμως την ἐπιστήμη και με αὐτήν θα ζαναβρούμε την ἀλήθεια, τότε ὁμως, θα τη δεχτοῦμε συνειδητά. Ἡ γνώση εἶναι ἀνώτερη απ' τα αἰσθήματα, η συνείδηση της ζωῆς, ἀνώτερη απ' τη ζωὴ. Ἡ ἐπιστήμη θα μας δώσει τη σοφία, η σοφία θα ἀποκαλύψει τους νόμους και η γνώση των νόμων της ευτυχίας εἶναι ἀνώτερη απ' την ευτυχία»⁵⁰.

Ὁ ἀδυσώπητος ἐγωισμὸς αὐτῶν τῶν, ἄλλοτε ἀθῶων ἀνθρώπων, τώρα τοὺς τύφλωνε. «Ὁ καθένας τους ἔγινε τόσο ἐγωιστὴς και θαύμαζε τόσο την προσωπικότητά του, που ἔκανε ὅ,τι του πέρναγε απ' το χέρι για να ταπεινώσει και να μικρύνει την προσωπικότητα του ἄλλου· ο θάνατός σου η ζωὴ μου. Ἐμφανίστηκε η δουλεία, ἐμφανίστηκε

49. Ὅπ.π.

50. Ὅπ.π., σ. 123.

μάλιστα η εθελοντική δουλειά: Οι αδύνατοι υποτάσσονται πρόθυμα στους δυνατότερους με μοναδικό σκοπό να τους βοηθήσουν να υποτάξουν όσους ήταν πιο αδύναμοι απ' αυτούς»⁵¹. Από παντού πια εξέλιπε ή αγάπη. Μέχρι πού, «Τελικά οι άνθρωποι αυτοί κουρασθήκανε απ' τον άσκοπο μόχθο και τα πρόσωπά τους γίνανε βασανισμένα και οι άνθρωποι αυτοί είπαν, πως τα βάσανα είναι ομορφιά, γιατί μόνο το βάσανο έχει κάποιο νόημα. Αρχισαν να υμνούν το μαρτύριο στα τραγούδια τους»⁵². Το γεγονός όμως αυτό, την τόσο «γελοία» εν τέλει αντιμετώπιση τῶν πραγμάτων, στην οποία και ὁ ἴδιος μάλιστα συνετέλεσε, δὲν μπορούσε νὰ τὴ δεχτεῖ. Γιατὶ πλέον ἤξερε. Τὴν ἔμαθε πλέον τὴν Ἀλήθεια, τὴ μόνη Ἀλήθεια, ἐκείνη πού σὰν ὄνειρο, σὰν μία «φωνὴ αὐρας λεπτῆς»⁵³, ἀλλάζει καὶ δυναμώνει τοὺς καταπονημένους, ἀπὸ τὰ δεινά τους, ἀνθρώπους. Τώρα πια εἶναι πού, πλήρως μετανοημένος γιὰ τὸν τρόπο πού προηγουμένως θεωροῦσε τὰ πράγματα, μετανοημένος καὶ γιὰ μία νέα ἀρχὴ ἀποφασισμένος, θὰ δηλώσει: «Σήκωσα τὰ χέρια μου κι ἔκανα μια ἐπίκληση στὴν αἰώνια Ἀλήθεια. Δὲν ἔκανα ἐκκλήση, μα ἀρχισα νὰ κλαίω. Ἐνας ενθουσιασμός, ἕνας ανείπωτος ενθουσιασμός, φτέρωνε ὅλη μου τὴν ὑπαρξή. Ναι, νὰ ζήσω καὶ νὰ κάνω κήρυγμα ... Πάω νὰ κηρύξω, θέλω νὰ κηρύξω-τι; Τὴν Ἀλήθεια, γιατί τὴν εἶδα, τὴν εἶδα με τὰ μάτια μου, εἶδα ὅλη τῆς τῆ δόξα... τὴν εἶδα τὴν Ἀλήθεια, τὴν εἶδα καὶ ξέρω, πως οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ νιώσουν πεντάμορφοι κι ευτυχισμένοι, χωρὶς νὰ χάσουν τὴν ικανότητά τους νὰ ζοῦνε στὴ γῆ. Δὲ θέλω καὶ δὲ μπορῶ νὰ πιστέψω, πως ἡ κακία εἶναι ἡ φυσικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου»⁵⁴.

Νὰ λοιπὸν τί μπορεῖ νὰ ἀποκαταστήσει στὴν πρωταρχικὴ τοῦ κατάσταση ἕναν ἀπελπισμένο ἀπὸ τὶς ματαιότητες τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἀμαρτωλὸ ἄνθρωπο: Ἕνα ὄνειρο, ἕνα ἀπλὸ ὄνειρο. Ἐς τοὺς κοροϊδεύουν, ἄς τοὺς περιγελοῦν συνήθως τοὺς ὄνειροπόλους λέγοντας πώς: «Ἕνα ὄνειρο εἶδες, ἀνθρώπέ μου, παραλήρημα ἦταν, πα-

---

51. Ὅπ.π.

52. Ὅπ.π., σ. 124.

53. Γ' Βασ. 19, 12.

54. Φ. ΝΤΟΣΤΟΠΙΕΦΣΚΙ, *Το όνειρο ενός γελοίου*, σ. 126.

ραίσθηση». Καὶ ὅμως γιὰ πάντα, ἐκεῖνοι ἐνδόμυχα, θὰ τὸ ξέρουν καὶ θὰ τοὺς ἀποκρίνονται: «Ὀνειρο; Τὶ θα πει ὄνειρο; Καὶ μήπως ἡ ζωὴ μας δὲν εἶναι ὄνειρο»⁵⁵; Τὸ «ὄνειρο» τῆς ζωῆς, ἡ οὐσία της, τὸ μοναδικό της «θαύμα»: «*Αγάπα τον πλησίον σου, ως εαυτόν, να ποιο εἶναι το κυριότερο, κι αυτό εἶναι ὅλο, δε χρειάζεται τίποτα, ἀπολύτως τίποτ' ἄλλο: Μ' αὐτό μονάχα, θα βρεις ἀμέσως πως θα γίνεῖ ο παράδεισος. "Ἡ συνείδηση της ζωῆς εἶναι ἀνώτερη ἀπ' τὴ ζωὴ, ἡ γνώση των νόμων της εὐτυχίας, ἀνώτερη ἀπ' τὴν εὐτυχία". Να, αὐτό πρέπει να καταπολεμήσουμε. Καὶ θα το κάνω. Φτάνει μονάχα να το θελήσουν ὅλοι, κι ἀμέσως θα ταχτοποιηθοῦνε ὅλα*»⁵⁶.

55. Ὅπ.π., σ. 127.

56. Ὅπ.π., σ. 128.